

T.C.

KTO Karatay Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı

KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÜLKELERE ETKİSİ: TÜRKİYE
ÖRNEĞİ (2008-2016)

Sevda BABAOĞLU

Yüksek Lisans Tezi

KONYA

Nisan, 2018

KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÜLKELERE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ
(2008-2016)

SEVDA BABAOĞLU

KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İŞletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı

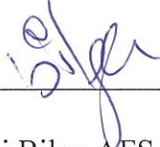
Yüksek Lisans Tezi

KONYA

Nisan, 2018

KABUL VE ONAY

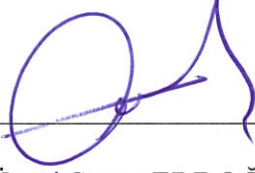
Sevda BABAOĞLU tarafından hazırlanan “Kayıt dışı Ekonominin Ülkelere Etkisi: Türkiye Örneği (2008-2016)” başlıklı bu çalışma 24.04.2018 tarihinde başarılı bulunmuştur.

Dr. Öğr. Üyesi Bilge AFŞAR (Danışman)

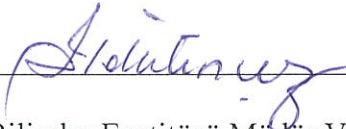

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif GÜNDÜZ

Dr. Öğr. Üyesi Savaş ERDOĞAN

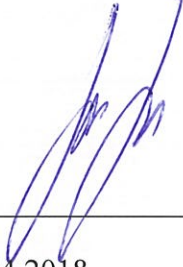
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdür Vekili Dr. Öğr. Üyesi Fatma Didem TUNÇEZ

ETİK BEYAN

KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez/Proje Hazırlama ve Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmada; proje içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu projede sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

24.04.2018

Sevda BABAÖĞLU

TEŐEKKÖR

Tez projemi hazırlamamda yardım ve desteğini esirgemeyen güler yüzü ile çalışma arzu ve hevesimi artıran tez danışmanım Bilge Afşar 'a teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÜLKELERE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ (2008-2016)

BABAOĞLU, Sevda

Yüksek Lisans, İŞletme Bölümü

Tez DanıŐmanı: Dr. Öğr. Üyesi Bilge AFŞAR

Nisan, 2018

Devletin en önemli gelir kaynaklarından biri olan vergi; gerçek veya tüzel kişilerin her çeŐit ekonomik faaliyetlerinden elde etmiş oldukları gelirlerden, kamu harcamalarının finansmanı için belirli oranlarda almıŐ olduğu bir paydır. Fakat bazı mükellefler birtakım sebepler ile kazançlarından devlete hiÇ pay vermemek ya da olduğundan daha az pay vermek için mali kayıtlarının belirli bir kısmını ya da tamamını kayıt dışına çıkarmaktadırlar. Ekonomik faaliyetlerin somut olarak gerçekleŐmiŐ olmasına karşın buna ilişkin kayıtların tutulmaması veya eksik tutulması olarak ifade edilen kayıt dışı ekonomi kavramı, devletin otoritesinin denetimi dışında kalan her türlü ekonomik faaliyetlerdir. Günümüzde modern vergi sistemleri beyan usulüne dayanmaktadır. Çünkü beyan usulü, ödeme gücüne göre alınması bakımından vergide adalet ilkesinin sağlanmasında daha etkili bir yöntemdir. Günümüzde kayıt dışı ekonomi; nedenleri, sonuçları ve iŐleyiŐi açısından oldukça karmaşık bir olgudur.

Dünya ekonomisinde dikkati çeken durumlardan biride kayıt dışı ekonominin hızla büyümesi ve kayıt dışı ekonomi ile nasıl mücadele edilmesi hakkında yeterli düzenlemenin olmamasıdır. Sosyal güvenlik ve vergi sistemlerine zarar vermesi, vergi kayıpları ve bütçe açıkları gibi ekonomide bir kısır döngüye sebep olması aynı zamanda dünyada kayıt dışı hızla büyümesinden dolayı konu önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı; kayıt dışı ekonominin tanımı, unsurları, ölçme yöntemleri, nedenleri, etkileri, vergilemede türleri, ülkelere olan etkisi ve Türkiye'deki boyutları incelenerek daraltılması için yapılması gereken idari ve yasal düzenlemeler hakkında sonuçlar değerlendirilerek çözüm önerileri sunmaktadır. Kayıt dışı ekonominin ülkelere etkisi araştırılırken veri toplama yöntemi olarak; nitel yöntem kullanılmış olup arŐiv araştırması kapsamında hazır bilgiden yararlanılacaktır.

Türkiye'de yaşanan göçler ve hızlı nüfus artışı diğer taraftan üretim sürecinde ortaya çıkan unsurlar kayıt dışı ekonominin geliŐmesi açısından uygun bir zemin hazırlamıŐ

bulunmaktadır. Araştırma kapsamında bu nedenlerin üzerinde durmak ve kayıt dışı ekonominin ülkelerin gelişmiş düzeyi ile ilişkilerini irdelemektir. Bir diğer hedef ise kayıt dışılığın yarattığı vergi kayıplarının incelenmesidir.

Çalışmanın sonucunda; kayıt dışı ekonominin net bir rakamla ifade edilemeyeceği farklı araştırmacılar tarafından farklı sonuçlar ortaya atılabileceği görülmüştür. Ülkelerin yapılarına göre değişim gösteren kayıt dışılık kavramı Türkiye’de son yıllarda azalış seyrindeyken dünya genelinde ise, yüksek riskli ülkeler arasında yer almaktadır. Kayıt dışı ekonomiyi önlemek adına ülkemizde birtakım tedbirler alınmıştır. Bu tedbirlerden en önemlisi vergi ahlak bilincinin yerleştirilmesi ve toplumsal farkındalığın artırılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomi, Kayıt Dışı Ekonomi, Kayıt Dışı Ekonominin Ülkelere Etkisi, Türkiye.

ABSTRACT

THE EFFECT OF UNDERGROUND ECONOMY ON COUNTRIES: EXAMPLE OF TURKEY (2008-2016)

BABOGLU, Sevda

Master Of Business Administration

Supervisor: PhD. Bilge AFŞAR

April, 2018

Being one of the most important sources of income of the state, tax is a contribution levied by the government from the income of real or legal persons from all kinds of economic activities at a certain rate for the financing of public expenditures. However, some taxpayers tend to exclude all or some of their tax rolls in order to give little or no share from their income to the government for certain reasons. The concept of underground economy, which is described as the fact that the economic activities are realized in concrete but the records are not kept or kept incomplete, are all kinds of economic activities other than the control of the state authority. Today modern tax systems are based on the principle of statement. This is because the principle of statement is a more effective method of ensuring the justice of taxation principle in terms of receipt according to the ability to pay. Today, the underground economy is a complex phenomenon in terms of its causes, consequences, and functioning.

One of the striking situations in the world economy is the rapid growth of the underground economy and the lack of adequate regulations on how to combat this phenomenon. This issue is important because the underground economy harms social security and taxation systems, causes a vicious cycle in the economy such as tax losses and tax deficits, and it is growing rapidly across the world at the same time.

The aim of this study is to offer solutions by laying emphasis on the definition of underground economy, its elements, its measurement methods, its causes and effects, its taxing types, its effect on countries, and its size in Turkey, and by assessing the legal and administrative regulations that need to be done in order to minimize its impact. As the effects of the underground economy on countries were investigated, the qualitative

method has been used as the data collection method and ready information will be used in the scope of archive research.

On one hand, migration and rapid population growth in Turkey, on the other hand, the elements that occur in the production process have prepared a favorable environment for the growth of the underground economy. In the scope of the research, these reasons will be emphasized and the relationships of the underground economy with the level of development of the countries will be examined. Another aim is to examine the tax losses that underground economy causes.

As a result of the study, it can be seen that the underground economy cannot be expressed in a net value and different results can be produced by different researchers. The concept of informality that varies according to the nature of countries has tended to decrease in Turkey in recent years; yet worldwide, Turkey stands among the high-risk countries. Some measures have been taken in our country to prevent the underground economy. The most important of these measures is the introduction of tax ethics and increasing public awareness.

Keywords: Economy, Underground Economy, The Effect of Underground Economy on Countries, Turkey.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
KABUL VE ONAY	i
ETİK BEYAN.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR VE SİMGELER.....	xi
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiv
GRAFİKLER.....	xv
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİ KAVRAMI, TANIMI VE ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ

1.1.KAYIT DIŞI EKONOMİNİN TANIMI	5
1.1.1.Kayıt Dışı Ekonomi Kavramı	11
1.1.2.Kayıt Dışı Ekonominin Sınıflandırılması.....	12
1.1.3. Kayıt Dışı Ekonominin Özellikleri	14
1.2.KAYIT DIŞI EKONOMİNİN NEDENLERİ	15
1.2.1.Ekonomik ve Mali Nedenler	20
1.2.1.1.Vergi İle İlgili Nedenler	20
1.2.1.2.Enflasyon.....	24
1.2.1.3.Ekonomik İstikrarsızlıklar, Krizler ve İşsizlik	25
1.2.1.4.İşletme Büyüklüğü ve Sektör Etkisi	27
1.2.1.5. Nakit Ekonomisi ve Elektronik Ticaret.....	29
1.2.2. İdari Ve Hukuki Nedenler	29

1.2.2.1.Yolsuzluk ve Rüşvet	31
1.2.2.2. Muhasebe Ve Müşavirlik Hizmetleri	32
1.2.2.3. Vergi Cezalarının Ve Denetimlerinin Etkisizliği.....	33
1.2.3.Sosyal ve Psikolojik Nedenler	36
1.2.4.Siyasal Nedenler	39
1.3.KAYIT DIŞI EKONOMİNİN DİĞER ALANLAR İLE İLİŐKİŐİ	40

2. BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİ ÖLÇME YÖNTEMLERİ, DÜNYA VE TÜRKİYE'DE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN BOYUTLARI

2.1.KAYIT DIŞI EKONOMİYİ ÖLÇME YÖNTEMLERİ.....	44
2.1.1.Doğrudan Ölçme Yöntemleri.....	44
2.1.2.Dolaylı Ölçme Yöntemleri	45
2.1.2.1. GSMH ve İstihdam Yöntemi	46
2.1.2.2. Parasal Yaklaşım	47
2.1.2.3. Diğer Yaklaşımlar	48
2.1.3.Model Yaklaşım Ölçme Yöntemleri	49
2.1.3.1. MIMIC Yöntemi.....	49
2.1.3.2.DYMIMIC Yöntemi	50
2.2.DÜNYA'DA KAYIT DIŞI EKONOMİNİN BOYUTLARI	50
2.2.1.Gelişmiş Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonomi	52
2.2.2.Geçiş Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi	54
2.2.3.Gelişmekte Olan Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonomi	57
2.3.TÜRKİYE'DE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN BOYUTU	59
2.4.KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÜLKELER ARASI KARŞILAŞTIRILMASI.....	65

3. BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÜLKELERE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

3.1. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN EKONOMİ ÜZERİNDE ETKİLERİ.....	72
3.1.1. Kayıt Dışı Ekonomi ve Büyüme.....	73
3.1.2. Kayıt Dışı Ekonomi- Kaynak Dağılımı ve Verimlilik.....	74
3.1.3. Kayıt Dışı Ekonomi ve Gelir Bölüşümü	74
3.1.4. Kayıt Dışı Ekonomi ve Emek Piyasası.....	75
3.2.Dünya ve Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Sarmalı	76

4. BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİ İÇİN ALINAN ÖNLEMLER

4.1. KAYIT DIŞI EKONOMİ İÇİN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	79
4.2. SONUÇ	81
KAYNAKÇA	84
ÖZGEÇMİŞ	90

KISALTMALAR

- KE: Kayıt Dışı Ekonomi
ABD: Amerika Birleşik Devletleri
GSMH: Gayri Safi Milli Hâsıla
GİB: Gelir İdaresi Başkanlığı
TC: Türkiye Cumhuriyeti
GİB: Gelir İdaresi Başkanlığı
KV: Kurumlar Vergisi
GV: Gelir Vergisi
MB: Maliye Bakanlığı
SGK: Sosyal Güvenlik Kurumu
IRS: Internal Revenue Service
TVS: Türk Vergi Sistemi
TMS: Türkiye Muhasebe Standartları
TMSK: Türkiye Muhasebe Standartları Kurumu
ÖTV: Özel Tüketim Vergisi
KDV: Katma Değer Vergisi
GSMH: Gayri Safi Milli Hâsıla
OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
UFRS: Uluslararası Finansal Raporlama Standartları
GDP: Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla
HUK: Hesap Uzman Kurulu
TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1 : Kayıt Dışı Ekonomi Kavramı ve Olası Anlamları Matrisi	7
Tablo 2 : Kayıt Dışı Ekonomi Kavramıyla İlgili Özelliklerine Göre Farklı Terimler	8
Tablo 3: Kayıt Dışı Ekonominin Sınıflandırılması	13
Tablo 4: Kayıt Dışı Ekonominin Ortaya Çıkmasına İlişkin Tezler.....	16
Tablo 5: Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri	18
Tablo 6: Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri Bozkurt ve Özbey (2015)	19
Tablo 7: Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri: Mükellef ve GİB Çalışan Perspektifi	23
Tablo 8: Mevsimsel Etkilerden Arındırılmış Kırsal Nüfus ve Tarım İstihdamı: Türkiye	28
Tablo 9: Türkiye’de Kayıt Dışı Çalışan Mükellef Göstergesi	28
Tablo 10: Türkiye’de 1980 Sonrası Vergi Afları.....	31
Tablo 11: OECD Ülkeleri ve Türkiye’nin Ortalama Vergi Ahlak Düzeyi	37
Tablo 12: Kayıt Dışı Ekonomi Dolaylı Ölçüm Yöntemleri	45
Tablo 13: İstihdam Yaklaşımı ile Kayıt Dışı Ekonomini Büyüklüğünün Ölçülmesi	47
Tablo 14: Dünya’da Kayıt Dışı Ekonomi Çalışmaları.....	50
Tablo 15: GSYH Yüzdesi Olarak Kayıt Dışı Ekonomi	51
Tablo 16: 2003-2015 Yılları Arasında Seçilmiş 5 Büyük Ülkede Kayıt Dışı Ekonomi(GSYH%)	52
Tablo 17: 2003-2015 Yılları Arası 28 AB Ülkesinin Kayıt Dışı Ekonomi Boyutu(GSYH%)	53
Tablo 18: Geçiş Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonominin Boyutu	56
Tablo 19: Gelişmekte Olan Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonomi Boyutları	58
Tablo 20: Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri (2000 Yılı Öncesi).....	60
Tablo 21: Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri (2000 Yılı Sonrası).....	61
Tablo 22: Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Sabit Oran Yöntemiyle Değişimi	62
Tablo 23: Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Sektörlere Göre Dağılımı	63
Tablo 24: Kayıt Dışı Ekonomiye Yönelik Hedef ve Tahminler	65
Tablo 25: Gelişmekte Olan Ülkelerde, Geçiş Ülkelerinde ve OECD Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonominin Ortalama Büyüklüğü (GSYH’nin %’si)	66

Tablo 26: 2003-2015 Yılları Arasında Seçilmiş 3 Ülkede Kayıt Dışı Ekonomi (GSYH %)	67
Tablo 27: Kayıt Dışı Ekonominin Etkileri Üzerine Farklı Yaklaşımlar	70

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Ekonomi Kavramının Resmi Kayıtlara Göre Ayrımı	5
Şekil 2: Kayıt Dışılığa Konu Olan Faaliyetlere Göre KE Ayrımı	10
Şekil 3: Laffer Eğrisi	21
Şekil 4: İrlanda Kurumlar Vergisi ve Laffer Eğrisi	21
Şekil 5: Enflasyonun Etkileri	25
Şekil 6: Ekonomik İstikrarsızlığın Kayıt Dışı Ekonomiye Etkisi	26
Şekil 7: UFRS'ye Dönüşüm Dünya Haritası	33
Şekil 8: Türkiye'de Vergi Suçlarına İlişkin Yaptırımlar.....	34
Şekil 9: KE'ye Neden Olan Sosyolojik ve Kurumsal Nedenler	36
Şekil 10: Kayıt Dışı Ekonominin Diğer Alanlar ile İlişkisi	41
Şekil 11: Kayıt Dışı Ekonomi, Yolsuzluk, Rüşvet ve Sahtecilik Arasındaki İlişki	42
Şekil 12: Kayıt Dışı Ekonomiye Ölçme Yöntemleri	44
Şekil 13: Kayıt Dışılık Sarmalı	72
Şekil 14: Kayıt Dışılığın Ekonomi Üzerinde Etkileri	73

GRAFİKLER

Grafik 1: Rüşvet Ve KE Arasındaki İlişki	32
Grafik 2: Vergi Yaptırımlarının Mükellef Davranışlarına Etkileri	35
Grafik 3: Kayıt Dışı Ekonomi Boyutu ve Vergi Ahlakı Arasındaki İlişki.....	39
Grafik 4: Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü GSYH (%)	64
Grafik 5: 2015 Yılı 31 Avrupa Ülkesinde Kayıt Dışı Ekonomi (GSYH %)	68

GİRİŞ

Kayıt dışı ekonomi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin iktisadi sorunları arasında geniş yer tutan ve devletlerin önemli gelir kaynağı olan verginin önündeki en temel problemlerden biridir. Kayıt dışı ekonomi kavramı, araştırmacıların seyrine göre ve bulunduğu ülkeye göre değişim gösteren karmaşık bir yapıya sahiptir.

Türkiye’de kayıt dışı ekonomi kavramı özellikle son yıllarda kavram olarak kullanılmaya üzerinde tartışılmaya ve araştırılmaya başlanmış bir olgudur. Bunun en önemli nedeni ise son yıllarda kayıt dışı ekonominin büyük boyutlara ulaşmış olmasından ileri gelmektedir. Kayıt dışı ekonomi konusunda getirilen çözüm önerileri ve yapılan her türlü düzenlemeler neticesinde kayıt dışı ekonomi sorunu çözülememiş olup çözülemediği gibi birbirini besleyen mekanizmalar içinde büyümeye devam etmiştir. Çünkü kayıt dışı ekonomi kavramı çok yönlü ve karışık bir olgudur.

Ülkemizde kayıt dışı ekonomi ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında yıllar itibari ile artış seyri içerisinde olduğu görülmektedir. Ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkeler açısından kayıt dışı ekonomi büyüme üzerinde engel teşkil ettiğinden tedbir alınması gereken bir sorundur. Ayrıca kayıt dışı ekonominin sadece ekonomik sorunlar doğurmadığı aynı zamanda sosyal ve siyasal yapı üzerinde de etkiler doğurduğu göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde; literatür taraması yapılarak kayıt dışı ekonomi kavramının anlamları, kayıt dışı ekonomi için kullanılan terimler irdelenerek kayıt dışı ekonominin unsurları ve tanımı izah edilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda kayıt dışı ekonominin nedenleri üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde; Dünya ve ülkemizde kayıt dışı ekonomiyi hesaplamaya yönelik çalışmalar irdelenerek ve çalışmalar neticesinde ülkelerin kayıt dışı ekonomi boyutları değerlendirilmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından kayıt dışılık boyutları farklı neticeler gösterebilmektedir. Bu nedenle kayıt dışı ekonomi rakamları ülkelerin düzeylerine göre gelişmiş, geçiş ve gelişmekte olan ülkeler başlıkları ile irdelenecektir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde; Kayıt dışı ekonominin ülkelerin ekonomilerini ne yönde etkilediği irdelenmiştir. Dünya’da ve Türkiye’de kayıt dışı ekonomiyi önlemeye yönelik yapılan çalışmalar ve kayıt dışı ekonomiyi önlemek adına izlenen politikalar üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın son bölümü olan dördüncü bölümde; kayıt dışı ekonomi için alınan önlemlerden ve kayıt dışı ekonomi önlemek adına alınması gereken tedbirler anlatılmıştır.

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Araştırmanın Amacı

Devleti maddi ve manevi olarak yıpratın kayıt dışı ekonomi, hemen hemen her ülkenin iktisadi sorunları arasında yer almaktadır. Çalışmada ki amaç; kayıt dışı ekonomiye dikkat çekmek ve Türkiye’de kayıt dışı ekonomi sorunu ile mücadele için bir çözüm önerisi oluŐturmaktır. Araştırmanın temel soruları; Türkiye’de kayıt dışı ekonominin nedenleri nelerdir? Kayıt dışı ekonominin boyutları ve yapılan düzenlemeler nelerdir? Dünya’da kayıt dışı ekonomi boyutunda Türkiye nerede yer almaktadır?

Araştırmanın Tipi

Araştırmada Türkiye’de kayıt dışı ekonomi kavramı dokümanlara, veri toplama ve analiz esasına dayalı nitel araştırma yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada kavram analizi yapılmıştır.

Araştırmanın Evreni Ve Örneklem Seçimi

Araştırmanın evreni Türkiye’de kayıt dışı ekonominin ölçülmesi, nedenleri ve etkilerini incelenmesidir.

Araştırmanın örnekleme 2008-2016 yılları arası ülkelerin kayıt dışı ekonomi rakamlarının literatür taramasıyla karşılaştırılması ve incelenmesidir. Araştırmanın amacına göre yargısal örneklem yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Tekniği ve Araçları

Araştırmada veri toplama tekniği olarak literatür taraması yapılmıştır. Literatür taraması ile elde edilen verilerle içerik çözümlemesi yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİ KAVRAMI, TANIMI VE ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklı seviyelerde olan kayıt dışı ekonomi, günümüzde oldukça önem arz eden bir kavram haline gelmiştir. Küreselleşme olgusuyla beraber yoğun bir ekonomik atmosfer oluşmuş olup bu olgu ülkelerin iktisadi sorunları içerisinde kayıt dışılığın artmasına neden olmuştur. Kamu otoritesinin koyduğu yasal sınırları ihlal ederek yapılan ekonomik faaliyetleri içeren kayıt dışı ekonomi kavramının pek çok nedeni olabilir. Çok boyutlu bir kavram olan kayıt dışı ekonomi kavramını ifade etmek için farklı terimler kullanılmış ve farklı tanımlar yapılmıştır. Genel itibari ise devlet otoritesi dışında yapılan ekonomik faaliyetleri kapsamaktadır.

Özellikle son dönemlerde kayıt dışı ekonomi kavramı hakkında yapılan çalışmalar artış göstermiş olup özellikle 1970'li yıllarda Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber bu artış yoğunlaşmıştır. Bu konuda ilk araştırma, Cagan tarafından yapılmıştır. Cagan, II. Dünya savaşı döneminde ABD'nin beyan edilmeyen kazançlarını parasal yöntem kullanarak tahmin etmeye çalışmıştır. Gutmann 1977 yılında ABD için aynı yöntem ile tahminde bulunmuş ve 1976 yılı için 176 milyar dolar, 1977 yılı için 195 milyar dolar olarak kayıt dışı ekonomi hacmi için tahminde bulunmuştur. Bu tahmin medyanın yoğun ilgisi ile kamuoyunun dikkatini çekmiştir (Işık ve Acar, 2004:1).

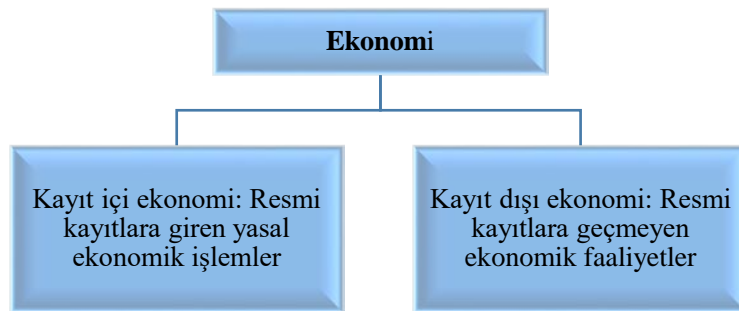
Türkiye açısından kayıt dışı ekonominin ortaya çıkması 1980'li yıllarda olmuştur. 1980 sonrasında vergi kaçırma çabaları vergi adaletini zedelemiş ve kayıt dışı ekonominin gelişimini beslemiştir. Vergi yükünün mükellef üzerinde ağırlık oluşturması ve adaletsiz bir şekilde dağılması gerçek veya tüzel kişi mükellefleri kayıt dışılığa itmiştir (Avşar ve Bozdereli, 2012: 56).

1.1.KAYIT DIŞI EKONOMİNİN TANIMI

Ekonomi kavramının pek çok tanımı yapılmaktadır. En kısa hali ile ekonomi; sonsuz isteklerin kıt kaynaklar ile en etkin şekilde karşılanmasını araştıran bir bilim dalıdır. Gelişen ve değişen dünya konjonktüründe ekonomi kavramının tanımı değişim gösterebilmektedir.

Yunanca kökenli kelime olan ‘‘Oikonomia’’dan gelmekte olan ekonomi kelimesinin anlamı ev ve çiftlik idare etmek manasındadır. Ekonomi kelimesinin Avrupa’da Rönesans hareketlerinin başlaması ve teknolojinin ilerlemesiyle beraber ev ve çiftlik boyutunu aşarak toplum ve millet açısından kullanılmaya başlanmıştır. 17.yy.’dan itibaren memleketin refahı ve zenginliği manasında kullanılırken 18.yy.’dan itibaren bireyden topluma ve devlete geçiŐi yapılarak Avrupalı yazarlar tarafından bugünkü tanımı oluşturulmuştur (Ekicioğlu,1999:5-7).

Ekonomiyi kayıt içi ve kayıt dışı olarak ayırabiliriz. Kayıt içi ekonomi bir ekonomide olması gereken bir sistemdir. Kayıt içi ekonomide, ekonomik faaliyetler resmi olarak kayıt altına alınabiliyor ve GSMH hesaplamalarına dâhil edilebiliyorken kayıt dışı ekonomide kamu otoritelerinin koyduğu kuralların dışına çıkarak ekonomik faaliyetler kayıtsızlaŐtırılır ve GSMH hesaplarına dâhil edilmez.

Şekil 1: Ekonomi Kavramının Resmi Kayıtlara Göre Ayrımı

Kaynak: Kaynaklardan yararlanılarak oluşturulmuştur.

Kayıt dışı ekonomi, en genel hali ile resmi kayıtlara yansımayan yasal ekonomik faaliyetler olarak ifade edilir. Kayıt dışılık kavramı ülkelere göre deęiŐtięi için literatürde

genelleme yapılarak oluşturulmuş bir tanımı mevcut değildir. Bundan dolayı literatür yer alan kayıt dışı ekonomi kavramına ilişkin birden fazla kavram ve tanımlama bulunmaktadır. Nitekim ülkeler gelişmişlik düzeylerine göre farklı unsurlar barındırmakta olup bu farklılıklar kayıt dışılık rakamlarını etkilemektedir.

Literatürde kayıt dışı ekonomiyi; GSMH hesaplarına dâhil edilmeyen ekonomik faaliyetler, vergi kaçırma, yasal olmayan istihdam vb. unsurlara dayandırarak tanımlamada bulunulmuştur. Kayıt dışı ekonomi, kamu kesimi açısından ise vergi kaybı anlamına gelmektedir. Kayıt dışılık ile vergiden kaçınan ve vergi kaçırıcılar kamu finansmanı için sağlanan gelirlerde azalmaya neden olmakta bu durum ise bütçe açıklarına neden olabilmektedir.

Sugözü (2010)'ne göre kayıt dışı ekonomi; ulusal gelir hesaplarına kayıtlı olmayan faaliyetlerin tümü ya da resmi olarak hesaplanan Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH)'ya katkıda bulunacak faaliyetlerin tümünü ifade etmektedir.

Bağırzade (2012)'ye göre kayıt dışı ekonomi; ekonomik ajanların yasal, kurumsal ve toplumsal normlardan ileri gelen yükümlülüklerine yeteri kadar uymaması ya da tamamen kaçınarak yasal olmayan faaliyetlerde bulunmasıdır.

Gönnetlioğlu (2010)'na göre kayıt dışı ekonomi ile ilgili pek çok kavramlar ve tanım bulunmakta olup bunların ortak özelliği; ekonomik faaliyetler gerçekleştirilirken yerine getirilmesi gereken gerekli yasal, vergisel ve toplumsal zorunlulukların kısmen veya tümünün yerine getirilmemesidir.

Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı'nın Kayıt Dışı Ekonomi Eylem Planı'nda kayıt dışı ekonomi şöyle tanımlanır; "Kayıt dışı ekonomi, devletten gizlenen, kayda geçirilmeyen/geçirilemeyen ve bu nedenle kamu otoritesi tarafından denetlenemeyen faaliyetlerin tümüdür.(GİB, 2009:3).

Kayıt dışı ekonominin bir başka tanımı ise şöyledir; "Sosyal boyutları ve sınırları, tartışmalara son verecek mükemmel bir tanımla kavranması mümkün olmayan, ancak tecrübe ile bilinen bir olgudur. Onu bir obje olarak değil, bir süreç olarak algılamak gerekir. Kayıt dışı ekonomi başlı başına bir şey değil, benzer faaliyetlerin bir yasal ve sosyal çevrede düzenlenmesine rağmen, toplumun kurumları tarafından düzenlenmemesi

temel özelliği ile karakterize edilen gelir yaratıcı bir süreçtir''(Aktaran: Işık ve Acar, 2004: 119).

Sarılı (2002)'ya göre kayıt dışı ekonomi; belgelere dayandırılmayan veya gerçeği içermeyen belgelere dayandırılan ekonomik faaliyetlerin devletin bilgisi dışına taşınmasıdır. Başka bir ifade ile kayıt dışı ekonomi, Gayri Safi Milli Hasıla hesaplamalarına dahil edilemeyen gelir doğuran ekonomik faaliyetlerin tümü için kullanılan bir kavramdır.

Kayıt dışı ekonomi kavramı çeşitli biçimlerde tanımlanmıştır. Kayıt dışı ekonomi kavramı için kullanılan terimler Tablo 1'de gösterilmektedir. Buna göre; yeraltı ekonomisi, gizli ekonomi, resmi olmayan ekonomi, düzensiz, gözlenemeyen, nakit, paralel, kayıp, marjinal, karaborsa, enformel, vergi dışı ekonomi vb. adlar ile kayıt dışı ekonomi ifade edilmeye çalışılmaktadır. Yapılan tanımlar ile ifade edilmek istenen sıfatlar birbirinden farklılık gösterilmekte olup anlamını ifade eden sıfatlar ile yakınlık dereceleri yıldızlı terimler ile gösterilmiştir.

Kayıt dışılığı neden olan faaliyetlerin gizliliği vurgulanmak isteniyorsa yeraltı, gizli, gözlenemeyen, kara ve alacakaranlık ekonomi ifadeleri kullanılmaktadır. Faaliyetlerin yasadışı oluşu vurgulanmak isteniyorsa gri, yasadışı ya da kara ekonomisi ifadeleri kullanılmaktadır. Gerçekleşen ekonomik faaliyetlerin devletin bilgisi dışında tutulmak isteniyorsa resmi olmayan, enformel veya kayıt dışı ekonomi tanımı yapılmaktadır (Gümüş, 2000:65).

Tablo 1 : Kayıt Dışı Ekonomi Kavramı ve Olası Anlamları Matrisi

ANLAM								
SIFATLAR	Resmiyet Dışılık	Gizlilik, Saklılık	Yasa Dışılık	Alternatif Olma	Düzensizlik	Belirsizlik	Önemsizlik	Sıra Dışılık
Kayıt Dışı	*****	***	*	**	**	*		
Enformel	*****	**		**	***	*	*	
Resmi Olmayan	*****	**		**	***	*		**
İkincil	**		*	*****	**	*	****	***
İkili	**		*	****	***	*		
Paralel	**	**	*	****	***	*		
Gölge	***	***	**	***	**	*****	*	**

Tablo 1. (Devamı)								
Gri	**	****	***	*		****		*
Saklı	***	****	****	*		***		*
Yer altı	****	*****	****	*		**		*
Alacakaranlık	***	****	****		**	****		*
Yasadışı	****	***	*****	**		**		**
Kara	***	****	*****			**		**
Marjinal	**				**		*****	*****
Düzensiz	****			**	****	**		

Kaynak: Gümüş, T. (2000). Dışsallık ve Kayıt Dışı Ekonomi Kavramına İlişkin Bir Değerlendirme. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , s.66.

Tablo 1’de kutu içerisinde yer alan yıldızlar kayıt dışı ekonomi için kullanılan sıfatlar ile yakınlık derecesini göstermektedir. Kayıt dışı ekonomi için kullanılan terimlerin anlamları ise Tablo 2’de gösterilmiştir.

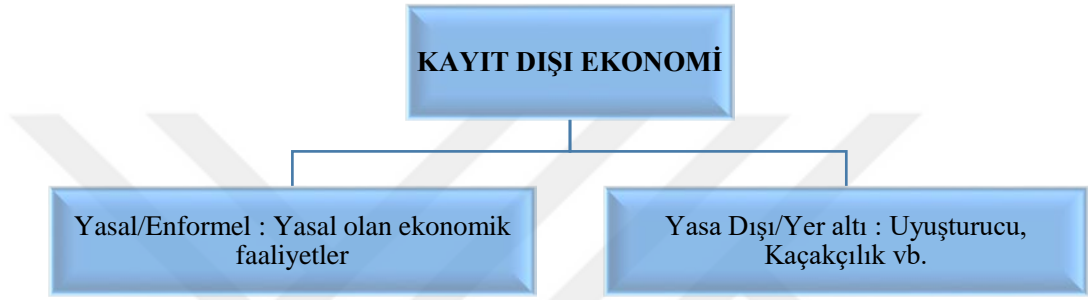
Tablo 2 : Kayıt Dışı Ekonomi Kavramıyla İlgili Özelliklerine Göre Farklı Terimler

Özellikleri	Terimler
<i>Ekonomik Faaliyetlerin Herhangi Bir Özelliğinin Öne Çıkmasına Göre</i>	
Gizlilik	“gizli (hidden) ekonomi”, “yeraltı (underground) ekonomisi”, “gölge (shadow) ekonomi”, “alacakaranlık (twilight) ekonomisi”, “ay ışığı (moonlight) ekonomisi”
Yasa Dışılık	“illegal (illegal) ekonomi”, “kara (black) ekonomi”
Resmiyet Dışılık	“gayri resmi (unofficial) ekonomi”, “enformel (informal) ekonomi”, “kravatsız (without tie) ekonomi”
Kayıt Dışılık	“kayıt dışı (unregistered, unrecorded) ekonomi”
Alternatiflik	“paralel (parallel) ekonomi”, “ikinci (second) ekonomi”
Vergi Dışılık	“vergi dışı (untaxed) ekonomi”, “beyan dışı (unreported) ekonomi”
Düzensizlik	“düzensiz (irregular) ekonomi”
Önemsizlik	“marjinal (marginal) ekonomi”

Tablo 2. (Devamı)	
<i>Kayıtlı Ekonomi Dışındaki Faaliyet Gruplarını Kapsama Düzeyine Göre</i>	
Suç Teşkil Eden Faaliyetler	“illegal (illegal) ekonomi”, “kara (black) ekonomi”, “yeraltı (underground) ekonomisi”, “alacakaranlık (twilight) ekonomisi”, “ay ışığı (moonlight) ekonomisi”
Suç Teşkil Etmeyen Faaliyetler	“paralel (parallel) ekonomi”, “vergi dışı (untaxed) ekonomi”, “beyan dışı (unreported) ekonomi”, “gayri resmi (unofficial) ekonomi”, “enformel (informal) ekonomi”, “kıravatsız (without tie) ekonomi”, “düzensiz (irregular) ekonomi”, “ikinci (second) ekonomi”
<i>Farklı Ekonomik Sistemlerde Ortaya Çıkmasına Göre</i>	
Sosyalist Sistemlerde	“ikinci (second) ekonomi”
Kapitalist Sistemlerde	Diğer tüm terimler
<i>Uluslararası Düzeyde Tespitine Göre</i>	
Uluslararası Organizasyonlarda Tespit Edilenler	“gözlemlenmeyen (non-observed) ekonomi”, “yeraltı (underground) ekonomisi”, “illegal (illegal) ekonomi”, “enformel (informal) ekonomi”, “öztüketim amaçlı hanehalkı (households for own final use) ekonomisi”
Uluslararası Organizasyonlarda Tespit Edilmeyenler	Diğer tüm terimler
<i>Araştırmanın Yayınlandığı Dillere Göre</i>	
İngilizce	Genellikle “yeraltı ekonomisi” (underground economy), “gizli ekonomi”(hidden economy), “gölge ekonomi” (shadow economy)
Almanca	Genellikle “gölge ekonomi” (schatten wirtschaft)
Fransızca	Genellikle “yeraltı ekonomisi” (l’conomie souterrain)
Rusça	Genellikle “gölge ekonomi” (TeHeBaa ^KOHOMHKa)
Türkçe	Genellikle “kayıt dışı ekonomi” (unregistered economy)
Azerbaycan Türkçesi	Genellikle “gizli ekonomi” (gizli iqtisadiyyat)

Kaynak: Bağırzade (a.g.e.), 2012: 199.

Kayıt dışı ekonomi, çok boyutlu bir kavram olduğu için sadece ekonomi dalında değil hukuk, siyaset ve sosyoloji gibi bilim dallarında inceleme konusu olmuştur. Kayıt dışı ekonomi ile ilgili kavramlara bakıldığında zaman zaman yasa dışı ekonomik faaliyetler olduğu gibi yasal olup kayıtlara yansımayan ekonomik faaliyetleri de kapsadığı görülmektedir. Bazı kaynaklarda Rusya’da hatalı soluma olarak da geçmektedir. Kayıt dışı ekonomi yasa dışı ve yasal olmak üzere bir ayrıma tabi tutulabilir.

Şekil 2: Kayıt Dışılığa Konu Olan Faaliyetlere Göre KE Ayrımı

Kaynak: Kaynaklardan yararlanılarak oluşturulmuştur.

Yeraltı ekonomisi, suç ekonomisi olarak da nitelendirilmektedir. Yeraltı ekonomisini oluşturan faaliyetlerden bazıları mesela rüşvet ve hırsızlık gibi katma değer yaratılması söz konusu değilken yaratılmış bir katma değer el değiştirmesi söz konusudur. Kayıt altına alınmış olsa dahi GSMH artırıcı bir etki yaratmayacaktır (Us, 2004: 4). Kanunlar ile yasaklanmış olan ekonomik faaliyetler sonucunda elde edilen gelirler kara para olarak isimlendirilir ve bir çok ülkede olduğu gibi ülkemizde de kara para aklanması yasaklanmıştır.

Kayıt dışı ekonomi kavramı incelenirken dikkat edilmesi gereken konu kayıt dışılığa neden olan faaliyetlerin legal ya da illegal olmasıdır. Konumuz itibari ile yasal olan fakat kayıt altına alınmayan ekonomik faaliyetlerden söz edilecektir. Yeraltı ekonomisi yasalarla yasaklanmış olan faaliyetleri kapsamakta iken enformel ekonomi yasalar ile yasaklanmamış ekonomik faaliyetlerin kayıt altına alınmamasını kapsar.

1.1.1.Kayıt Dışı Ekonomi Kavramı

Kayıt dışı ekonomini kavram ve tanımlamaları incelendiğinde farklı tanımlamalar ve sıfatlar kullanılmakta olduğu ve yapılan araştırmaların boyutuna göre tanımlamaların değişebildiği görülmektedir. Bu durum kayıt dışılığın boyutunun geniş olduğunu göstermektedir. Türkiye’de yaygın olarak ‘‘kayıt dışı ekonomi’’ (unrecorded economy) kavramı kullanılmaktadır. Kayıt dışı kavramını literatürde ifade etmek adına farklı terimler kullanılmaktadır. Bunlar (Erdoğan, 2016:30);

- ✓ Vergi dışı Ekonomi (untadex economy),
- ✓ Gizli Ekonomi (hidden economy),
- ✓ Gölge Ekonomi (shadow economy),
- ✓ Görünmez Ekonomi (invisible economy),
- ✓ Yeraltı Ekonomisi (underground economy),
- ✓ Yasadışı Ekonomi (illegal economy),
- ✓ Resmi olmayan Ekonomi (unofficial economy),
- ✓ İnfomal Ekonomi (informal economy),
- ✓ İkinci Ekonomi (second economy),
- ✓ Gri/kara Ekonomi (grey economy),
- ✓ Batık Ekonomi (submerged economy),
- ✓ İkili Ekonomi (dual economy),
- ✓ Marjinal Ekonomi(marginal economy),
- ✓ Ay ışığı ekonomisi (moonlight economy),
- ✓ Alt ekonomi (subeconomy),
- ✓ Alacakaranlık Ekonomisi (twilight economy),
- ✓ Gözlem dışı Ekonomi (unobserved economy),
- ✓ Beyan dışı Ekonomi (unreported economy),
- ✓ Düzensiz Ekonomi (irregular economy).

İfade edilen kavramların hepsinin farklı anlamları olmakla beraber kayıt dışı ekonomi kavramı anılan bu kavramlar için genel kabul görmektedir.

1.1.2.Kayıt Dışı Ekonominin Sınıflandırılması

Literatürde KE kavramı farklı sıfatlar ile nitelendirildiği gibi farklı unsurlara da ayrılmış olup en genel hali ile üç gruba ayrılmıştır (Sarılı, 2002:33). Bunlar;

- Kayıtlara Girmeyen Ekonomi (Enformel Ekonomi),
- Yarı Kayıtlı Beyan Dışı Ekonomi,
- Yasa Dışı, Yeraltı Ekonomisi.

Yeraltı ekonomisi ile kastedilen kamu otoritesinin yasaklamış olduğu faaliyetler ile elde edilmiş kazançlar olup faaliyetin kendisi yasaklanmıştır. Beyan dışı ekonomide ise yasal olan faaliyetlerden vergiden kaçınmak ya da kaçmak adına ekonomik faaliyetlerin kayıt altına alınmaması kastedilmekteyken enformel ekonomide kuralların tamamen dışında kalan ekonomik faaliyetlerdir.

Beyan dışı ekonomi (Aktaran: Önder, 2012: 9);

- ✓ Vergi ödemekten,
- ✓ Sosyal güvenlik paylarını ödemekten,
- ✓ Asgari ücret, güvenlik, prim vb. yasal düzenlemelerden kaçmak,
- ✓ İdari düzenlemelerden kaçmak adına kamu otoritesinden gizlenen her türlü yasal ekonomik faaliyetlerdir.

Enformel ekonomide gerçekleşen ekonomik faaliyetler yasal olmasına karşın vergi ödememek adına yapılan usulsüzlükten dolayı yasadışılık kazanmaktadır. Kayıt dışı ekonomi faaliyetlerine göre sınıflandırılır. Bu sınıflama Tablo 3'de gösterilmiştir. Tüm bu sınıf ayrımları kayıt dışı ekonominin boyutunun genişliğini göstermektedir. Çok boyutlu bir kavram oluşundan dolayı net bir tanımının olmaması ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre ve araştırmacıların alanlarına göre kullanılan kavramlar değişim gösterebilmektedir. Konumuz itibari ile enformel ekonomi üzerinde incelemede bulunulmuştur.

Tablo 3: Kayıt Dışı Ekonominin Sınıflandırılması

Faaliyet Türü	Parasal İşlemler		Parasal Olmayan İşlemler	
Kanun Dışı Faaliyetler	Çalıntı mal ticareti; uyuşturucu madde üretim ve satışı; fuhuş; kumar; kaçakçılık ve dolandırıcılık		Uyuşturucu, çalıntı mal, kaçakçılık vb. mal takası; şahsi kullanım için uyuşturucu imali ya da yetiştirilmesi, şahsi kullanım için hırsızlık.	
	Vergi kaçırma	Vergiden kaçınma	Vergi kaçırma	Vergiden kaçınma
Kanuni Faaliyetler	Bildirilmeyen kazanç; kanunî mal ve hizmetler için bildirilmeyen ücret, kazanç, varlık edinimi.	Çalışanlara yapılan fakat vergiden muaf olan ödemeler ve işçi indirimleri.	Kanunî mal ve hizmetlerin takası	Kişisel veya bir başkasına yardım için yapılan işler

Kaynak: Erkuş ve Karagöz (2009), Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin ve Vergi Kaybının Tahmini, İnönü Üniversitesi Maliye Dergisi, (156), s.129.

Kayıt dışı ekonomi farklı bir görüşe göre de dört temel sınıfı ayırımına tabii tutulmuştur. Bunlar (Akar, 1997: 8-10);

- Hane halkı sektörü,
- Belge ve kayıt düzeni olmayan sektör,
- Düzenlemelere uymayan sektör,
- Suç sektörü.

Hane halkı sektörü; hane halkı tarafından üretilen ve fiyatlanamayan ekonomik faaliyetleri ifade etmek için kullanılmıştır. Bu tür faaliyetlere; ev eşyalarının takas edilmesi, ev hizmetleri çocuk bakım, temizlik gibi işler örnek olarak verilebilir.

Belge ve kayıt düzeni olmayan sektörde, kaçak işçi çalıştırmak, işportacılık ve şahıs firmalarının ekonomik faaliyetleri örnek olarak gösterilebilir.

Düzenlemeye uymayan sektörde ise yasal olan üretim faaliyetlerinin var olan düzenden sıyrılması olarak ifade edilebilir. Örnek olarak; vergi kaçırma, sosyal güvenlik primlerini eksik yatırma verilebilir.

Suç sektörü sınıflamasında ise ekonomik faaliyetlerin yasa dışı olmasıdır. Bu sınıflamaya örnek olarak, rüşvet, uyuşturucu ticareti vb. yasaklanmış faaliyetler verilebilir.

1.1.3. Kayıt Dışı Ekonominin Özellikleri

Kayıt dışı ekonomi kavramının tanımları incelendiğinde belirli kıstaslar üzerinde durulduğu görülmektedir. Bu kıstaslar aynı zamanda kayıt dışı ekonominin özelliklerini de ifade etmektedir. Bunlardan en önemlileri yapılan ekonomik bir faaliyetin yasa dışına aktarılması işlemidir. Kayıt dışı ekonominin özellikleri genel olarak şunlardır;

- Yasal olmaması,
- Ekonomik faaliyetlerin gizlilik adı altında gerçekleşmesi,
- İstatistiksel olarak ölçülememesi,
- Gelir yaratıcı bir süreç olması,
- Gelir ve fayda sağlamalarıdır.

Kayıt dışı ekonomi kaynak olarak hukuksuzdur yani kamu otoritelerinin koyduğu denetimden sıyrılmıştır. Yasalara uygun olmayan kumar işletmeciliği ve içki sektörü bazı ülkelere göre yasal olup olmayışı değişebilmektedir. Bir ekonomik faaliyetin yasal olup olmayışı ülkelerin otoritelerine göre değişebilmektedir. Yani yasallık KE için bir sınır değildir (Gönnetlioğlu, 2010:11).

Kayıt dışı ekonomik faaliyetler istatistiksel olarak olduğundan daha az ölçülebilir veya hiç ölçülemeyebilir. Kayıt dışı ekonomi kavramı izah edilirken kayıtların eksik tutulması, faaliyetlerin parasal değer taşımaması ve yapılan faaliyetlerin gizli olması vb. nedenlerden dolayı ölçülmesi ve tespit edilmesi oldukça güç olan bir alandır.

Yapılan ekonomik faaliyet dolayısıyla bir gelir elde edilirken ev işlerinde yardım, bakıcılık gibi sektörlerde bazen gelir elde edilmese bile bir fayda sağlanmaktadır. Yeni

yapılan uygulamalar ile bu faydayı parasal bir değer ile ölçmek adına kamu ev hizmetlerinde çalışanlara birtakım teşvikler getirmiş kayda alınması için SGK teşvikleri sağlamıştır.

1.2.KAYIT DIŞI EKONOMİNİN NEDENLERİ

Kayıt dışı ekonominin ortaya çıkıŐı nedenleri ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak farklı sebepler doğurabilmektedir. Bu nedenler; siyasi, ekonomik, hukuki ve idari, sosyal ve yapısal nedenlere dayandırılmaktadır. Kayıt dışı ekonomi kavramı ve boyutları ülkelere göre farklılık göstermekle beraber kayıt dışılığa neden olan faktörler de ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ve yapılarına göre farklılık gösterebilir.

Kayıt dışılığın ortaya çıktığı dönemler özellikle II. Dünya savaŐının yol açtığı yaraları kapatmak adına yapılan uygulamalar ve dönemin şartları gereği oluşan haksız kazanç, fiyat kontrolleri ve 1970’li yılların ortalarına kadar uygulanan müdahaleci Keynesyen politikalarıdır. Kayıt dışı ekonomi problemi 1980’li yıllardan başlayarak günümüze kadar uygulanan liberal politikalar ile beraber büyüyerek devam etmiştir (Bakkal, 2007:33).

İktisat biliminin temel öğretilerinden biri; kıt kaynaklar ile karşılanmaya çalışılan sonsuz insan istekleridir. Sonsuz olan insan istekleri kıt kaynaklar ile karşılanmaya çalışılır ve bu iki olgu arasında bir denge olması gerekmektedir. Kayıt dışı ekonomide insanların sonsuz istekleri devreye girmekte ve insanları kayıt dışılığa bu istekler itmektedir. Çünkü bireyler fayda ve karlarını maksimum seviyede tutmak isterler. Mükelleflerin gelirlerinde meydana gelen artış vergi ve diğer yükümlülüklerine de yansiyacak böylece gelirlerinde azalışa neden olacaktır. Kayıtlı ekonomi içerisinde kaldıkları sürece vergi yükü artacak dolayısıyla harcamaları ve tasarrufları azalış gösterecektir. İşte bu noktada bir alt tüketim seviyesine düşmek istemeyen bireyler birtakım faaliyetlerini kayıt dışına taşıyacaklardır. Bireylerin önceki tüketim düzeylerini korumak olarak ifade edilen ve Duesenberry (1949) tarafından tanımlanan “Duesenberry etkisi” kendini gösterecektir (Aktaran: Kamalıoğlu, 2014: 8).

Kayıt dışı ekonominin meydana gelme sürecinde üç ana yaklaşım vardır. Bu ana yaklaşımlardan önde geleni kayıt dışı ekonomiyi Latin Amerika ülkelerinden ithal

ikameci sanayileşme süreciyle ifade eden Marjinalist yaklaşım diğeri ise De Soto'nun yaklaşımı olan Legalist yaklaşımdır. Son yaklaşım olan Yapısalcı yaklaşım, kayıtlı olmayan ekonomik etkinlikleri devlet tarafından düzene sokulmamış gelir yaratıcı faaliyetler olarak nitelendirmektedir. Bu yaklaşımlar Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4: Kayıt Dışı Ekonominin Ortaya Çıkmasına İlişkin Tezler

	Kayıt Dışlığın Ortaya Çıkma Nedenleri	Devletin Rolü	Kısıtları
Marjinalizm	“Latin Amerika ülkelerinde ithal ikameci sanayileşme modeli uygulanması sonucu köyden kente artan göçün emek arzını arttırması, emek arz fazlasının düşük ücretlerle devlet denetiminin olmadığı işletmelerde çalışmasıdır. Toplumun fakir olan kesimleri bu yolla gelir elde etmektedir”.	“Devletin işletmeleri destekleyici hizmetleri önemlidir”.	“Kayıt dışı ekonomide sadece toplumun fakir kesimleri faaliyet göstermemektedir. Kayıt dışı ekonomi dinamiktir. Kayıt dışı ekonomide farklı faaliyetlerde bireyler farklı miktarda gelir elde etmektedirler. Kayıt dışı ekonomi ile resmi ekonomi arasındaki ilişki göz ardı edilemeyecek kadar güçlüdür”.
Legalizm	“Kayıt dışı ekonominin nedeni düzenleme fazlalığıdır. Köyden kente göç sonucu merkantilist devlet ve kent elitleri göç edenleri rakip olarak görmüş ve ekonomik özgürlüklerini kısıtlamıştır. Buna göre kayıt dışı ekonomide faaliyet gösterenler devletin baskıları karşısında mücadele eden kahramandırlar”.	“Merkantilist devlet düzenlemeleri arttırarak ekonomik özgürlüğü kısıtlamaktadır”.	“Düzenleme miktarının yüksek ancak kayıt dışı ekonominin düşük olduğu Kuzey Avrupa ülkelerini ve piyasa ekonominin sürdürülebilmesi için düzenlemelerin önemini göz ardı etmiştir. Kayıt dışı ekonomi ve resmi ekonomi arasındaki ilişkiye değinmemiştir”.

Tablo 4. (Devamı)

Yapısalcılık	“Kayıtlı ekonomi ve kayıt dışı ekonomi ayrı ayrı düşünülemez. Kayıt dışılığın nedenleri bu ilişkide yatar. Buna göre enformel girişimin kapitalist birikiminde oynadığı rol ve sınıf yapısı önem taşır. Kayıt dışı ekonomideki sınıf yapısı heterojendir.”	“Devletin kapitalist birikimde oynadığı role vurgu yapılmaktadır”.	“Yapısalcı yaklaşım etkin olmayan kuralların kayıt dışı ekonomiyi arttırabileceği gerçeğini göz ardı etmiştir”.

Kaynak: Kamalioğlu, N.Ç. (2014). Kayıt Dışı İstihdam ve Türkiye’de Uygulanan Mücadele Politikalarının Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s.7.

Schneider ve Williams (2013) Kayıt dışı ekonominin nedenlerinde en önemli sebepleri dört başlık altında toplamıştır. Bunlar;

- Vergi yükü ve sosyal güvenlik yükü,
- Özellikle iş gücü piyasasına getirilen, piyasa düzenlemelerindeki artış
- İşsizlik,
- Vergi ahlakıdır.

Kayıt dışı ekonominin en genel nedenleri arasında vergi oranlarının yüksek oluşu ve vergilerin mükellefler üzerinde bir yük oluşturmasıdır. Aynı zamanda bir ekonomi içerisinde yaşanan tutarsızlıklar ve krizler, belirsizlik ortamı, mükellefleri vergi dışına çıkmaya itmekte bir unsur teşkil etmektedir. Az gelişmiş ülkelerde orta ölçekli firmaların varlığı özellikle kurumsallaşma kültürünün yerleşmediği sektörler kayıt dışı çalışmaya daha müsaittirler.

Literatürde kayıt dışı ekonominin ortaya çıkış nedenleri incelendiğinde; ekonomik, mali, idari, hukuki, siyasal, sosyal ve psikolojik faktörler üzerinde araştırmacıların yoğunlaştığı görülmektedir. Bu nedenler Tablo 5 ‘te görülmektedir

Tablo 5: Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri

Ekonomik ve Mali Nedenler	Vergi yükü, vergi oranların yüksek olması Gelir dağılımı dengesizliği Yüksek girdi ve iş gücü maliyetleri Enflasyon Ekonomik istikrarsızlıklar ve krizler İşletme Büyüklüğü Tarım sektörünün yoğunluğu Elektronik ticaretin artması Uygulanan ekonomi politikaları Nakit ekonomisi İşsizlik
İdari ve Hukuki Nedenler	Mevzuatın karışık olması ve sık değiştirilmesi Vergi af ve muafiyetleri Yolsuzluk ve rüşvet Vergi denetim yetersizliği Muhasebe sisteminin yetersizliği Kurumlar arası koordinasyon eksikliği Hamiline belge düzenleme Vergi cezalarının etkisizliği Takip edilemeyen kamu alacakları Vergi idaresinin organik yapısı
Sosyal ve Psikolojik Nedenler	Mükelleflerin kamu harcamalarına bakışı Vergi ahlakı Mükellef psikolojisi ve vergiye karşı direnç Tarihsel nedenler Yasalara olan güvenin azalması
Siyasal Nedenler	Oy kaygısı Bürokratik nedenler

Kaynak: Sugözü, H. (2010). Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye (1.Basım), Ankara: Nobel Yayınları, Erdinç, Z. (2016). Kayıt Dışı Ekonomi (1.Basım). Ankara: Seçkin Yayınevi ve Bakkal, U. (2007). Kayıt Dışı Ekonomi. İstanbul: Derin Yayınları'ndan yararlanılarak oluşturulmuştur.

Tablo 6'da Bozkurt ve Özbey (2015)'e göre; kayıt dışı ekonominin nedenleri ekonomik ve mali nedenlerin yanında; yaşanan yurt içi ve dışı göçler, teknolojik işsizlik, iş hayatından kaynaklanan sosyolojik, psikolojik nedenlerdir.

Tablo 6: Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri Bozkurt ve Özbey (2015)

Ekonomik Nedenler Ekonomik istikrarsızlık ve belirsizlik, Enflasyon baskıları, Gelir dağılımında adaletsizlik, Ekonomik krizler, Para (Nakit) ekonomisi, Haksız rekabetin boyutu, Uluslararası rekabet baskısı ve taşeronlaşma, Enformel sektörün büyüklüğü.	Mali Nedenler Vergi yükü ve adaletsizliği, Vergiye karşı direnç, Vergilendirme ortamının belirsizliği, Vergi denetim yetersizliği, Vergi afları, Muhasebe ve müşavirlik hizmetlerinin yetersizliği.
İş Hayatından Kaynaklanan Nedenler Kayıt dışı istihdam, Kaçak işçi çalıştırma, Sigortasız işçi çalıştırma.	Sosyolojik Nedenler Hızlı nüfus artışı, Göçler, Düzensiz kentleşme, İşsizlik, Rant ekonomisi, Nüfus yapısı, Eğitim düzeyi, Gelir seviyesi, Yolsuzluk ekonomisi ve ahlaki aşınma, Vergi bilinci.
Psikolojik Nedenler Alışkanlıklar, Yasadışılık, Rakiplerin durumu ve ekonomik faaliyetler.	Teknolojik Nedenler Teknolojik nedenler.

Kaynak: Bozkurt K. Ve Özbey, Ö. (2015). Kayıt Dışı Ekonomi: Türkiye Ekonomisi ve Türk Turizm Sektörü İçin Genel Bir Değerlendirme, Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 2(1), s.77.

1.2.1.Ekonomik ve Mali Nedenler

Kayıt dışı ekonomi ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık gösterebileceği gibi ülke içerisinde yapılan uygulamalara göre zaman içerisinde de değişim göstere bilen dinamik bir yapıya sahiptir. Kayıt dışı ekonomi kavramının ortaya çıkmasına neden olan faktörlerin başında ekonomik ve mali nedenler gelmektedir. Bu nedenler çeşitlilik göstermekle beraber genel olarak 5 madde olarak irdelenmiştir.

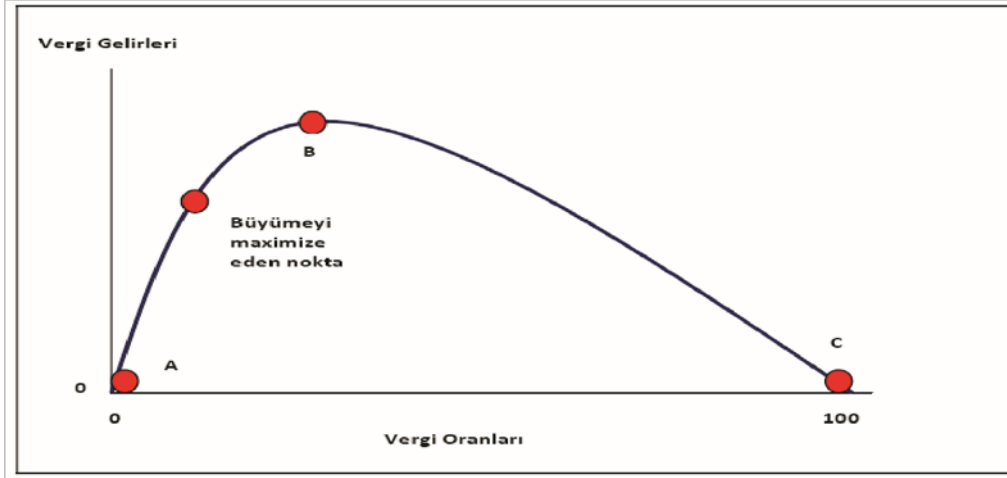
1.2.1.1.Vergi İle İlgili Nedenler

Vergi sisteminin adaletli olmaması, vergi politikalarının sürekli değişim göstermesi ve mükellef üzerinde bir yük teşkil etmesi, vergi denetimlerinin yetersiz oluşu kayıt dışılığa yol açan en önemli faktörlerdendir. Hem üreticiler hem de tüketiciler için vergi oranları tercihleri etkileyen bir unsurdur. Vergi, bireylerin alım gücünde azalmaya neden olduğu için gelirini yüksek seviyede tutmak gayesinde olan bireyler için bir yük olmaktadır. Bu yük ise gelirin azalmasını istemeyen bireyler için vergiye karşı bir tepki ve direnç oluşturabilmektedir.

Kayıt dışı ekonomi beraberinde devletin gelir kaynaklarından en önemlisi olan vergi gelirlerinde azalmayı da getirmektedir. Bu duruma neden olan ise gelirin saklanması, ekonomik faaliyetlerin gizli yapılması, gerçek dışı beyanda bulunulması, vergiden kaçmak ve kaçınma çabalarıdır.

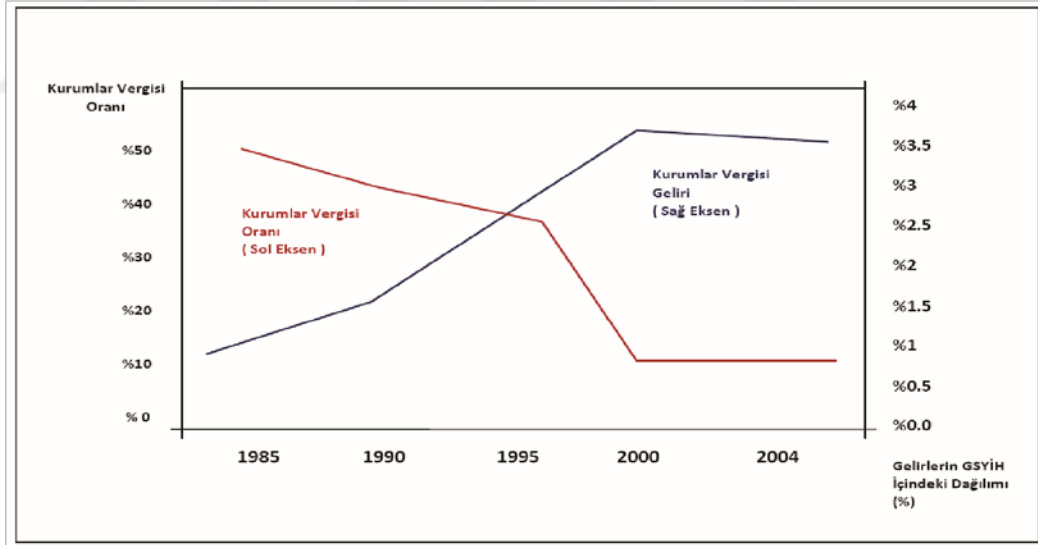
Vergiye karşı oluşturulan tutumlar vergi yükü ve vergi tazyikidir. Özellikle 1929 Buhranın etkilerini ortadan kaldırmak adına devletin vergi oranlarını artırması vergi tazyiki ve yükünü gündeme getirmiştir. Nitekim vergilerin düzensiz alınması gelir dağılımında adaletsizliğe yol açmaktadır. Vergi yükünün düşük gelirli gruplar üzerinde bırakılması dengesiz bir mali bölüşüme yol açmaktadır. Yoksulluk ve gelir dağılımı adaletsizliği olan ülkelerde vergileme potansiyeli yetersiz kalmakla beraber bu tarz durumlarda vergi ahlakını yerleştirmekte oldukça güçtür (Sugözü,2010: 24).

İsmi ekonomist Art Laffer'dan alan Laffer eğrisi vergi gelirleri ve vergi oranları arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Bu eğriye göre belirli bir noktadan sonra vergi oranlarındaki artış vergi gelirlerinde azalışa neden olmaktadır.

Şekil 3: Laffer Eğrisi

Kaynak: Mitchell, J. Daniel (2011). Understanding The Relationship Between Tax Rates, Tax Revenues and Taxable Income İn Accordance With The Laffer Curve. JEL Classification, Code: H29 ,s.331.

Şekil 4: İrlanda Kurumlar Vergisi ve Laffer Eğrisi

Kaynak: Mitchell, J. Daniel (2011). Understanding The Relationship Between Tax Rates, Tax Revenues and Taxable Income İn Accordance With The Laffer Curve. JEL Classification, Code: H29 ,s.332.

Şekil 3’de görüldüğü gibi yüksek vergi oranları vergi gelirlerinde azalmaya neden olmaktadır. Bu teoriyi uygulayan ülkeler vergi artışları yaşamıştır. Örnek olarak; Laffer eğrisi modelini kullanan İrlanda Şekil 4’de gösterilmiştir. Şekil 4’te İrlanda %50’lik

Kurumlar vergisi oranı ile 1985 yılında Gayri Safi yurtiçi hasılanın %1,1'lik kısmına eşit vergi geliri toplamıştır.2006 yılında vergi oranı grafikteki gibi düşmüş ve GDP'sinin %3,8 lik vergi hasılatında bir artış olmuştur. Yani İrlanda devleti vergi oranındaki düşüşle beraber yaklaşık 4 kat daha fazla gelir elde etmiştir.

Türkiye KV sabit GV ise artan oranlı tarife kullanılmakta olup vergi adaleti TC. 1982 Anayasası ile güvence altına alınmıştır. Vergilemede eşitlik ve adalet sağlanması devlet güvencesinde olup mükellefler açısından önemli bir husustur. Bir diğer konu ise vergi denetimleri ve muhasebe sistemlerinin standartlaştırılmasıdır. Vergi toplamak Gelir idaresi Başkanlığı'nın görevi olup denetim ise MB'na bağlı Vergi Denetim Kurulu tarafından gerçekleştirilir. Sistem olarak ise Elektronik Vergi Dairesi Otomasyonu kullanılmaktadır. Etkin bir denetim için bu kurumlar arası diyalogun eksiksiz olması gerekmektedir. Aynı zamanda mükellefler denetim mekanizmasının varlığını hissettiklerinde bu kaygı ile daha özenli davranacaklardır. Nitekim denetim mekanizmasının varlığı caydırıcılık taşımaktadır. Özellikle ağır vergi cezaları bu caydırıcılığı daha da tetikleyen bir unsurdur.

Etkin bir vergi denetim için organların birbiri ile ilişkisi ve kalitesinin artırılmasının yanı sıra vergi denetim görevlilerinin sayısı ve etkinliği de artırılmalıdır. Çünkü mükellef sayısı artarken kurumlar aynı statüde denetim elemanı ile görev yapmamalıdır. Bir ülkede vergi kanunları ne kadar etkin ve cezalar nedenli caydırıcı olursa olsun denetleyecek ve uygulayacak birimler yetersiz ise bir işlevi olamaz (Baytar,2006: 20).

Vergilemede yatay eşitlik; aynı gelir düzeyinden aynı verginin alınması ve dikey eşitlik; farklı gelir elde edenlerden farklı vergi ödemelerini ifade eden iki tür eşitlik söz konusudur. Artan oranlı gelir vergisi dikey eşitliği sağlamak adına uygulanmaktadır. KDV ve ÖTV eşitsizliğe yol açan vergilerdir. Ülkemizde vergi gelirlerine bakıldığında %63'lük bir seviyeye tekabül eden dolaylı vergilerin payı kayıt dışılığı tetikleyen bir durumdur (Doğan, 2015: 15). Dolaylı vergilerin fazla olması ve ekonomide yaşanan enflasyonist etkiler yabancı malları yerli mallara kıyasla daha ucuz hale getirmekte ve yurt dışından kaçak mal girişlerine neden olmaktadır. Vergi muafiyet ve istisnalarından yararlanamayan mükellefler bu durumdan zarar görmekte olup bu nedenlerden dolayı bu kesime vergi ahlakını yerleştirmek güçleşmektedir (Bakkal, 2006: 56).

Ülkemizde Kayıt dışı ekonominin nedenlerini araştıran Savaşan ve Çoşkun (2009), tekstil sektöründe yer alan mükelleflere ve GİB personeline; ‘‘Türkiye’de kayıt dışı ekonominin size göre en önemli üç nedenini sıralayınız?’’ sorusunu yönelterek ülkemizde kayıt dışılığın mükellefler ve denetim mekanizması tarafından nedenlerini ortaya koymaya çalışmıştır. Sonuçlar Tablo 7’de kısaca özetlenmiştir.

Tablo 7’ye göre mükellefler açısından kayıt dışılığın en önemli nedeni vergi yükü olurken GİB çalışanlarına göre; kayıt dışılığın nedeni ilk sırada yer alan nedeni denetimlerin yetersiz olmasıdır. Mükellefler için ikinci sırada, ekonomik krizler yer alırken GİB çalışanları için ikinci sırada yer alan neden vergi yüküdür. Bu tablodan anlaşılan kayıt dışılığın ülkemizdeki en önemli nedeni mükelleflerin vergi algısı ve vergiye bakış açısıdır.

Tablo 7: Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri: Mükellef ve GİB Çalışan Perspektifi

KE Nedenleri	Mükellefler (Sıra)	GİB Çalışanları (Sıra)
Vergi Yükü	(1.) 54,1	(2.) 43,1
Ekonomik Krizler	(2.) 38,02	(6.) 19,3
Vergide Adaletsizlik	(3.) 30,1	(4.)32,8
Ayakta Kalma Çabası	(4.) 29,5	(12.) 9,1
Cezaların Caydırıcılığının Olmaması	(5.) 24,7	(3.) 41,1
Küçük işletmelerin çokluğu	(6.) 19,4	(8.) 13,7
Kamuda yolsuzluk	(7.) 18,6	(11.) 11,4
Denetimin azlığı	(8.) 16,4	(1.) 44,3
Nakit kullanımı	(9.) 13,4	(5.) 20,1
Bürokratik formalite	(10.) 12,8	(9.) 13,1
Karmaşık vergi düzenlemeleri	(11.) 11,6	(7.) 18,3
Devlet hizmetlerinin yetersizliği	(12.) 10,6	(13.) 4,7
Bilgi ve yönlendirme eksikliği	(13.) 6,6	(10.) 11,9
Diğer	(14.) 1,2	(14.) 5,7

Kaynak: Savaşan, F. (2011). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Kayıt Dışılıkla Mücadelenin Serencamı, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, SETA Analiz, (35), s.140.

Verginin kayıt dışı ekonomiye bir diğer etkisi yüksek üretim maliyetleridir. Vergi yükünün artması ile beraber girişimcinin veya üreticinin vereceği tepkiler Sugözü (2010)'a göre şu şekilde sıralanmıştır;

- ✓ İşletme yapısını değiştirebilir,
- ✓ Sektörü değiştirebilir,
- ✓ Yatırımlarda azalma meydana gelebilir,
- ✓ Borçlanma gerçekleşebilir,
- ✓ İşletmesini kapatmaya gidebilir,
- ✓ Ya da mevcut olan yapısını aynen muhafaza ederek bazı faaliyetlerini kayıt dışına yönlendirebilir.

1.2.1.2.Enflasyon

Kayıt dışı ekonomiyi etkileyen bir unsurda fiyatlar genel seviyesinde meydana gelen artıştır. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklı seyir gösterebilmektedir. Enflasyon rakamları gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere göre daha yüksektir. Fiyatlar genel seviyesinde meydana gelen artış nominal geliri de artırmakta böylece daha yüksek vergi diliminden vergilendirilme söz konusu olmaktadır. Enflasyonist baskılar ile kaynak maliyetleri de yükselmektedir. Bu durumlardan dolayı kayıt dışı finans kuruluşları artmakta yani yüksek oranda borçlanmak durumunda kalan ekonomik birimler kayıt dışı yollara başvurumaktadırlar. Aynı zamanda satın alma gücünde meydana gelen düşüşler bireyleri yasa dışı yollara itebilmektedir (Aydın ve Yılmaz, 2010:87-88).

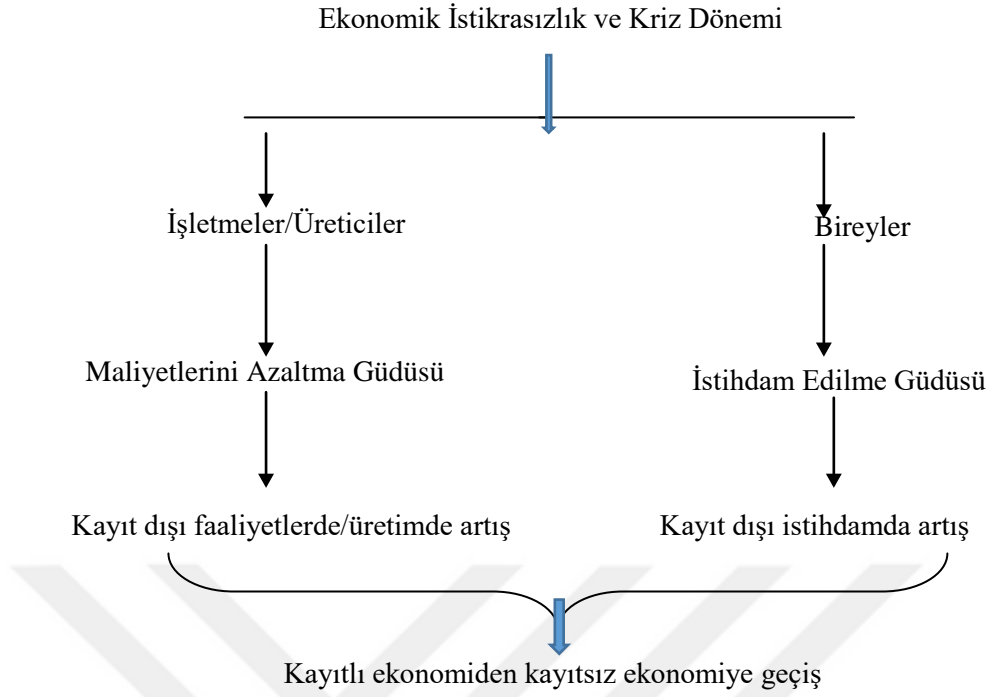

Şekil 5: Enflasyonun Etkileri

Kaynak: Kaynaklardan yararlanılarak oluşturulmuştur.

1.2.1.3. Ekonomik İstikrarsızlıklar, Krizler ve İşsizlik

Kayıt dışı ekonomi nedenlerinden bir diğeri ise yaşanan ekonomik istikrarsızlıklar ve krizlerdir. Ekonomi içerisinde yaşanan tüm bu olgular birbiri ile ilişkili olan süreçlerdir. Örneğin enflasyonist etkiler gelir dağılımını bozabilir ve kayıt dışılığa bir neden oluşturabilirken yaşanan istikrarsızlıklarda ekonomik birimleri kayıt dışılığa itebilir. Kriz dönemlerinde yatırımcılar piyasadan çekilebilmekte bu durumda daralmalara neden olmaktadır. Ekonomik kriz ve durgunluk yaşanan durumlarda işsizler kayıt dışı çalışma alanlarına yönelebirlirler. Üreticilerde yaşanan kriz ortamından ve durgunluktan en az zararı almak adına kayıt dışı faaliyetlerde bulunmak isteyebileceklerdir (İlgın, 1999:25).

Şekil 6: Ekonomik İstikrarsızlığın Kayıt Dışı Ekonomiye Etkisi

Kaynak: Nas, Şahin (2014). Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

Şekil 6'da ekonomi içerisinde yaşanan istikrarsızlıkların ve kriz dönemlerinin ekonomik birimleri nasıl kayıt dışı sektöre yönlendirdiği gösterilmektedir. Bireyler işsizliğin arttığı dönemlerde, istihdam edilme güdüsüyle hareket ederek kayıt dışı sektörde iş bulmaya çalışırken üreticiler ise maliyetleri azaltma güdüsüyle hareket ederek kayıt dışı sektörde faaliyette bulunurlar.

Kayıt dışılığa neden olan faktörlerden işsizliğin kayıt dışılığı artırması veya azaltması beklenebilir. İşsizliğin yüksek olduğu dönemlerde kayıt dışı çalışma teşvik edilebilir dolayısıyla kayıt dışı ekonomiyi genişletici bir etki yaratabilir. Ekonomi içerisinde kayıtlı sektörün yeterince istihdam sağlamaması bireyleri kayıt dışı ekonomik faaliyetlere yöneltebilir. Yüksek işsizlik oranının süreklilik arz etmesi işverenlere sunulan işlerde azalışa neden olmaktadır. Bu durumda yüksek işsizlik oranı kayıt dışı ekonomi üzerinde azaltıcı bir yönde etkide bulunabilir (Çetintaş ve Vergil, 2003: 18).

1.2.1.4.İşletme Büyüklüğü ve Sektör Etkisi

Ekonomi içerisinde küçük ölçekli işletmelerin varlığı ve kurumsallaşmamış firmaların denetimleri güç olmaktadır. Muhasebe sistemleri zayıftır. Sugözü (2010)'a göre, vergi, iş ve sosyal güvenlik gibi bazı yasalar belirli büyüklükte ki işletmeler üzerinde kaldığından küçük işletmeler daha bağımsızca hareket edebilirler. 2002 yılında gerçekleştirilen bir araştırmada kayıt dışı istihdamın ve ekonominin büyümesinde küçük işletmelerin varlığı büyük rol oynamaktadır. Bu araştırmada büyük işletmelerin taşeron ve fason adı altında küçük işletmeleri kullandığı ortaya çıkmaktadır. Yine aynı araştırmaya göre bunun arkasında yatan neden ise küçük ölçekli işletmelerin kayıt dışılığı daha kolay gerçekleştirebiliyor olması yatmaktadır.

İşletme büyüdüğü zaman kayıt dışı faaliyetler ve kayıt dışı istihdam oranı azalmaktadır. TÜİK verilerine göre 50 ve üzerinde işçi çalıştıran işletmelerde kayıt dışı çalıştırılan işçi oranı %3,1 iken, en yüksek kayıt dışı istihdam %56,3 ile 10 kişiden az işçi çalıştıran işletmelerde görülmektedir (TÜİK, 2015).

Kayıt dışılığa kolay geçiş yapabilen sektörlerin başında tarım sektörü gelmektedir. Bir ekonomi içerisinde tarım sektörünün geniş yer tutması kayıt dışılığın artmasını teşkil eden bir durumdur.

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde tarım sektörünün payının azalması işsizliğe, işsizlikte göçlere neden olabilmektedir. Yaşanan ekonomik krizler, tarım ürünlerinin ihracatının azalması ve küresel krizler bu düşüşü tetiklemektedirler. Yaşanılan düşüşle beraber işsizliğin oluşması tarım sektöründe çalışan işçilerin kentlerde kayıt dışı alanlara yönelmesine neden olmaktadır. Ülkemizde tarım sektörünün yaygın olması da kayıt dışılığa zemin hazırlamaktadır (Tunç, 2015: 44).

Tablo 8: Mevsimsel Etkilerden Arındırılmış Kırsal Nüfus ve Tarım İstihdamı: Türkiye

Yıllar	15 Yaş Üstü Nüfus	Tarım İstihdamı	İşgücüne Katılım (%)
2008	15.075.000	4.534.000	445,3
2009	15.849.000	5.035.000	46,5
2010	15.965.000	5.374.000	47,1
2011	16.620.000	5.325.000	47,2
2012	17.178.953	5.349.000	48,5
2013	6.633.451	5.051.000	48,4
2014	6.409.722	5.424.000	50,9
2015	6.217.919	5.417.000	51,6

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TUIK), 2016.

GİB tarafından gerçekleştirilen 2011-2013 eylem planı ile ekonomik çalkantıların yaşanmadığı dönemlerde de mükellef bilincinin yerleşmemiş olmasından dolayı işletmelerin kayıt dışı personel istihdam ettikleri ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışma Tablo 8 'de yer almaktadır. Ülkemizde sadece kriz dönemlerinde değil normal şartlar altında kayıt dışı işçi çalıştıran işletmeler mevcut olduğu tablodan anlaşılmaktadır. Tüm il ve ilçelerde gerçekleştirilen denetlemelerde 17.514 adet mükellefiyet tesis ettirilmiş 6.594 kayıt dışı çalıştırılan işçi tespit edilmiştir.

Tablo 9: Türkiye’de Kayıt Dışı Çalışan Mükellef Göstergesi

Yıl	Denetlenen Mükellefler Sayısı	Kayıt Dışı Çalıştırıldığı Tespit Edilen Mükellef Sayısı	Kesilen Ceza TL
2012	405.472	2.276	5.197.608
2013	154.899	4.318	2.386.045
Toplam	560.371	6.594	7.583.653

Kaynak: GİB (2014). Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadele Stratejisi 2011-2013 Eylem Planı: Ankara.

1.2.1.5. Nakit Ekonomisi ve Elektronik Ticaret

Nakit ekonomisi nakit para kullanımını ifade etmek için kullanılmaktadır. Nakit para ile yapılan ödeme işlemleri delilleri ortadan kaldıran bir unsurdur. Nakit paranın kontrol edilmesi zordur.

2004 yılında Hesap Uzmanları Kurulu tarafından yapılan bir incelemede tespit edilen 9 katrilyon liralık matrah farkının yaklaşık olarak 1,1 katrilyonluk farkı parasal hareketlerin araştırılması sonucu ortaya çıkmıştır. Yapılan bu araştırmaya göre kartlı veya banka aracılığı ile yapılan ödemeler kayıt dışılığı önlemek adına önemli birer adımdır (Sugözü, 2010: 40).

Sugözü (2008)'ne göre internet üzerinden yapılan ticaretler, denetimi zorlaştırmaktadır. Özellikle küreselleşme olgusu ile beraber internet üzerinden yapılan her türlü sanal alışverişler giderek artmakta bu durum ise kayıt dışılığa neden olmaktadır. Büyük paraların döndüğü sanal ticarete suistimallere, ekonomik düzenin bozulmasına ve kontrolün zorlaşmasına neden olmaktadır.

1.2.2. İdari Ve Hukuki Nedenler

Kayıt dışı ekonomiyi ortaya çıkaran nedenlerden bir diğer madde ise bürokrasi, yapılan düzenlemeler ve hukuki yapılanmalardır.

Vergi mevzuatı olabildiğince anlaşılır olmalıdır. Sık yapılan düzenlemeler karışıklıklara neden olabilmektedir. Bir ülkede vergi sistemi sürekli değişim gösteriyorsa istikrarlı bir yapıda değil ise o ülkede vergi kaçakları artış eğilimi gösterebilmektedir. Vergi sisteminin belirli özellikleri olmalıdır. Bunlar (Sugözü, 2010: 37);

- ✓ Basitlik,
- ✓ Açıklık,
- ✓ Belirlilik-Kesinlik,
- ✓ İstikrar.

OECD raporuna göre; üreticilerin kayıt dışı kalmalarının nedeni tamamen ekonomiktir. Raporda; vergi, sosyal güvenlik, ürün ve emek piyasaları ile alakalı

düzenlemelerin fazla maliyetli olduğu saptanmıştır. Aynı zamanda yapılan düzenlemelerin sıklıkla değişime uğraması belirsizliğe neden olmaktadır. Bu durum çok sayıda işletmenin ve çalışanların kayıt dışılığa yönelmesine neden olmaktadır (Aktaran: Sugözü, 2010: 38).

Johnson V.D. (1997), yapılan çalışmada vergi ile ilgili düzenlemelerin sık yapıldığı ülkelerde GSMH içerisinde kayıt dışılığın daha çok olduğu tespit edilmiştir. Ülkeler için ‘‘iyi denge’’ ve ‘‘kötü denge’’ durumlarını tespit etmişlerdir. İyi dengede yer alan ülkeler başarılı bir vergi sistemini kurmuşlar ve kayıt dışılıktan uzaklaşmışlardır. Bu ülkeler ise Batı Avrupa ülkelerinden oluşmaktadır (Aktaran: Eroğlu, 2014:31).

Bir diğer husus vergi af ve muafiyetleri konusu olup konu ile ilgili af yanlı ve af yansız farklı görüşler bulunmaktadır. Vergi af ve muafiyetleri devletin otoritesini kullanarak zamanında yerine getirilmeyen veya eksik getirilen vergi ödevlerinin yaptırımlarından vazgeçmesi anlamına gelmektedir. Bu yetki 1982 Anayasası’nın 87 ve 104. Maddelerince düzenlenmiştir. Vergi aflarının özellikleri şunlardır (Edizdoğan ve Gümüş, 2013: 101);

- ✓ Vergi afları kanunlar ile düzenlenir,
- ✓ Devlet alacağından vazgeçmektedir,
- ✓ Vergi afları geçmişe yürür,
- ✓ Devlet af ile beraber cezalandırma yetkisinden caymaktadır.

Edizdoğan ve Gümüş ‘e göre vergi afları, muafiyetler ve cezalarda indirim uygulamaları uzun dönemde ekonomiye ciddi zararlar verebilir. Beyanını düzgün yapan mükellefler açısından haksızlığa yol açabilir ve yine mükellefler arasında vergi cezalarında indirim beklentisi kayıt dışılığa itebilir bir etken oluşturabilir. Mükellefler arasında dengenin sağlanması ve mükelleflerin vergi affı beklentisini ortadan kaldırmak, vergi ödevini zamanında yerine getirmesi adına T.C. Anayasası 169’uncu maddesine atıf yapılarak aynı kesinliğin ‘‘ vergi ve vergiye ilişkin cezalar için genel ve/veya özel af çıkarılmaz’’ ibaresinin eklenmesini savunmuşlardır.

Tablo 10: Türkiye’de 1980 Sonrası Vergi Afları

20.03.1981	2431 S. Tahsilatın Hızlandırılması ve Beyan Dışı kalmış Servet Unsurlarıyla Vesikasız Emtianın Beyanına İlişkin Kanun
02.03.1982	2431 Sayılı Kanun eki
22.02.1983	2801 Sayılı Bazı Kamu Alacaklarının Özel Uzlaşma Yolu ile Tahsil Hakkında
04.02.1985	Bazı Vergi Kanunlarında Değişim Yapılması Hakkında 3239 S.K. Geçici 4. Madde
03.12.1988	3505 Sayılı Kanun (Geçici 1. Madde)
28.12.1988	3512 S.K.
15.12.1990	3689 S.K. (Geçici 1.Madde)
21.02.1992	3787 S.K.
05.09.1997	400 S.K.
22.07.1998	4369 S.K.
06.02.2001	414 Sayılı Tahsilat Genel Tebliği
07.03.2002	4746(4748) S.K. Emlak Vergi Af Düzenlemesi
27.02.2003	4811 S.K.
22.11.2008	5811 S. Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Hakkında Kanun
25.02.2011	6111 S. Bazı Alacakların Yapılandırılması ile Sosyal Sigortalar GSS Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve KHK’lerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun
29.05.2013	6486 S. Sosyal Sigortalar ve GSS Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2. Varlık Barışı)

Kaynak: Edizdoğan, N. ve Gümüş, E. (2013). Vergi Afları ve Türkiye’de Vergi Aflarının Değerlendirilmesi, Maliye Dergisi, (164), 99-120.

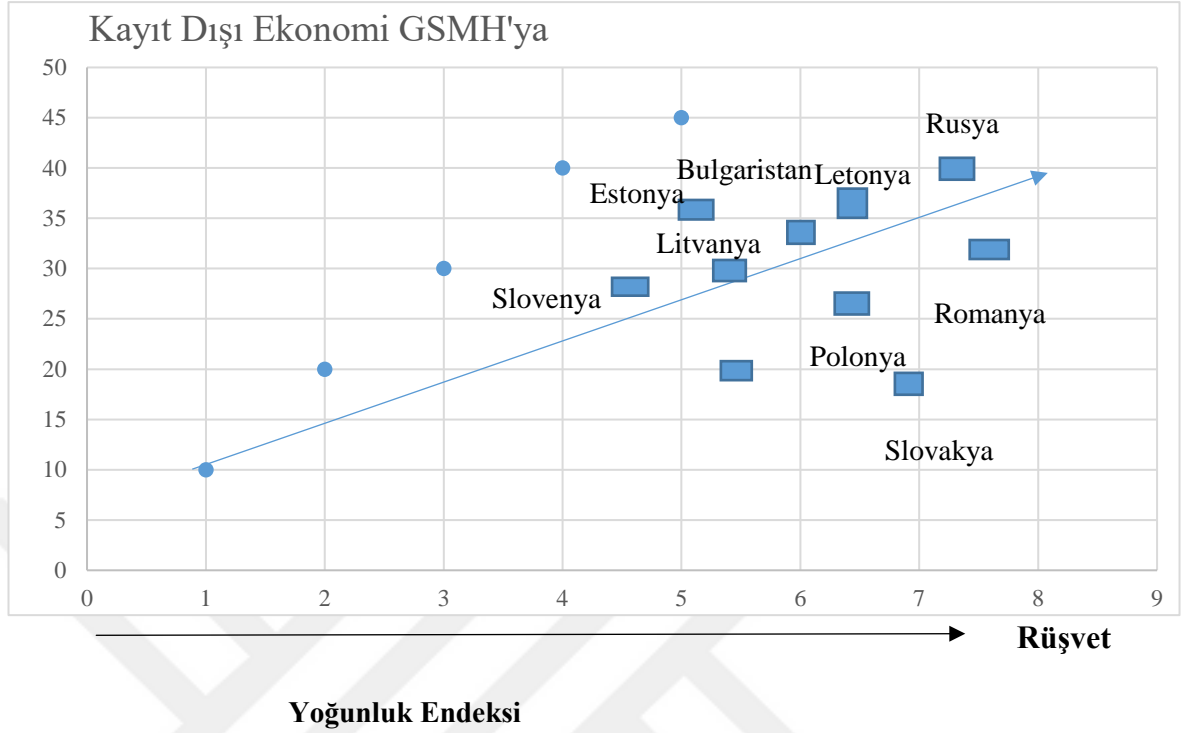
Savaşan (2006), yapmış olduğu araştırmada vergi aflarından yararlanan ve yararlanmayan mükellefleri incelemiştir. Affa sık başvuran ve yararlanan mükellefler yeni bir affa kadar vergi sorumluluklarının yerine getirmediği ortaya çıkmıştır. Bu durum vergi adaleti açısından oldukça önemlidir.

1.2.2.1.Yolsuzluk ve Rüşvet

Bilimsel bir bağlantısı kanıtlanmamış olmasına karşın kayıt dışı ekonomi, rüşvet ve yolsuzluk arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu bilinmektedir. Grafik 1’de rüşvet ile kayıt dışı ekonomi doğru orantılı olarak artmaktadır. Çünkü yolsuzluk ve rüşvetin yaygın olduğu ülkelerde kayıt dışılığa zemin hazırlanmaktadır.

Grafik 1: Rüşvet ve KE Arasındaki İlişki

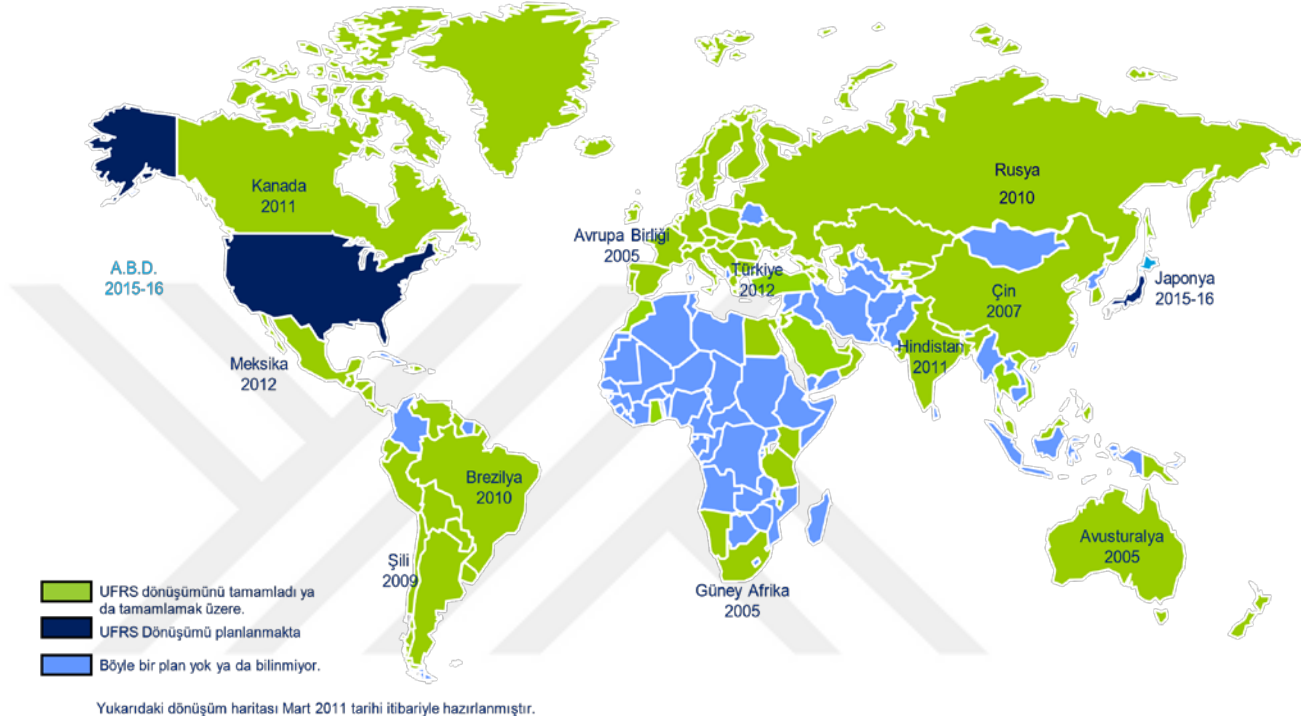
Kaynak: Sugözü, H. İ. (2010). Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye. Ankara: Nobel Yayın, s.39.

1.2.2.2. Muhasebe Ve Müşavirlik Hizmetleri

Kayıt dışı ekonomiye neden olan idari nedenler arasında sayılan bir diğer husus muhasebe ve mali müşavirlik hizmetlerinin yetersizliğidir. Mali müşavirler ve muhasebeciler bilinçli olmalıdır. Nitekim devlet ile mükellefler arasında köprü vazifesi görmektelerdir. Burada dikkat edilmesi gereken muhasebe hizmetleri verenlerin adil davranmalarındır. Mali müşavirler bir nevi mükellefleri koruma güdüsüyle hareket ederek daha az vergi ödemek adına işlemler yapabilmektedirler. Tüm bu sorunları ve farklı kullanılan muhasebe programlarını tekleştirerek adına muhasebe sistemleri standartlaştırılmıştır.

1 Ocak 2013 tarihinden itibaren anonim ve limited şirketlerin Türkiye Muhasebe Standartları'na (TMS) göre hazırlanmaları zorunluluğu getirilmiştir. TMS ise UFRS'ye uyumlu olmak zorundadır. Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu (TMSK) 2002 yılında faaliyete geçmiş ve dünya uygulamalarına yakın olabilmek için 2013 yılında UFRS'ye

geçiş yapma kararı almıştır. Dünya üzerinde 100'den fazla ülke UFRS'ye dönüşümünü tamamlamış bulunmaktadır.

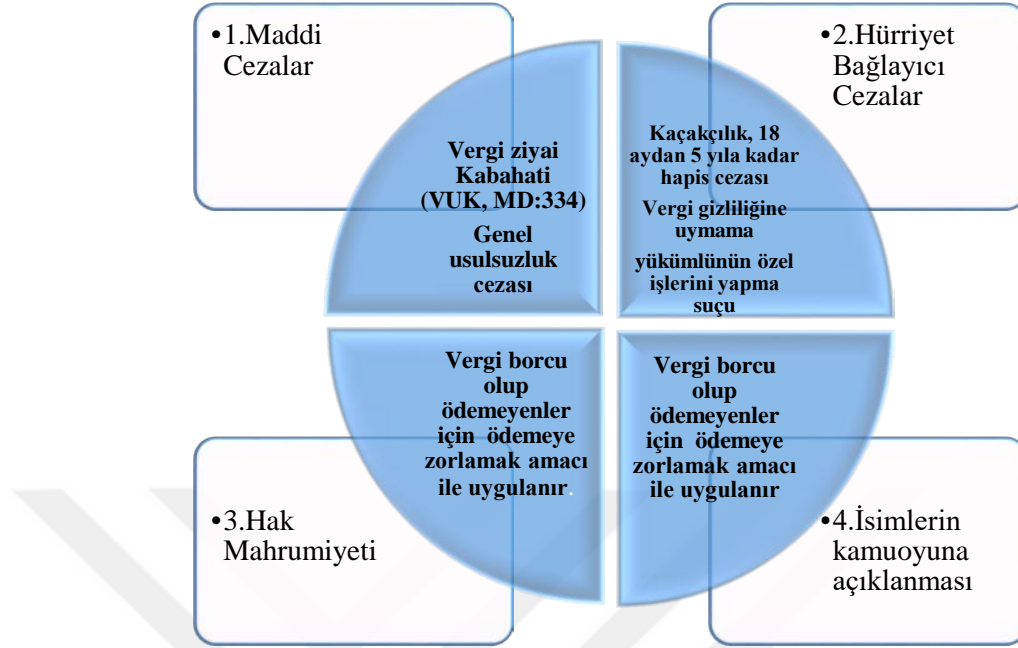

Şekil 7: UFRS'ye Dönüşüm Dünya Haritası

Kaynak: Deloitte, (2011). Yeni TTK ve UFRS Uyumlu TMS'ye Geçiş Raporu.

1.2.2.3. Vergi Cezalarının Ve Denetimlerinin Etkisizliği

Kayıt dışı ekonomiyi etkileyen bir diğer husus yapılan usulsüzlüklere uygulanan yaptırımların kayıt dışı ekonomi üzerindeki caydırıcı etkisidir. Türk Vergi Sisteminde (TVS) vergi suçlarına ve vergi kabahatlerine uygulanan cezaların caydırıcılığı ile ilgili yapılan araştırmaların bulgularında vergiye ilişkin yaptırımlar ile kayıt dışı ekonomi arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu saptanmıştır. Yani mükellefler cezalar arttıkça kayıt dışılıktan kaçınma eğilimindedir. Ülkemizde vergiye ilişkin cezalar para cezaları, hürriyet bağlayıcı cezalar, hak mahrumiyeti ve isimlerin kamuoyuna açıklanması gibi yaptırımlar uygulanmaktadır (Şanver, 2017).

Şekil 8: Türkiye’de Vergi Suçlarına İlişkin Yaptırımlar

Kaynak: Şanver, C. (2017). Türk Vergi Sisteminde Vergi Kabahat Ve Suçlarına Uygulanan Yaptırımların Caydırıcılığı Araştırması, Yönetim Bilimleri Dergisi. 15(29). Yararlanılarak oluşturulmuştur.

Şanver (2017) ‘e göre; vergi ahlak ve bilincinin tüm mükellefler için sağlandığı vergisel yapının mükemmel bir şekilde işlediği sisteme sahip olabilseydik, vergi maliyeti çok daha düşük olacak ve vergi hasılatı istenen düzeyde gerçekleşecektir.

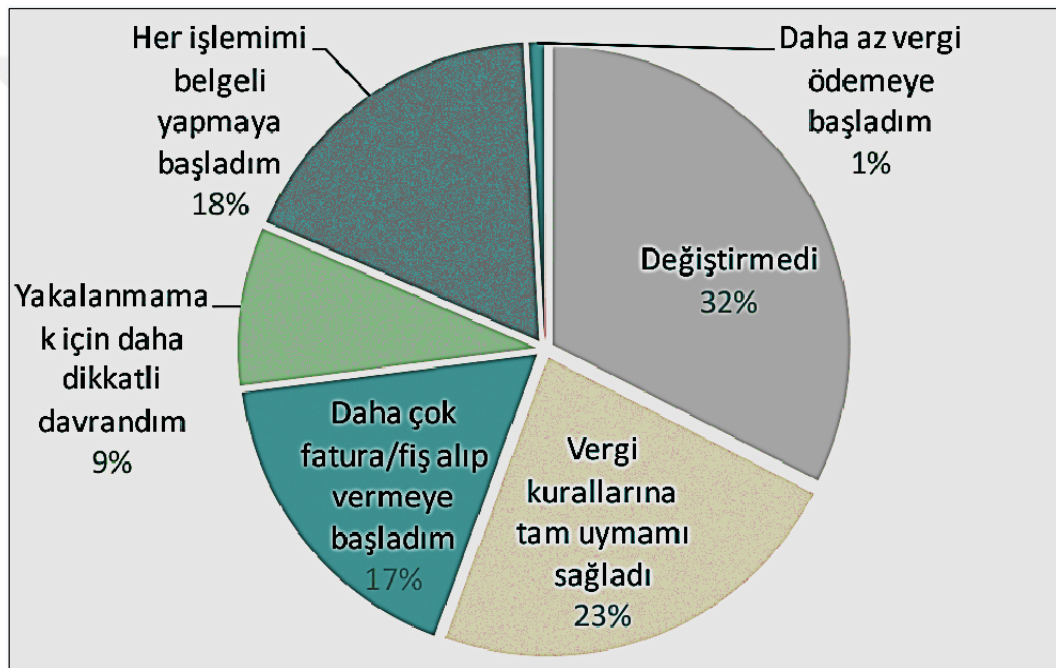
Kayıt dışılığı önlemek adına yapılan yaptırımların caydırıcılığı olmazsa mükellefler kayıt dışılıktan kaçınma eğiliminde olmazlar.

Şanver (2017), yaptığı araştırmada vergi cezalarının nasıl sonuç verdiğini, mükelleflerin tutum ve davranışlarını nasıl değiştirdiğini belirlemeye çalışmıştır. Katılımcılara “vergi cezası vergiye karşı tutumunuzu nasıl değiştirdi?” şeklinde soru sorularak, altı seçenekten bir ya da birkaçını tercih etmeleri istenmiştir. Bunlar; “değiştirmedim”, “vergi kurallarına tam olarak uymamı sağladı”, “daha çok fatura almaya ve düzenlemeye başladım”, “yakalanmamak için daha dikkatli olmaya başladım”, “her işlemimi belgeli yapmaya başladım” ve “daha az vergi ödemeye başladım” şeklindedir.

Grafik 2’de gösterilen bu tutumlar neticesinde katılımcı mükelleflerin %58’si olumlu geri bildirimde bulunurken %32’i ise tutumunun değişmediğini ifade etmiştir.

Mükellefler açısından inceleme olasılığının olması ve inceleme sonucunda bir yaptırım uygulanması kayıt dışı faaliyetlerden uzaklaşmasında etkindir. Mükelleflerin tutumlarını değiştirmesi için cezaların daha anlamlı olması affa uğratılmaması gerekmektedir.

Grafik 2: Vergi Yaptırımlarının Mükellef Davranışlarına Etkileri

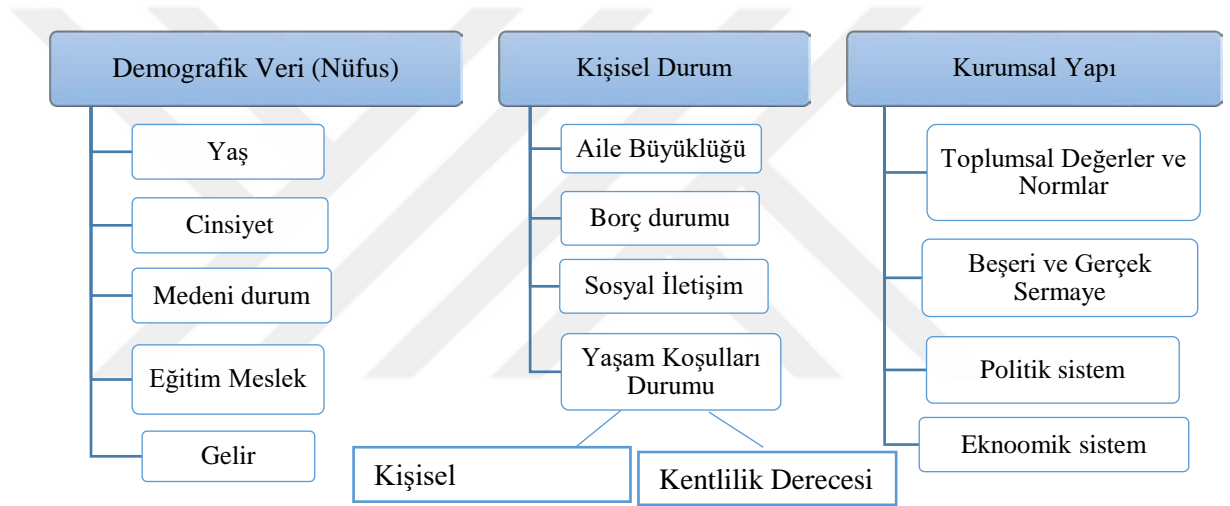

Kaynak: Şanver, C. (2017). Türk Vergi Sisteminde Vergi Kabahat Ve Suçlarına Uygulanan Yaptırımların Caydırıcılığı Araştırması, Yönetim Bilimleri Dergisi. 15(29).

Vergi denetimlerinin kayıt dışı ekonomi üzerinde etkileri araştıran Yardımcıoğlu ve Dumlupınar (2015)’a göre; vergi denetimleri mükelleflerin tutumları üzerinde etkili olmaktadır. Aynı zamanda vergi denetim oranlarının düşüklüğü kayıt dışı ekonomi üzerinde belirleyicidir. Devletin kayıt dışı ekonomi üzerinde denetimler ile baskı kurarak hem kayıt dışı ekonomiyi azaltması hem de kayıt dışı faaliyetleri azaltarak devlete olan güvenin kazanılmasını sağlaması günümüzde bir gereklilik halini almıştır.

1.2.3.Sosyal ve Psikolojik Nedenler

Kayıt dışılığa neden olan faktörlerin başında ekonomik faktörler geldiği bir gerçek olmasına karşın son dönemlerde yapılan araştırmalar ve çalışmaların bulgularında kayıt dışılığa neden olan faktörlerin ekonomik nedenlerde sınırlı kalmadığını göstermiştir. Bu faktörlerden bir diğeri ise sosyal, psikolojik, insan olgusu ve çevresel etkiler olarak değerlendirilebilir. Her ülke farklı yapıya sahiptir. Yaşanan göçler, nüfus artışı, nüfusun yapısı, iş gücünün niteliği, eğitim düzeyi gibi nedenler kişilerin karar ve tercihlerini etkilediği için bireyleri kayıt dışılığa itebilmektedir. Şekil 9’da kayıt dışılığa neden olan sosyal nedenler gösterilmiştir.

Şekil 9: Kayıt Dışı Ekonomiye Neden Olan Sosyolojik ve Kurumsal Nedenler

Kaynak: Akça, H. , Ünlükaplan, İ. ve Yurdadoğ, V. (2016). Kayıt Dışı Ekonomi Yolsuzluk ve Kayıt Dışı Devlet, Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi, 20(2), s.216.

Kentlere göçün yaşanması, hızlı nüfus artışı ve niteliksiz iş gücünü ortaya çıkarmaktadır. Niteliksiz iş gücü ise kayıt dışı alanlara yönelmektedir. Yapılan araştırmalarda düzensiz kentleşme ve gecekondulaşmanın yaşandığı alanlarda işportacılık faaliyetlerinin daha yaygın olduğu ortaya çıkmıştır. Yine yapılan farklı bir araştırmada eğitim düzeyi ile kayıt dışılık arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu saptanmıştır. Bireylerin eğitim seviyesi arttıkça vergi algısı değişmekte ve tutumları daha ılımlı olabilmektedir (Eroğlu, 2014:18).

TÜİK 2016 verilerine göre, ülkemizde 2015 yılı için 25 yaş ve üzeri lise ve dengi okul mezununun toplam nüfus içerisindeki oranı %19,5 iken yüksekokul ve üniversite mezunu toplam nüfus içerisindeki oranı %15,5'tir. Okuma yazma bilmeyen nüfus ise %5,4'tür. Eğitim seviyesinin artması, vergi bilincinin yerleşmesi, devlete olan güvenin artması gibi temel etkenler olmadan kayıt dışı ekonomi ile mücadele etmek güçleşebilir. Çünkü insan faktörü bu sorunun temelinde yatmaktadır.

Sosyal nedenler arasında gösterilen bir diğer önemli husus ise vergi ahlakıdır. Vergi ahlakı kavramı bireyin vergiye karşı bakış açısı ile alakalıdır. Vergi ahlakı; bireyin vergi sorumluluğunu zamanında uygun şekilde yerine getirmesi ile ilgili bir kavramdır. Kayıt dışı ekonomi ve vergi ahlakı arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu araştırmacılarca saptanmıştır.

Sandalcı (2017)'ya göre vergi ahlakı; kazanç elde eden bireylerin vergiye ilişkin yükümlülüklerini vergisel kanunlara uygun bir şekilde zamanında yerine getirmeleri hususundaki davranış biçimleri inanç ve değer yargılarını ifade eden bir tutumdur. Bir diğer deyişle vergi ahlakı; vergisel yükümlülükleri mükelleflerin ifa etmelerinde içsel bir güdüdür.

Sandalcı U. ve Sandalcı İ. (2017), yaptıkları bir araştırmada ülkelerin vergi ahlak düzeylerini 1999-2014 yılları arasında belirlemeye çalışmışlardır. Tablo 11 'de gösterilen bu skorlar neticesinde, Türkiye vergi ahlak seviyesi bakımından ortalamanın altında kalmakta ve vergi ahlak skoru düşük ülkeler arasında yer almaktadır. Diğer taraftan Hollanda, Japonya, İngiltere ve Avustralya gibi ülkeler ise vergi ahlak düzeyi yüksek ülkelerdendir.

Tablo 11: OECD Ülkeleri ve Türkiye'nin Ortalama Vergi Ahlak Düzeyi

ÜLKELER	Ortalama Vergi Ahlak Seviyesi			
	1999-2004 (Yıl)	2005-2009 (Yıl)	2010-2014 (Yıl)	ORTALAMA
Almanya	1.73	1.58	1.50	1.60
ABD	2.28	2.06	1.91	2.08
Avustralya	-	2.04	1.10	1.04
Finlandiya	2.1	2.14	1.92	2.05
Fransa	1.72	1.65	1.32	1.56
Hollanda	1.71	1.42	1.34	1.49

Tablo 11. (Devamı)				
İngiltere	1.82	1.51	1.33	1.55
İspanya	2.16	2.06	1.73	1.98
İsveç	1.82	1.53	1.40	1.58
İsviçre	1.78	1.62	1.25	1.55
İtalya	2.20	2.18	2.05	2.14
Japonya	1.46	1.46	1.31	1.41
Kanada	1.91	1.68	1.30	1.63
G. Kore	1.59	1.64	1.71	1.64
Meksika	2.31	2.62	2.16	2.36
Norveç	2.32	2.28	1.98	2.19
Polonya	2.40	2.44	2.34	2.39
Slovenya	2.56	2.37	1.76	2.23
Şili	2.15	1.89	1.70	1.91
Türkiye	2.15	1.35	1.27	1.59
Y. Zelanda	2.01	1.88	1.63	1.84
Ortalama	2.00	1.87	1.61	1.80

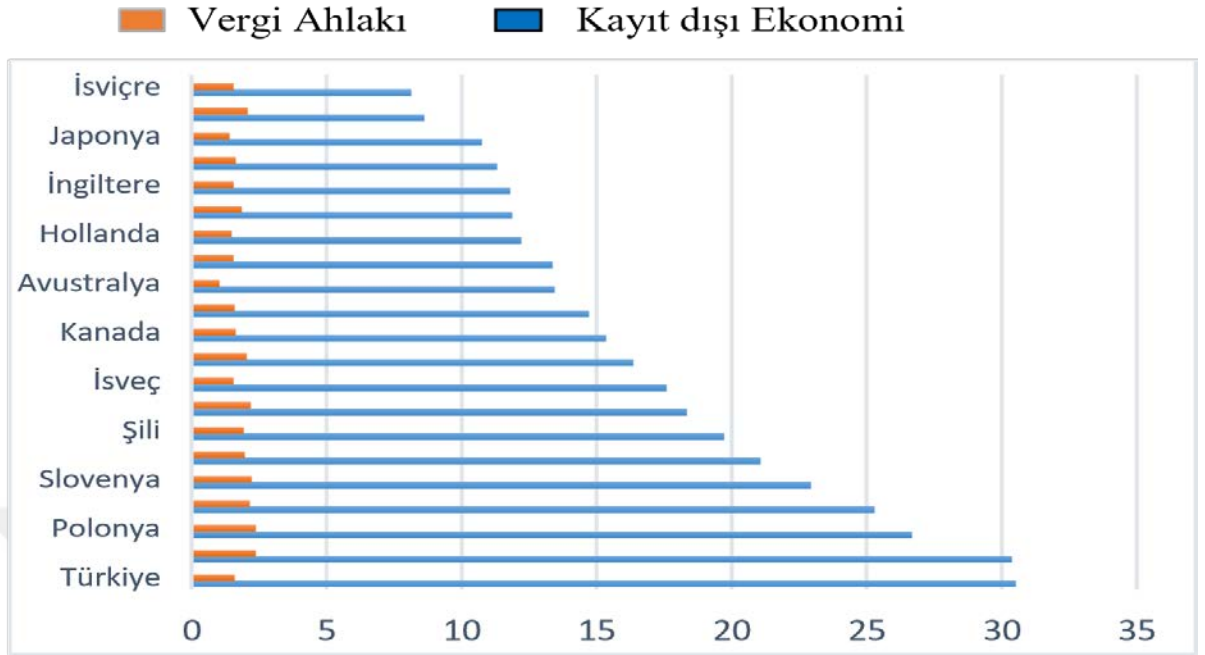
Kaynak: Sandalcı U. ve Sandalcı İ. (2017). Vergi Ahlakı ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerinde Bir İnceleme, Sakarya İktisat Dergisi, 6(1), s.78.

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde bulunmak ve beyanlarını doğru vermeyerek vergi kaçırmak bireylerin ahlak boyutu ile ilişkilendirilir. Ahlak boyutunun oluşturulması ise eğitim ile ve bireylerin vergi sistemine, adaletine güvenmeleri ile mümkün olabilecek bir süreçtir. Vergi ahlak düzeyinin artması bireylerin bilinçlenmesi ile mümkünken artan vergi ahlak seviyesi ile kayıt dışılık oranı azalma göstermektedir. Tüm bu nedenler irdelendiğinde kayıt dışılığın temelinde yatanın insan faktörü ve insan faktörünün davranışlarını biçimlendiren unsurlar olduğu söylenebilir.

Kayıt dışı ekonomi ve vergi ahlakı üzerinde yapılan araştırmada vergi ahlak seviyesi ile ülkelerin kayıt dışılık boyutu karşılaştırılmıştır. Grafik 3 de gösterilen verilere göre ülkelerin kayıt dışılık ve vergi ahlak boyutları arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu söylenebilir.

Grafik 3'te OECD ülkeleri dünya değerleri anketinden alınan veriler mevcuttur. Yapılan ankette, ankete katılanlara; "vergi kaçakçılığı asla kabul edilemez" ibaresinin değerlendirilmesi yapılarak elde edilen veriler ile grafik oluşturulmuştur. Oluşturulan grafikte GSYH'nin bir yüzdesi olarak kayıt dışı ekonominin boyutu ile vergi ahlak düzeyleri arasındaki ilişki gösterilmiştir. Grafikten anlaşıldığı üzere vergi ahlak düzeyi ve kayıt dışılık arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir.

Grafik 3: Kayıt Dışı Ekonomi Boyutu ve Vergi Ahlakı Arasındaki İlişki

Kaynak: Sandalcı U. ve Sandalcı İ. (2017). Vergi Ahlakı ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerinde Bir İnceleme, Sakarya İktisat Dergisi, 6(1), s.90.

1.2.4.Siyasal Nedenler

Kayıt dışı ekonomiye sebep olan faktörlerden bir diğeri siyasi nedenlerdir. Oy kaygısı bürokrasiden kaynaklanan nedenler bunların başında gelmektedir. Oy kaygısı nedeniyle seçmenler seçim dönemi öncesi vergi afları, muafiyetleri gibi vaatlerde bulunabilmektedir. Vergi gelirlerinde oluşan kayıpların ve vergi kaçaklarının artmasının nedenleri arasında siyasilerin tutumları etkili olmaktadır. Vergi denetim mekanizmalarının etkisizliği, cezaların caydırıcı olmaması ve vergisel uygulamaların sık değiştirilmesi gibi nedenler ile siyasi değişimlere ve siyasi iktidarsızlıklara bağlı olarak kayıt dışı ekonominin boyutu artabilmektedir.

Mükelleflerin üzerinde durduğu konulardan biri ise devletin topladığı vergilerin nerelere ne şekilde harcandığıdır. Vergilendirme mükellefler açısından en uygun ortam hazırlanmış olsa dahi; eğer bireyler arasında kamu harcamaları konusunda kötü bir kanı varsa vergiye karşı bireyler arasında bir direnç oluşabilmektedir. Devletlerin en önemli gelir kaynağı vergilerdir. Devletin harcamaları borçlanması ile ilgili tüm kıstaslar vergi

mükellefleri tarafından belirleyici unsur olarak kabul edilmektedir. Bu sebeplerle hükümetler karar verirken bu etkiyi göz önünde bulundurmaldırlar.

Baytar (2006)'a göre Türkiye'de kayıt dışı ekonominin boyutlarının artmasının nedenlerinden bir diğeri siyasi yapıdır. Gelişmiş ülkelerin demokrasilerinde devletin vatandaşı denetlemesinin yanında vatandaş da devleti denetleme hakkına ve yetkisine sahiptir. Türkiye 'deki demokrasi anlayışına göre ise kanunlara tabi olanlar ve kanunları uygulayanlar, kanunların oluşumuna katılamamakta ve vatandaşlar da devleti denetleme hakkına sahip olamamaktadır. Devlete bağlılığın azalması, devletin saygınlığını yitirmesi, ekonomik faaliyetlerin kayıt dışında tutulmasının toplum tarafından hoşgörü ile karşılanmasına neden olarak kayıt dışı ekonominin gelişmesine yol açmaktadır.

Baytar (2006)'a göre; Türkiye'de toplum içerisindeki baskıcı grupların talepleri doğrultusunda oy kaygısı güden siyasal iktidar vergiye ilişkin karar ve düzenlemelerden vazgeçebilmektedirler. Siyasal iktidarlar vergiye ilişkin uygulamaları uygulamada zorluk çekmektedirler. Siyasal iktidarlar tarafından yapılan vergi afları mükellefleri beklenti içine sokmaktadır. Vergi afları mükellefleri beklenti içine soktuğu için mükelleflerin ekonomik faaliyetlerini kayıt dışılığa teşvik etmektedir. Ayrıca bu durum, vergisini vergi affı süresinden önce ödeyen ve vergi affından sonra ödeyen mükellef arasında adaletsizliğe yol açmakta olup vergi affından sonra ödeyen mükellef daha az ödemektedir. Politikacılar bu tür tutumlarla vergilemede adalet ilkesine zıt düşmektedirler.

Siyasi iktidarların politik kaygılardan uzak durarak vergiye ilişkin karar vermeleri hem siyasi otoriteye güven açısından hem de kayıt dışılığın boyutunun daralması bakımından önem taşımaktadır.

1.3.KAYIT DIŞI EKONOMİNİN DİĞER ALANLAR İLE İLİŞKİSİ

Kayıt dışı ekonomi kavramı çok boyutlu bir yapıya sahip olmakla beraber kayıt dışı ekonomi kavramının ilişki sarmalı içinde bulunan bir takım unsurlar vardır. Bu unsurlar en genel hali ile Şekil 10'de gösterilmiştir.

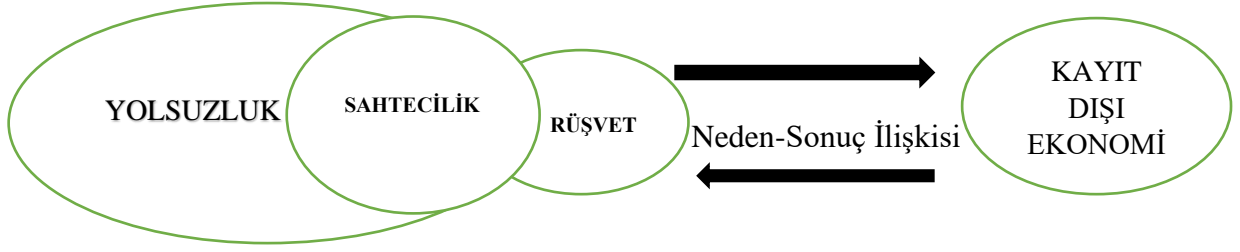

Şekil 10: Kayıt Dışı Ekonominin Diğer Alanlar ile İlişkisi

Kaynak: Kaynaklardan yararlanılarak oluşturulmuştur.

Çolak (2012)'a göre kamu otoriteleri tarafından yasaklanan alanlardaki faaliyetlerden elde edilen gelir kara para bir diğer deyişle suç geliri olarak ifade edilir. Kayıt dışı ekonominin büyüme seyrinde olduğu ülkelerde aklama faaliyetleri yaygın olarak görülmektedir. Dolayısıyla kayıt dışı ekonomi ve suç gelirleri arasında pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır.

Devletin maddi ve manevi zarara uğratıldığı yolsuzluk kavramı da kayıt dışı ekonomiyle ilişkili bir kavramdır. Yolsuzluk adına alınabilecek hukuksal ve ekonomik tedbirler kayıt dışı ekonomi adına alınan tedbirler ile aynıdır. Sahtecilik ise diğer suların iŐlenmesine zemin hazırlayan bir durumdur. Öyle ki bilgilerin eksik tutulması veya yanlış tutulması evrakların niteliğinin değiştirilmesi vb. işlemler maddi kazanç sağlamak adına yapılan sahtecilik iŐlemleridir. Bu tür işlemler diğer suçlara zemin hazırlamaktadır (Çolak, 2012: 73).

Şekil 11: Kayıt Dışı Ekonomi, Yolsuzluk, Rüşvet ve Sahtecilik Arasındaki İlişki

Kaynak: Akça, H. , Ünlükaplan, İ. ve Yurdadoğ, V. (2016). Kayıt Dışı Ekonomi, Yolsuzluk ve Kayıt Dışı Devlet, Çukurova İİBF Dergisi, 20 (2). Yararlanılarak oluşturulmuştur.

Kayıtlı ekonomi ve kayıt dışı ekonomi arasında dinamik bir ilişki olduğu varsayılmaktadır. Her iki ekonomi için araştırmacılar farklı görüşler ortaya koymaktadır. Kayıtlı ve kayıt dışı ekonomi arasında olan ilişki ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık gösterebilir. Kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomi üzerindeki etkileri ile ilgili görüşler kısaca şunlardır (Erdinç, 2016:67-69);

- ✓ Gelişmekte olan ülkelerde ve geçiş ekonomilerinde kayıt dışı ekonomi resmi ekonomiyi artırmaktadır.
- ✓ Gelişmiş ülkelerde kayıt dışı ekonominin artması devlet gelirlerini azalmakta ve kayıtlı ekonomiyi olumsuz etkilemektedir.
- ✓ Kayıt dışı ekonomi kayıtlı ekonomi üzerinde rekabet eşitsizliği yaratmaktadır.
- ✓ Kayıtlı ekonomi ve kayıtsız ekonomi tam kapasite çalışırlarsa ve aynı sektörde olurlarsa birbirlerine rakip olabilirler. Ancak bu şartlar gerçek ekonomik düzen içinde mümkün gözükmemektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİ ÖLÇME YÖNTEMLERİ, DÜNYA VE TÜRKİYE'DE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN BOYUTLARI

Kayıt dışı ekonominin boyutlarını ortaya çıkarmak için yapılan farklı araştırmalarda farklı ölçüm metotları kullanılmaktadır. Kayıt dışı ekonomiyi ölçme yöntemleri çeşitlilik göstermektedir. GİB'na göre araştırmacıların üzerinde uzlaştığı ortak bir rakam bulunmamaktadır.

Kayıt dışı ekonomi ile alakalı ilk düzenlemeler 1936 ve 1940 yıllarında kayıt dışı istihdam üzerine Fransa'da yapılmıştır. KE ile ilgili ilk çalışma II. Dünya savaşı yıllarında Cagan tarafından yapılmıştır. Ancak KE Guttman'ın 1977 yılında yayınlanan makalesi ile ortaya çıkmıştır. 1958 yılından bu günümüze kadar olan süreçte KE ölçmeye yönelik farklı metotlar geliştirilmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından KE sorunu aynı olmakla beraber ülkelerin yapısal özelliklerine göre kullanılan ve uygulanan metotlar farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerin yöntemleri 1970'li yıllardan itibaren pazarın daralması, talebin çeşitlilik göstermesi ile rekabet kurallarına uyumun küçük ve orta ölçekli işletmeleri desteklemekten geçtiğini belirleyip bu sorunlar ışığında uygulanacak yöntem arayışları içerisine girerken, azgelişmiş ülkelerde yöntem arayışları ekonomik trendleri yakalayamamış gözükmektedir (Erdinç, 2016: 102-103).

Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008– 2010)'na göre kayıt dışı ekonomi Türkiye'de 1990'lı yıllarda araştırmalara konu olmuş bir kavramdır. Türkiye'de kayıt dışı ekonomiyi araştırma faaliyetleri ilk olarak kayıt dışılığın nedenleri ve sonuçları üzerinde yoğunlaşarak araştırılmıştır. Daha sonra ise ölçüm metotları kullanılarak tahmin edilmeye çalışılmıştır. Kayıt dışı ekonominin doğası gereği ülkemizde kayıt dışı ekonominin yapılan çalışmalarda net bir rakama ulaşamamıştır. Türkiye'de farklı zaman dilimlerinde farklı araştırmacılar tarafından kayıt dışı ekonomi tahmin edilmeye çalışılmıştır.

2.1.KAYIT DIŞI EKONOMİYİ ÖLÇME YÖNTEMLERİ

Literatürde kayıt dışı ekonomiyi ölçme yöntemleri; dolaylı yöntem, doğrudan yöntem ve ulusal düzeyde ölçüm yapan model yaklaşımı olarak üç ayrı başlık altında toplanmıştır. Kayıt dışı ekonomiyi ölçme yöntemleri Şekil 12’de genel hatları ile gösterilmiştir. Ülkemizde GSMH modelinde gelir ile ilgili verilere ulaşmak güç olduğu için Harcama ve Üretim Yöntemi ile GSHM metottu uygulanmaktadır.

Şekil 12: Kayıt Dışı Ekonomiyi Ölçme Yöntemleri

Kaynak: Baldemir, E. Gökalp, M.F. Avcı, M. (2005). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin MIMIC Model ile Tahminlenmesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF Dergisi, 10(2), 231-243. Işık, N. ve Acar, M. (2003). Kayıt Dışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları Yarar ve Zararları Üzerine bir Değerlendirme, Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi, (21), 117-136. Erdinç, Z. (2016). Kayıt Dışı Ekonomi (1.Basım), Ankara: Seçkin Yayınlarından yararlanılarak oluşturulmuştur.

2.1.1.Doğrudan Ölçme Yöntemleri

Doğrudan ölçme yöntemlerinde en sık kullanılan yöntemler; anket yöntemi, vergi denetimi ve karma yöntemdir. Anket yönteminin doğruluğu tartışılmaktadır. Anket yöntemi ile kişi ve kuruluşlara çeşitli sorular sorarak kayıt dışı ekonominin boyutu saptanmaya çalışılmaktadır.

Doğrudan yöntemlerden bir diğeri ise ABD’de IRS (Internal Revenue Service) tarafından uygulanan karma yöntemdir. Bu yöntemde beyan dışı gelirin yani gelir beyannamelerine yansımayan gelirin toplamının kayıt dışı ekonominin boyutunu yansıttığı kabul edilmiştir (Erdoğan, 2016: 91).

Bir diğeri yöntem ise vergi denetim ve inceleme yöntemidir. Bu yöntemde mükelleflerin denetim sıralarında beyan etmemiş oldukları gelirleri nedeniyle oluşan matrah farklılıklarının kayıt dışı ekonominin boyutunun tespit edilebileceği varsayımından yola çıkarak oluşturulmuştur. Vergi denetimleri ile kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün tahmin edilmesi sıkça başvurulan bir yöntemdir (Us, 2004: 18).

2.1.2. Dolaylı Ölçme Yöntemleri

Dolaylı ölçme yöntemleri makro yöntemler olarak da isimlendirilmektedirler. Bu yaklaşımlarda makroekonomik göstergeler neticesinde elde edilen bulgular ile kayıt dışı ekonominin boyutu saptanmaya çalışılmaktadır. Dolaylı yaklaşım denilmesinin nedeni başka amaçlar için hazırlanan verilerden yararlanarak kayıt dışı ekonomiyi tahmin edilmeye çalışılmasıdır (Bozkurt, 2014:48). Bu yaklaşımlar GSMH yöntemi, istihdam yöntemi, parasal yöntem, ekonometrik yaklaşım, fiziksel girdi yaklaşımı ve esneklik yaklaşımı olup bu yaklaşımlar arasında en sık kullanılan ise parasal yaklaşımdır. Tablo 12’de dolaylı hesaplama yöntemlerinden bazıları ve yapılan eleştiriler yer almaktadır.

Tablo 12: Kayıt Dışı Ekonomi Dolaylı Ölçüm Yöntemleri

Yöntemler	Hesaplama Yöntemi	Eleştirisi
GSMH Yaklaşımı	Üretim, harcama ve gelir yöntemleri kullanılarak hesaplanan GSMH’da üç yöntemde aynı sonuçları sağlaması beklenilmektedir. Sonuçlar arasındaki farklılıklar kayıt dışı ekonomiyi oluşturur.	Bu yöntemlerin herhangi birinde meydana gelen ölçüm hatası bu farklılıkların oluşmasına neden olabilir.
İstihdam Yaklaşımı	Kayıt dışı ekonominin büyüklüğü tahmin edilirken nüfus, sivil işgücü arzı ve istihdam değişkenleri dikkate alınır. Bu değişkenlerin zaman içindeki değişiminden kayıt dışı ekonomi tahminleri elde edilir.	Kayıt dışı ekonomide faaliyet gösteren bireylerin aynı zamanda kayıtlı ekonomide de çalışabilme ihtimalidir.

Tablo 12. (Devamı)		
Vergi Denetimleri Yaklaşımı	Mükelleflerin beyan etmediği gelirlerin vergi incelemeleri sırasında tespit edilmesi oluşan matrah farklılıklarının kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü yansıttığını varsayan bir yaklaşımdır (Us, 2004: 17).	Vergi denetimi için mükelleflerin seçiminin rastgele yapılması ve toplumun sadece bir kısmını kapsamaktadır (Halıcıoğlu, 1997: 7).
Basit/Parasal Oran Yaklaşımı	Gutmann (1977)'a göre; kayıt dışı ekonomik faaliyetler yalnızca nakit para kullanımı için uygun olduğundan bankalar dışındaki dolaşımındaki para miktarı ve vadesiz mevduatlar arasındaki eşitsizlik, kayıt dışı ekonominin boyutunu yansıtmaktadır.	Ekonomik faaliyetler sadece nakit para ile yapılmamaktadır.
İşlem Hacmi Yaklaşımı	Feige (1979) tarafından geliştirilen bu yaklaşımda Fisher'in Miktar Teorisi kullanılır. Toplam işlem hacmi miktarının GSYİH'ya oranı ve bu oranın değişiminden kayıt dışı ekonominin boyutu ve artış oranı tespit edilmektedir.	Kayıt dışı ekonomide güvenilir bir tahmin elde etmek için ampirik gereksinimleri temin etmek kolay değildir (Öğünç ve Yılmaz, 2000: 13-14)
Ekonometrik Yaklaşımı	Tanzi (1983) tarafından geliştirilen bu yaklaşımı kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin sadece nakit para kullanarak gerçekleştiğini varsaymaktadır. Ayrıca kayıt dışı ekonomiye yüksek vergi oranları gibi bir vergi yükü değişkeni neden olur ve paranın dolaşım hızı kayıtlı ve kayıt dışı ekonomide aynıdır.	Kayıt dışı ekonomiye yalnızca vergi yükü değişkeni neden olmamaktadır.
Elektrik Tüketimi Yaklaşımı	Kaufmann ve Kaliberda (1996: 12)'ya göre; bir ekonomide genel ekonomik faaliyetleri ölçmek için, elektrik tüketimi tek ve en iyi fiziksel göstergesidir.	Ülkeler arasında ve zaman içinde elektrik GSYİH esnekliği ile ilgili önemli farklılıklar veya değişiklikler olabilir (Schneider ve Enste, 2000: 35).

Kaynak: Tütüncü, A. Ve Zengin, H. (2016). Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutunun Tahmini. Doğu Üniversitesi Dergisi, 17(2), s.198,195-209.

2.1.2.1. GSMH ve İstihdam Yöntemi

Dolaylı ölçme yöntemlerinden ilki GSMH yöntemi olup bu yöntem içerisinde gelir, harcama ve üretim kalemlerinden alınan veriler ile kayıt dışı ekonominin boyutu saptanmaya çalışılmaktadır.

İstihdam yönteminde nüfusun iş gücü arzının ve istihdamın zaman içerisindeki durumuna göre kayıt dışı ekonominin boyutu saptanmaya çalışılmaktadır. Bu yöntemde

İstihdam/Nüfus oranı, İşgücü/Nüfus oranından daha düşük ise istihdam edilemeyen kesim kayıt dışı kalıyor denilmektedir (Işık ve Acar, 2003: 123).

Tablo 13: İstihdam Yaklaşımı ile Kayıt Dışı Ekonomini Büyüklüğünün Ölçülmesi

	Sivil Nüfus (100 Kişi)	İşgücü (1000 Kişi)	İstihdam (1000 Kişi)	İşgücü/ Nüfus	İstihdam/ Nüfus	Kayıt dışı/ Nüfus	Kayıt dışı İstihdam Edinilen Nüfus (1000 Kişi)
Mart 2000	63703	20726	19006	33	30	3	1720
Haziran2000	63936	22727	21312	36	33	2	1415
Eylül 2000	64180	23022	21727	36	34	2	1295
Aralık2000	64427	21547	20182	33	31	2	1365
Mart2001	64675	21031	19222	33	30	3	1809
Haziran2001	64914	22694	21127	35	33	2	1567
Eylül2001	65164	23782	21875	36	34	3	1907
Aralık2001	65415	22077	19742	34	30	4	2335
Mart2002	67983	21917	19387	32	29	4	2530
Haziran2002	68250	24233	21975	36	32	3	2258
Eylül2002	68525	25247	22833	37	33	4	2414
Aralık2002	68800	24347	21658	35	31	4	2689
Mart2003	69074	23088	20244	33	29	4	2844
Haziran2003	69340	24115	21696	35	31	3	2419
Eylül2003	69613	24739	22411	36	32	3	2328

Kaynak: TCMB (2001-2003).

2.1.2.2. Parasal Yaklaşım

Parasal yaklaşımda parasal faktörler ile kayıt dışı ekonominin büyüklüğü saptanmaya çalışılmaktadır. Bu yöntemlerde ödemelerin nakit olduğu varsayılmaktadır. Parasal yöntemin kendi içerisinde kullanılan farklı yöntemleri bulunmakta olup bunlardan en yaygını şunlardır (Acar ve Işık, 2003:124-125);

- Sabit Oran Yöntemi (Basit Para Oranı Yöntemi, Para Talebi Yaklaşımı veya Emisyon Yaklaşımı,
- İşlem Hacmi Yöntemi,
- Nakit Para Talebi Yöntemi veya Ekonometrik Yöntem.

Sabit oran yönteminde, paranın dolaşım hızı sabit kabul edilmekte ve dolaşımdaki paranın toplam mevduatlara oranında meydana gelen yükseliş kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde meydana gelen bir artışı göstermektedir (Erkuş ve Karagöz, 2009: 131).

Sabit oran yaklaşımı uygulamasının kolay olması bakımından sık kullanılan bir yöntemdir. Bu yaklaşım para piyasasındaki hareketleri izlemek açısından kullanılmaktadır. Sabit oran yaklaşımını 1958 yılında ilk defa Cagan kullanmıştır. Gutmann tarafından ise model geliştirilmiştir. Tanzi (1980) yönteme bazı katkıları olmuştur. Yine bu yaklaşımda ödemeleri nakit saymaktadır. Fakat bu yönteme yapılan en önemli eleştiri ise kayıt dışı ekonomide çek ve senet ile ödemenin daha yaygın olmasıdır (Erdinç, 2016: 95-96).

Bir diğer yöntem olan işlem hacmi yöntemi; 1979 yılında Feige tarafından Fisher'in 'paranın miktar teorisi' kavramından türetilmiştir. Bazı varsayımlara dayanan bu yöntemde kısaca nominal GSYH'den resmi GSYH'nin çıkarılması ile kayıt dışı ekonomi hesaplanmaya çalışılmaktadır. İşlem hacmi yönteminde kayıt dışı ekonominin olmadığı ve işlem hacim oranının normal kabul edildiği bir yıl baz alınmakta olup bu yılın bulunmasında yaşanan güçlükler açısından eleştirilmektedir (Erkuş ve Karagöz, 2009: 132).

2.1.2.3. Diğer Yaklaşımlar

Kayıt dışı ekonomi ölçüm yöntemlerinden bir diğeri ise Tüketim Metodu veya Kaufmann-Kaliberda Method olarak da isimlendirilen Fiziksel Girdi Yaklaşımıdır. Fiziksel girdi yaklaşımını ilk kullanan 1979 yılında Lizzeri olmuştur. Daha sonra ise sırasıyla bu yaklaşımı kullananlar; Del Boca 1982 yılında, Alejadro Portes 1996 yılında, Kaufmann ve Aleksander Kaliberda 1996, Kaufmann ve Shleifer 1997 yılında kullanmıştır. Bu yaklaşımda elektrik tüketimi bir veri olarak alınarak kayıt dışı ekonominin büyüklüğü saptanmaya çalışılmaktadır. Şöyle ki; elektrik tüketimine

bakılarak hesaplanan ekonomik faaliyetler ile gerçekleşen ekonomik faaliyetler arasında ki fark KE büyüklüğünü yansıtmakta olduğu kabul edilir (Erdoğan, 2016: 97).

Fiziksel girdi yaklaşımı da eleştirilere neden olmaktadır. Kayıt dışılığın yol açtığı ekonomik faaliyetlerin tümü elektrik tüketimi ile ilişkilendirilir. Oysa bazı faaliyetler elektrik tüketimi gerektirmeden yapılabilir veya farklı bir enerji kaynağı kullanılabilir. Örneğin; kömür gibi bu nedenle kayıt dışı ekonomini doğru tespit edilemeyebilir.

Esneklik yaklaşımında ise esnekliğin birden büyük olması vergi tahsilatında olan büyümenin, milli gelir büyüme oranından daha büyük olması anlamına gelir (Bakkal, 2007: 127).

2.1.3. Model Yaklaşım Ölçme Yöntemleri

Model yaklaşım modellerinin ilki MIMIC olarak bilinen (Multiple Indicators and Multiple Causes) Çoklu Neden Çoklu Gösterge Yöntemidir. Bir diğer yöntem ise LISREL (Linear Independent Structural Relationship) olarak da isimlendirilen MIMIC modelinin farklı bir modeli olan DYMIMIC modelidir.

2.1.3.1. MIMIC Yöntemi

MIMIC yöntemi ‘‘Yapısal Eşitlik Modeli’’nin özel bir durumudur. MIMIC modeli ilk olarak 24 OECD ülkesinin kayıt dışı ekonomik boyutunu belirlemeye çalışan Frey ve Weck tarafından uygulanmıştır. 1988 yılında Aigner, 1997 yılında Loayza ve 2003 yılında Savaşan tarafından kullanılmıştır. Kayıt dışı ekonominin boyutu saptanırken, kayıt dışı ekonominin nedenleri ve etkilerinin modele dâhil edilir. Bu bağlamda neden ve etkileri dâhil etmesiyle daha çok sosyal bilimlerde uygulama alanı bulan bir modeldir. Aynı zamanda istatistiksel olarak testlere tabii tutulabilen bir modeldir. Bu modelde gizli değişken olarak kabul edilen kayıt dışı ekonominin zaman içerisinde ki değişimi incelenmektedir (Eroğlu 2014: 87-89).

2.1.3.2.DYMIMIC Yöntemi

İlk olarak 1996 yılında Loazya tarafından kullanılan daha sonra Schneider tarafından geliştirilen LISREL (Linear Inderdependent Structural Relationship) olarak da bilinen MIMIC veya onun farklı bir versiyonu DYMIMIC modeli çoklu değişken ve çoklu göstergeler ile kayıt dışı ölçmek için en uygun model olarak tanımlanmıştır. LISREL modelinde gözlemlenen ve gözlemlenemeyen değişkenler bulunmaktadır (Çolak, 2012: 57).

2.2.DÜNYA'DA KAYIT DIŞI EKONOMİNİN BOYUTLARI

Kayıt dışı ekonomi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bakımından farklı nedenlere bağlanırken farklı ölçüm metotları da geliştirilmiştir. Kayıt dışı ekonominin boyutlarının hesap edilmesi adına birçok yöntem bulunmuş geliştirilmiş ve uygulanmıştır.

Tablo 14: Dünya’da Kayıt Dışı Ekonomi Çalışmaları

ÜLKELER	ARAŞTIRMACILAR	YIL	UYGULANAN YÖNTEM	TAHMİN (GSMH%)
ABD	Bhattacharya	1984	Ekonometrik Yöntem	16.8
	Feige	1979	Basit Parasal Oran	28.0
	Gutmann	1979	Basit Parasal Oran	13.5
	Park	1977	GSMH Yaklaşımı	4.0
	Yurt İçi Gelirler Dairesi(IRS)	1976	Vergi İncelemeleri Yaklaşımı	4.4-7.9
	Tanzi	1976	Ekonometrik Yöntem	3.4-5.1
ALMANYA	Kirehgaessner	1980	Ekonometrik Yöntem	8.0-12.0
	Langfeldt	1980	Basit Parasal Oran	4.0-13.0
	Petersen	1974	GSMH Yaklaşımı	4.8
AVUSTRALYA	Norman	1982	Ekonometrik Yöntem	13.4
	Tucker	1979	Basit Parasal Oran	10.7
	Bajada	1999	Basit Parasal Oran	14.2
	Bajada	2002	Nakit Para Talebi	17.0
HOLLANDA	Broesterhuizen	1979	Duyarlılık Analizi	4.8
İNGİLTERE	Dilnot ve Morris	1979	Basit Parasal Oran	7.2
	Feige	1979	İşlem Hacmi yaklaşımı	15.0
	Macafe	1978	GSMH Yaklaşımı	2.5-3.0
	O’higgins	1978	GSMH Yaklaşımı	2.9
	Bahattacharya	1990	Ekonometrik Yöntem	11.0
İTALYA	Gaetani-Darogona	1980	İstihdam Yaklaşımı	10.0-20.0

İSVEÇ				
	Hansson	1979	GSMH Yaklaşımı	3.9-6.5
	Klovland	1978	Ekonometrik Yöntem	13.2
	Riskspolisstryrelse	1977	Vergi İncelemeleri Yaklaşımı	1.4-5.6
YENİ ZELENDA	Giles	1999	Nakit Para Talebi/MIMIC	11.3
	Giles ve Tedds	2000	MIMIC	12.0
FRANSA	Barthelemy	1989	Anket yöntemi	6.3
KANADA	Tedds	1999	MIMIC	15.0

Kaynak: Kırıcı, N. (2006). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini: Ekonometrik Bir Yaklaşımı, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Kayıt dışılığa yol açan faktörler ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ve yapılarına bağlı olarak değişebildiği için ülkeler kendi standartlarına göre uygun hesaplama yöntemi bulmak durumundadırlar.

Dünya’da kayıt dışı ekonominin ölçülmesi farklı metotlar kullanılarak hesaplanmıştır. Tablo 14’de kayıt dışı ekonomiyi ölçmek için yapılan çalışmalar gösterilmektedir. Örneğin; ABD için farklı yıllarda farklı metotlar ile hesaplamalar yapılmıştır. Yine Avustralya’da Bajada farklı yıllarda farklı metotlarda çalışmalar yapmış olup 1999 yılında nakit para talebi üzerinde vergi duyarlılığı ve sosyal yardımları ölçmüştür.

Tablo 15: GSYH Yüzdesi Olarak Kayıt Dışı Ekonomi

Ülke Grupları / Yıl	GSYH'nin Yüzdesi Olarak KE (DYMIMIC ve Para Talebi Yaklaşımından elde edilmiştir)				
	1999/00	2000/01	2002/03	2003/04	2004/05
Afrika	41.3	42.3	43.2	43.2	42.8
Orta-Güney Amerika	41.1.	42.1	43.4	43.0	42.2
Asya	28.5	29.5	30.4	30.3	29.8
Geçiş Ülkeleri	38.1	39.1	40.1	39.5	38.8
Gelişmiş OECD Ülkeleri	16.8	16.7	16.3	15.6	14.8
Güney Pasifik Adaları	31.7	32.6	33.4	32.8	32.1
Komünist Ülkeler	19.8	21.1	22.3	22.3	22.0
145 Ülke İçin Ağırlıksız Ortalama	33.6	34.5	35.2	34.9	34.3

Kaynak: Schneider, F. (2007). Shadow Economies And Corruption All Over The World: New Estimates For 145 Countries. <http://economics-ejournal.org/economics/journalarticles/2007-9>. Aktaran: Yazıcı, Ayla (2009). Kayıt Dışı Ekonomi ve Geçiş Ülkeleri, SÜ İBBF Dergisi, s.116.

Tablo 15’te Schneider (2007) tarafından farklı ülkeler içinde elde edilen kayıt dışı ekonomi tahminleri gösterilmektedir. Tablo 14’den anlaşıldığı üzere bütün ülkeler az veya çok kayıt dışı ekonomi sorunu ile mücadele etmektedir. Tabloda ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve yapılarına göre farklı düzeylerde kayıt dışı ekonomi rakamları görülmektedir.

Kayıt dışı ekonomi gelişmiş, gelişmekte ve geçiş ülkeleri olmak üzere üç ayrı başlıkta incelenebilir.

2.2.1.Gelişmiş Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonomi

Gelişmiş ülkelerde denetimlerin sıkı olması, yaptırımların caydırıcı olması ve kültürel düzeyleri yüksek olan mükelleflerin varlığı nedeniyle gelişmekte olan ülkelere nazaran kayıt dışı ekonominin oranları daha düşük niteliktedir (Sugözü, 2008: 168).

Tablo 16: 2003-2015 Yılları Arasında Seçilmiş 5 Büyük Ülkede Kayıt Dışı Ekonomi(GSYH%)

Ülke- Yıl	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Avustralya	13,7	13,2	12,6	11,4	11,7	10,6	10,9	10,3	10,1	9,8	9,4	10,2	10
Kanada	15,3	15,1	14,3	13,2	12,6	12	12,6	12,2	11,9	11,5	10,8	10,4	10
Japonya	11	10,7	10,3	9,4	9	8,8	9,5	9,2	9	8,8	8,1	8,2	8,4
Y. Zelanda	12,3	12,2	11,7	10,4	9,8	9,4	9,9	9,6	9,3	8,8	8	7,8	8
ABD	8,5	8,4	8,2	7,5	7,2	7	7,6	7,2	7	7	6,6	6,3	5,9
Ortalama	12,2	11,9	11,4	10,4	10,1	9,6	10,1	9,7	9,5	9,2	8,6	8,6	8,6

Kaynak: Schnedier, F. ,(2015). Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015: Different Developments, s.7.

Schnedier (2015), 2015 yılında seçilmiş 5 büyük ülkede yapmış olduğu bir araştırmada; Tablo 16’de kayıt dışı ekonominin 2003-2008 yıllarında düşme eğilimli

2009 yılından sonra artış eğilimli bir seyir izlediğini ortaya koymuştur. ABD, Kanada ve Yeni Zelanda'da sürekli azalış eğilimindedir. Ortalama olarak ise 2015 yılı için bu 5 ülkede kayıt dışı ekonominin oranı %8,6 olarak saptanmıştır.

Schnedier (2015), yapmış olduğu araştırmaya 2003 ve 2015 yılları arasında AB ülkelerinin kayıt dışı ekonomi rakamları saptanmaya çalışılmış ve tahmini rakamlar Tablo 17'da gösterilmiştir. Kayıt dışı ekonomi Avusturya, Belçika, Fransa, Macaristan, Lüksemburg ve Malta'da artış eğilimde iken Almanya'da ise aynı düzeyde seyir etmektedir. Kalan diğer 21 ülkede ise kayıt dışı ekonomi azalış seyrindedir.

Tablo 17: 2003-2015 Yılları Arası 28 AB Ülkesinin Kayıt Dışı Ekonomi Boyutu (GSYH%)

ÜLKELER	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Avustralya	10,8	11,0	10,3	9,7	9,4	8,1	8,5	8,2	7,9	7,6	7,5	7,8	8,2
Belçika	21,4	20,7	20,1	19,2	18,3	17,5	17,8	17,4	17,1	16,8	16,4	16,1	16,2
Bulgaristan	35,9	35,3	34,4	34,0	32,7	32,1	32,5	32,6	32,3	31,9	31,2	31,0	30,6
Hırvatistan	32,3	32,3	31,5	31,2	30,4	29,6	30,1	29,8	29,5	29,0	28,4	28,0	27,7
Çek Cumhuriyeti	19,5	19,1	18,5	18,1	17,0	16,6	16,9	16,7	16,4	16,0	15,5	15,3	15,1
Danimarka	17,4	17,1	16,5	15,4	14,8	13,9	14,3	14,0	13,8	13,4	13,0	12,8	12,0
Estonya	30,7	30,8	30,2	29,6	29,5	29,0	29,6	29,3	28,6	28,2	27,6	27,1	26,2
Finlandiya	17,6	17,2	16,6	15,3	14,5	13,8	14,2	14,0	13,7	13,3	13,0	12,9	12,4
Fransa	14,7	14,3	13,8	12,4	11,8	11,1	11,6	11,3	11,0	10,8	9,9	10,8	12,3
Almanya	17,1	16,1	15,4	15,0	14,7	14,2	14,6	13,9	13,2	12,9	12,4	12,2	12,2
Yunanistan	28,2	28,1	27,6	26,2	25,1	24,3	25,0	25,4	24,3	24,0	23,6	23,3	22,4
Macaristan	25,0	24,7	24,5	24,4	23,7	23,0	23,5	23,3	22,8	22,5	22,1	21,6	21,9
İrlanda	15,4	15,2	14,8	13,4	12,7	12,2	13,1	13,0	12,8	12,7	12,2	11,8	11,3
İtalya	26,1	25,2	24,4	23,2	22,3	21,4	22,0	21,8	21,2	21,6	21,1	20,8	20,6
Letonya	30,4	30,0	29,5	29,0	27,5	26,5	27,1	27,3	26,5	26,1	25,5	24,7	23,6
Litvanya	32,0	31,7	31,1	30,6	29,7	29,1	29,6	29,7	29,0	28,5	28,0	27,1	25,8
Lüksemburg	9,8	9,8	9,9	10,0	9,4	8,5	8,8	8,4	8,2	8,2	8,0	8,1	8,3
Malta	26,7	26,7	26,9	27,2	26,4	25,8	25,9	26,0	25,8	25,3	24,3	24,0	24,3
Hollanda	12,7	12,5	12,0	10,9	10,1	9,6	10,2	10,0	9,8	9,5	9,1	9,2	9,0
Polonya	27,7	27,4	27,1	26,8	26,0	25,3	25,9	25,4	25,0	24,4	23,8	23,5	23,3
Portekiz	22,2	21,7	21,2	20,1	19,2	18,7	19,5	19,2	19,4	19,4	19,0	18,7	17,6

Romanya	33,6	32,5	32,2	31,4	30,2	29,4	29,4	29,8	29,6	29,1	28,4	28,1	28,0
Slovenya	26,7	26,5	26,0	25,8	24,7	24,0	24,6	24,3	24,1	23,6	23,1	23,5	23,3
Güney Kıbrıs	28,7	28,3	28,1	27,9	26,5	26,0	26,5	26,2	26,0	25,6	25,2	25,7	24,8
İspanya	22,2	21,9	21,3	20,2	19,3	18,4	19,5	19,4	19,2	19,2	18,6	18,5	18,2
Slovakya	18,4	18,2	17,6	17,3	16,8	16,0	16,8	16,4	16,0	15,5	15,0	14,6	14,1
İsveç	18,6	18,1	17,5	16,2	15,6	14,9	15,4	15,0	14,7	14,3	13,9	13,6	12,3
Birleşik krallık	12,2	12,3	12,0	11,1	10,6	10,1	10,9	10,7	10,5	10,1	9,7	9,6	9,4
28 AB ülke Ortalaması	22,6	22,3	21,8	21,1	20,3	19,6	20,1	19,9	19,6	19,3	18,8	18,6	18,3

Kaynak: Schnedier, F. , (2015). Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015: Different Developments, s.6.

Gelişmiş ülkelerde kayıt dışı ekonomi, ülkelere göre ve yapılan araştırmanın yılına göre değişim göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde kayıt dışı ekonomi genel itibari ile ülkelerin GSMH'lerinin %8 ve %30 'u arasında seyir etmektedir. Gelişmiş ülkelerde yüksek vergi oranları ve artan sosyal güvenlik kesintileri sebebiyle vergi kaçırmanın daha yoğun yaşandığı kabul edilebilir (Erdinç, 2016: 116).

Tablo 15, 16 ve 17 incelendiğinde özellikle son dönemlerde kayıt dışı ekonominin azalış seyrine girdiği gözükmemektedir. Bu azalışın son dönemde ciddi bir ekonomik sorun haline gelip ülke gündemlerini meşgul etmesinden ve alınan yenilikçi önlemlerden kaynaklanıyor olması muhtemeldir.

2.2.2.Geçiş Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi

Sovyetler Bloğunun dağılmasıyla beraber 1990'lı yılların başlarında Orta Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği ülkelerini etkileyen politik ve ekonomik bir sürece girilmiş ve bu süreç "geçiş ekonomileri" olarak adlandırılmıştır. Yani bu sistem üretim araçlarının sahipliğinin devletin elinde olduğu ve üretimle ilgili kararların "nomenklatura" olarak isimlendirilen ve aralarında Sovyet elitleri, parti hiyerarşisi, bürokratlar ve yöneticilerin bulunduğu bir kadro tarafından alınan merkezci bir ekonomik sistemdir (Turan, 2007, s.122-123).

Geçiş ülkeleri arasında eski Sovyetler Birliği ülkeleriyle Doğu ve Merkez Avrupa ülkeleri bulunmaktadır. Bahsi geçen ülkeler arasında; Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri; Arnavutluk, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Slovak Cumhuriyeti, Romanya, Makedonya ve Slovenya bulunmaktadır. Baltık Cumhuriyetleri; Litvanya, Estonya ve Letonya bulunmaktadır. Eski Sovyetler Cumhuriyetlerinde ise; Beyaz Rusya, Gürcistan, Moldova, Azerbaycan, Ermenistan, Tacikistan, Özbekistan, Kazakistan, Ukrayna ve Türkmenistan bulunmaktadır. Asya'da ise Çin, Laos, Vietnam ve Kamboçya bulunmaktadır (Bal, 2004: 174).

Geçiş ülkelerinde kayıt dışı ekonomi kavramı hakkında farklı görüşler vardır. Bu görüşlerden önde geleni ise; kayıtlı ekonominin büyümesinin mafya ve benzeri ekonomik faaliyetlerin negatif sosyal sermayeyi ve geniş çaplı ölçekte bir vergi kaçınmasını öne çıkaran kayıt dışı ekonomi tarafından engellenmektedir. Bu görüş genel olarak Rusya gibi kozmopolit ülkeler için savunulmaktadır.

Bir diğer öne çıkan görüş ise; devletlerin zayıf performanslarıdır. Düşük performans gösteren girişimciler kayıt dışılığa itilmektedir. Geçiş ülkelerinde vergi sisteminde olan zayıflıklar, yolsuzluk ve rüşvetin yaygın olması kayıt dışı ekonomiyi tetikleyen unsurlardır (Yazıcı, 2009: 122).

Tablo 18'de Schneider (2007), tarafından yapılan araştırmada geçiş ülkelerinin kayıt dışı ekonomi boyutu saptanmaya çalışılmıştır. Geçiş ülkeleri arasında en yüksek oranda kayıt dışı ekonomiye sahip ülkeler; Ukrayna, Azerbaycan ve Gürcistan olup en az oranlar ise Slovakya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan'da bulunmaktadır.

Tablo 18: Geçiş Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonominin Boyutu

Ülkeler	GSYH Yüzdesi Olarak Kayıt Dışı Ekonomi (DYMIMIC ve Para Talebi Yaklaşımlarından elde edilmiştir)				
	1999/2000	2001/2002	2002/2003	2003/2004	2004/2005
Arnavutluk	33.4	34.6	35.3	35.0	34.3
Ermenistan	46.3	47.8	49.1	48.4	47.6
Azerbaycan	60.6	61.1	61.3	60.8	59.4
B. Rusya	48.1	49.3	50.4	50.5	50.8
Bosna Hersek	34.1	35.4	36.7	36.2	35.3
Bulgaristan	36.9	37.1	38.3	37.4	36.5
Hırvatistan	33.4	34.2	35.4	34.7	34.1
Çek Cumhuriyeti	19.1	19.6	20.1	19.2	18.3
Estonya	38.4	39.2	40.1	39.1	38.2
Gürcistan	67.3	67.6	68.0	67.3	66.4
Macaristan	25.1	25.7	26.2	25.3	24.3
Kazakistan	43.2	44.1	45.2	45.4	44.6
Kırgızistan	39.8	40.3	41.2	41.4	40.6
Letonya	39.9	40.7	41.3	40.4	39.4
Litvanya	30.3	31.4	32.6	31.3	30.2
Makedonya	34.1	35.1	36.3	36.8	36.9
Moldavya	45.1	47.3	49.4	49.5	49.1
Polonya	27.6	28.2	28.9	28.2	27.3
Romanya	34.4	36.1	37.4	36.2	35.4
Rusya	46.1	47.5	48.7	48.2	47.3
Sırbistan	36.4	37.3	39.1	38.2	37.3
Slovakya	18.9	19.3	20.2	19.1	18.2
Slovenya	27.1	28.3	29.4	28.2	27.3
Ukrayna	52.2	53.6	54.7	54.9	55.3
Özbekistan	34.1	35.7	37.2	36.3	35.4
Ağırlıksız Ortalama	38.1	39.1	40.1	39.5	38.8

Kaynak: Schneider, F. (2007). Shadow Economies And Corruption All Over The World: New Estimates For 145 Countries. <http://economics-ejournal.org/economics/journalarticles/2007-9>. Aktaran: Yazıcı, Ayla (2009). Kayıt Dışı Ekonomi ve Geçiş Ülkeleri, SÜ İBBF Dergisi, s.126.

2.2.3. Gelişmekte Olan Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonomi

Gelişmekte olan ülkeler kapsamında aralarında Türkiye'nin de bulunduğu seksen altı ülke yer almaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde mevcut olan piyasalar tam işleyen piyasalar değildir. Bu ekonomilerin en yoksullarında dahi organize olmuş denilebilecek piyasalar var olup piyasaların temelini kanunlar ve düzenlemeler oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu piyasalar içinde organize olmamış kayıt dışı sektörlerde bulunmaktadır (Kılıç ve Özçelik, 2006: 353).

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerine bakıldığında bireyler kendi istihdamlarını oluştururlar, küçük ölçekli işletmelerde veya aile işletmelerinde çalıştıkları görülmektedir. İşportacılık, cadde satıcılığı, mektup yazıcılığı, eskicilik, fuhuş, seyyar satıcılık vb. iş kolları bu tür ekonomilerde yaygındır. Gelişmekte olan ülkelerde suç nispi olarak kabul görülebilirken gelişen off-shore bankacılığı ve gelişmekte olan ülkelerin uyuşturucu ticaretinde mal aktarım noktası olarak kullanıldığı bilinmektedir. Uyuşturucu gibi yasal olmayan maddelerin kaçakçılığı yaygın olarak yapılırken yasal olan mallarında ülkeler arası kaçakçılığı yaygın olarak yapılmaktadır. Yasal olan mallara örnek verirse; sığır kaçakçılığı, elmas, Sierra Leone'den Ghana'dan fildişi sahillerine kakao ve yerfıstığı ticareti bunlardan bazı örneklerdir (Altuğ, www.ismmo.org.tr).

Schneider (2012) tarafından MIMIC yöntemi kullanılarak 1999-2007 yılları arasında gelişmekte olan bazı ülkelerin kayıt dışılık boyutu saptanmaya çalışılmıştır. Çalışmasında gelişmekte olan ülkeleri; Afrika, Orta ve Güney Amerika ve Asya olmak üzere 3'e ayırmıştır. Afrika'da 8 ülke, Orta ve Güney Amerika'da 15 ülke ve Asya'da 11 ülkede kayıt dışı ekonomi boyutunun sonuçları Tablo 19'de gösterilmiştir.

Tablo 19'a göre Afrika ülkelerinde en yüksek oran Tanzanya'da iken en düşük oran Güney Afrika'dadır. Orta ve Güney Afrika ülkelerinde en yüksek oran Bolivya'da görülmektedir. Üç ülke grubunda ise ortalamanın en düşük olduğu ülkeler Asya ülkeleridir. Asya ülkeleri arasında Türkiye genel olarak ortalamanın üzerinde seyretmektedir.

Tablo 19: Gelişmekte Olan Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonomi Boyutları

ÜLKELER	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
<i>Afrika</i>									
Botswana	33,9	33,4	33,2	33,3	33,0	32,8	32,7	32,3	31,9
Fas	36,5	36,4	35,7	35,5	35,0	34,2	34,9	33,1	33,1
Güney Afrika	28,4	28,4	28,4	28,0	27,8	27,1	26,5	24,0	25,2
Moritus	23,3	23,1	22,9	23,0	22,7	22,4	22,4	22,2	21,9
Mısır	35,5	35,1	35,2	35,7	35,4	35,0	34,8	34,1	33,1
Nijerya	58,0	57,9	57,8	57,6	56,3	55,1	53,8	53,0	-
Tanzanya	58,6	58,3	57,7	56,9	56,6	56,0	55,4	54,7	53,7
Tunus	38,7	38,4	37,8	37,8	37,4	36,9	36,7	35,9	35,4
Ortalama	39,1	38,9	38,6	38,5	38,0	37,4	37,2	36,2	33,5
<i>Orta ve Güney Amerika</i>									
Arjantin	25,2	25,4	26,1	27,6	26,4	25,5	24,7	23,8	23,0
Bolivya	67,0	67,1	67,6	67,7	67,7	66,9	64,3	62,8	63,5
Brezilya	40,8	39,8	39,9	39,9	39,6	38,6	38,4	37,8	36,6
Ekvator	34,2	34,4	33,7	33,3	32,8	31,6	30,8	30,4	30,4
Guatemala	51,6	51,5	51,6	51,2	50,7	50,5	50,2	50,2	49,0
Honduras	50,3	49,6	49,7	49,6	48,9	48,3	47,3	46,1	45,1
Kolombiya	39,4	39,1	38,9	38,9	37,9	37,1	36,1	35,1	33,5
Kosta Rika	26,1	26,2	26,4	26,4	26,1	25,9	25,6	25,0	24,0
Meksika	30,8	30,1	30,3	30,4	30,5	30,1	29,9	29,2	28,8
Panama	64,8	64,1	64,7	65,1	64,4	63,5	61,7	60,0	-
Paraguay	38,0	39,8	39,7	40,1	39,1	38,3	38,2	37,4	-
peru	60,1	59,9	60,2	59,1	58,6	57,9	57,2	55,7	53,7
Şili	19,9	19,8	19,6	19,6	19,4	19,1	18,9	18,7	18,5
Uruguay	50,5	51,1	51,7	54,0	53,6	51,1	49,2	48,5	46,1
Venezüella	33,8	33,6	33,5	35,5	36,9	34,9	33,5	32,0	30,9
Ortalama	42,2	42,1	42,2	42,6	42,2	41,3	40,4	39,5	37,2
<i>Asya</i>									
Filipinler	43,8	43,3	43,0	42,5	42,0	41,6	40,1	39,5	38,3
Güney Kore	28,3	27,5	27,3	26,9	26,8	26,5	26,3	25,9	25,6
Hindistan	23,2	23,1	22,8	22,6	22,3	22,0	21,7	21,2	20,7
Hong Kong	17,0	16,6	16,6	16,6	16,4	15,9	15,5	15,0	14,7
İsrail	22,7	21,9	22,3	22,7	22,7	22,1	21,8	21,2	20,7
Kıbrıs	29,2	28,7	28,2	27,8	28,2	28,1	27,7	27,3	26,5
Malezya	32,2	31,1	31,6	31,5	31,2	30,7	30,4	30,0	29,6
Singapur	13,3	13,1	13,3	13,3	13,1	12,8	12,7	12,4	12,2
Tayland	53,4	52,6	52,4	51,5	50,2	49,6	49,0	48,5	48,2
Tayvan	43,5	43,2	42,9	42,7	42,1	41,7	41,5	41,2	41,0
Türkiye	32,7	32,1	32,8	32,4	31,8	31,0	30,0	29,5	29,1
Ortalama	30,8	30,3	30,3	30,0	29,7	29,3	28,8	28,3	27,9

Kaynak: Schneider, F. (2012). The Shadow Economy and Work in the Shadow Economy: What Do We (Not) Know? Institute of The Study of Labor Discussion Paper Series No: 6423,s.61-64

2.3.TÜRKİYE'DE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN BOYUTU

Kayıt dışı ekonominin tanımı anlaşılması güç ve karmaşık bir yapıya sahipse kayıt dışı ekonominin net bir Şekilde ölçülmesi ve ortaya koyulması da oldukça karmaŐıktır. Çünkü gizli olan ve gölgelenmeye çalışılan faaliyetlerin tam olarak ortaya çıkarılması mümkün olmayabilir. Dünya'da kayıt dışı ekonomi faaliyetleri ülkelerin yapılarına, kültürel düzeylerine, politik kararlarına vb. kendi has özelliklerine göre değişim gösteren dinamik bir yapıda olduğu Tablo 19'da görölmektedir.

Dünya'da daha erken araştırılmaya başlanmış olan kayıt dışı ekonomi kavramı Türkiye'de özellikle 90'lı yıllardan sonra araştırılmaya başlanmıştır. Literatürde yer alan araştırma yöntemlerine göre farklı dönemlerde farklı araştırmacılarca kayıt dışı ekonominin boyutu saptanmaya çalışılmıştır. Literatürde kayıt dışı ekonominin net bir rakamla ifade edilemeyeceği tartıŐılıyor olsa da elde edilen bulgular az ya da çok ekonominin karanlık tarafına ışık tutmaya yardımcı olmaktadır.

Erdinç (2016)'e göre; Türkiye'de yapılan çalışmalar 2000 yılından önce ve sonra yapılan uygulamalar olmak üzere iki ayrı başlık altında incelenmelidir. Ülkemizde 2000 yılı öncesindeki verilere ulaŐılmasında yaşanan sıkıntılar ve veri eksiklikleri nedeniyle bu ayrıma ihtiyaç duyulmuŐtur. 2000 yılından önce yapılan araştırmalar Tablo 20'de gösterilmiştir. Tabloda aynı yıl farklı metotlar ile yapılan tahminler birbirinden farklı olduğu gözükmemektedir. Bu durum kayıt dıŐılıęının net bir rakamla ortaya koyulmayacağını göstermektedir.

Tablo 20: Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri (2000 Yılı Öncesi)

Araştırmacılar	Tahmin Yöntemleri	Yıl	GSMH'ya %'si
D. Hakiöglu	Parasalci Yaklaşım (Ekonometrik)	1984	137,8
T. Derdiyok	Parasalci Yaklaşım (Ekonometrik)	1984	27,3
L. Koçoğlu	Duyarlık Analizi	1987	19,60-26,50
T. Derdiyok	Vergi Yaklaşımı	1989	46,94
D. Hakiöglu	Parasalci Yaklaşım (Ekonometrik)	1989	18
A. F. Özsoylu	GSMH Yaklaşımı	1990	7,5
	Parasalci Yaklaşım (Sabit Oran)	1990	11,5
	Parasalci Yaklaşım (İşlem Hacmi)	1990	11,5
Z. Kasnakoğlu	Parasalci Yaklaşım (Ekonometrik-Varsayımlardaki farklılıklara göre)	1990	7,75
			9,34
			7,24
			9,07
T. Derdiyok	Vergi Yaklaşımı (-Vergi İnceleme, -En düşük Vergi, Sıfır vergi oranı)	1991	40,4
			7,78
			26,2
A. Temel B.A. Timtek	Harcamalar Yaklaşımı	1991	1,5
	Vergi Yaklaşımı		16,4
K. Yazıcı	Parasalci Yaklaşım (Sabit oran)	1991	1,91
	Parasalci Yaklaşım (İşlem Hacmi)		1,91
	Parasalci Yaklaşım (Ekonometrik)		7,88
O. Altuğ	Kayıt Dışı Ücret Yaklaşımı	1992	35
Y. Ilgın	Parasalci Yaklaşım (Ekonometrik)	1992	45,30-53,90
	Nakit Oran	1993	54,3
R. Yamak	Parasalci Yaklaşım (Ekonometrik)	1994	10
		1997	30,0-61,0
Z. Kasnakoğlu	Nakit Oranı Ekonometrik	1997	9,0-13,0

Kaynak: Sugözü, F. H. (2008). Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemede Vergi Politikaları: (1980-2004) Türkiye Örneği. SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Araştırma Dergisi, Konya, s.175.

Tablo 20’de görüldüğü gibi geçmiş dönemlerde yapılan tahminlerde kayıt dışı ekonominin boyutu %1,5 ile %137,8 arasında seyretmiştir. Sugözü (2008:139-141)’e göre yapılan araştırmaların sonuçlarının birbirinden farklılık göstermesinin temel nedeni dönemin şartlarından kaynaklanmaktadır. Veriler ile ilgili bir standardın oluşmaması bunun temel nedeni olarak gösterilebilir. Bir diğer etken ise kullanılan yöntemler; bazı yöntemler yasadışı faaliyetleri hesaba katar, bazı yöntemler ise sadece istihdamdan yola çıkmaktadır. Bu nedenle birtakım uç farklılıklar da ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de 2000 yılından sonra yapılan araştırmalar Tablo 21’de gösterilmektedir.

Tablo 21: Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri (2000 Yılı Sonrası)

Araştırmacılar	Tahmin Yöntemleri	Yıl	Kayıt Dışı Ortalama%	Min-Max
Öğünç Yılmaz (2010)	Fark Yöntemi	1987-1999	-1,2	-10,6-7,5
	Nakit Oran	1980-1998	16,1	0-46,2
	Para Talebi	1971-1999	15,1	10,5-22,1
Savaşan (2003)	MIMIC	1971-1998	27,2	10-44,8
Çetintaş-Vergil(2003)	Para Talebi	1971-2000	24,7	16,8-31,3
Us (2003)	Vergi İnceleme	1985-2002	65	26-184
	Fiziksel Girdi	1978-2000	4,41;20	-1-33
	Nakit Oran	1987-2003	48	0-90
	Para Talebi	1987-200	6	3-12
Kırcı (2006)	M IMIC	1970-2005	33	22-46
Karanfil-Özkaya (2007)	Kalman Filtresi	1973-2003	20,2	12-30
Akalın-Kesikoğlu (2007)	Basit Oran Yöntemi	1975-2005	7,46	17-139
Schneider-Savaşan (2007)	DYMIMIC	1999-2005	33,8	32,1-35,1
Yurdakul (2008)	Parasalıcı Yaklaşım	1985-2006	33,2	33,2-51,1
Karagöz-Erkuş (2009)	Para Talebi	1970-2005	86,73	86,73-35,37
Erdinç (2012)	Para Talebi	2002-2010	51	30-70

Kaynak: Erdinç, Z. (2016). Kayıt Dışı Ekonomi İzlenen Politikalar ve Çözüm Önerileri, Ankara: Seçkin Yayınevi, s.125.

Yapılan tüm bu araştırmalar kayıt dışı ekonominin Türkiye’de bir sorun olduğunu göstermektedir. Schnedier tarafından 2010 yılında yapılan araştırmada, kayıt dışı ekonomi Türkiye’de 2003 yılında %32,4, 2004 yılı %33,2, 2008 yılı %33, 2009 yılı %33,1 ve 2010 yılında %33,3 olarak hesaplanmıştır. Kayıt dışı ekonominin özellikle 2008 yılından sonra hissedilmeye başlamasının nedeni küresel krizin etkileri olabilir (Erdinç, 2016: 126).

Hesap Uzman Kurulu tarafından gerçekleştirilen araştırmalarda; 1998-2004 yılları arasında kayıt dışı ekonominin GSYH’ye oranı %26-37 olarak tespit edilmiştir. Vergi incelemesi yöntemiyle yapılan hesaplamalarda kriz yılları olan 1991 ve 2001’de kayıt dışı ekonomi %100 aşmış bulunmaktadır (Önder,2012: 56).

MB, Hesap Uzmanları Kurulu (2011) tarafından yapılan 2002-2009 dönemlerini kapsayan bir diğer araştırmada Türkiye ekonomisinin %28'nin kayıt dışı olduğu belirtilmiştir. 2002-2009 yıllarında bu oran 104 Milyar liraya tekabül etmektedir. Araştırmada 2007 ve 2008 yıllarında kayıt dışılık oranı %25 olarak belirlenmiştir. Araştırmada denetim ve incelemelerin bu konuda yeterince etkili olabilmesi adına değişim göstermesi gerektiği savunulmuştur (HUK, 2011).

Türkiye için yapılan çalışmalardan önemli olan bir diğeri ise TÜİK tarafından yapılan 1985 ve 2012 yıllarını kapsayan "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin GSYH İçindeki Payı" çalışmasıdır. Bu çalışmada 1990'lı yıllardan sonra artış eğilimi gösteren kayıt dışı ekonomi rakamları 2001 yılı öncesinde azalmış ve 2002 yılından sonra artış eğilimine girmiştir. 2010'dan sonra ise farkındalık yaratılması ile beraber düşüş eğilimine girmiştir. (TUIK, 2013).

Tütüncü ve Zengin (2016) tarafından yapılan bir araştırmada basit parasal oran yaklaşımıyla kayıt dışı ekonomi tahmin edilmeye çalışılmış ve GSYİH'ya oranı ortalama %8 olarak saptanmıştır. Yine Schnedier (2010), kriz dönemlerinde kayıt dışı ekonominin boyutunun artış eğiliminde olduğu Tütüncü ve Zengin (2016)'de kayıt dışı ekonominin kriz dönemlerinde artış eğilimi gösterdiğini vurgulamışlardır.

Tablo 22: Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Sabit Oran Yöntemiyle Değişimi

Yıl	Oran	Yıl	Oran	Yıl	Oran
1999	32,7	2005	30,7	2011	27,7
2000	32,1	2006	30,4	2012	27,2
2001	32,8	2007	29,1	2013	26,5
2002	32,4	2008	28,4	2014	27,2
2003	32,2	2009	28,9	2015	27,8
2004	31,5	2010	28,3	2016	28,72

Kaynak: Schneider, F. (2012, 2013, 2015)'in çalışmalarından ve OECD (2016) Raporundan derlenerek hazırlanmıştır.

Schnedier tarafından 2012, 2013 ve 2015 yıllarında yapılan hesaplamalarda Türkiye'de kayıt dışı ekonomi yıllar itibari ile azalış eğilimi göstermekte olup araştırılan

ülkeler arasında ise kayıt dışılık oranı yüksek riskli ülkeler arasında yer almaktadır. Tablolardan da anlaşıldığı üzere araştırmacıların uyguladıkları yöntemle ilgili olarak kayıt dışılık rakamları farklı sonuçlar doğurabilmektedir. Literatür araştırmasından çıkan en genel sonuç Türkiye için kayıt dışı ekonomi bir tehdittir fakat ilerlemesi yavaşlamış hatta günümüzde azalış eğilimine geçmiş bir kavramdır. Bu durumun başlıca nedenleri arasında; alınan önlemler, değişen dünya konjonktürü ve eğitim sayılabilir.

Tablo 23: Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Sektörlere Göre Dağılımı

Sektör	GSYİH (Milyar € 2010)	Kayıt Dışı Ekonomi (Milyar € 2010)	Kayıt Dışı Ekonomi Payı (%)
Ormançılık, Tarım ve Avcılık	50,753	9,556	18,8
Balıkçılık	1,288	121	9,4
Madencilik ve Taş ocaklığı	8,852	0	0,0
İmalat	95,748	27,040	28,2
Elektrik, Gaz, Buhar ve Sıcak Su Üretimi ve Dağıtım	14,281	0	0,0
İnşaat	25,369	8,358	32,9
Toptan ve Perakende Ticaret; Motorlu Taşıt, Motosiklet, Kişisel ve ev Eşyalarının Onarımı	69,533	19,637	28,2
Oteller ve Lokantalar	14,350	2,702	18,8
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama	82,506	19,417	23,5
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	23,300	0	0,0
Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	99,467	18,727	18,8
Kamu Yönetimi ve Savunma, Zorunlu Sosyal Güvenlik	25,811	3,645	14,1
Eğitim	20,634	0	0,0
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	10,057	947	9,4
Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Faaliyetler	10,383	1,955	18,8
Ev içi hizmet, Hane haklı kendi kullanımlarına yönelik ayırım yapılmamış üretim faaliyetleri	1,175	221	18,8
Temsilcilikler ve Uluslararası Örgütler	0	0	23,5
Toplam	553,507	112,325	
Eğlence, Masaj, Fuhuş ve diğer faaliyetler		44,317	28,29
Kayıt Dışı Ekonomi: Toplam		156,642	28,3

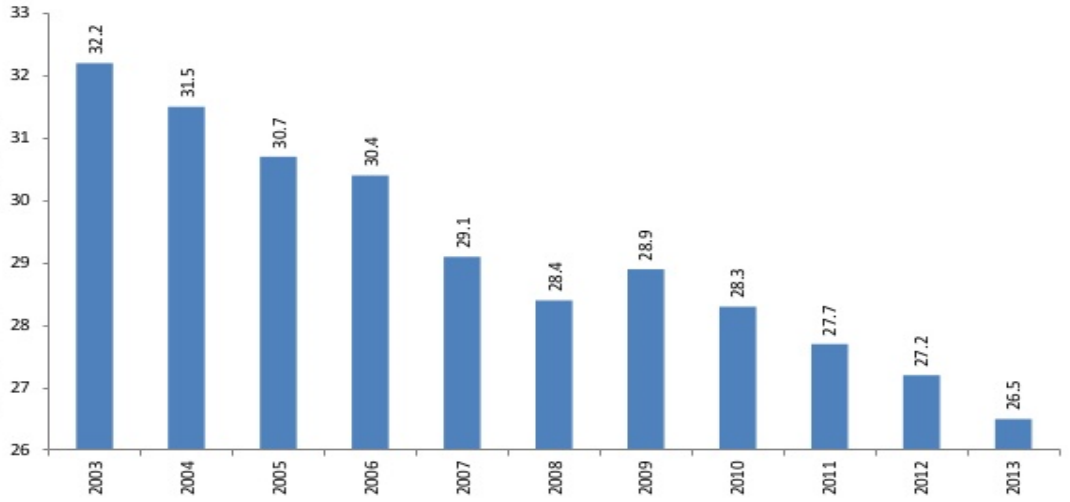
Kaynak: Schnedier, F. (2011). The Shadow Economy and Shadow Economy Labor Force: What Do We (Not) Know?, Discussion Paper No: 5769, June 2011. Bozkurt, K. Ve Özbey, Ö. (2015). Kayıt Dışı Ekonomi: Türkiye Ekonomisi ve Türk Turizm Sektörü İçin Genel Bir Değerlendirme, Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 2(1), s.81.

Türkiye için Schneider (2011), tarafından yapılan bir diğer araştırma ise kayıt dışı ekonominin sektörel olarak dağılımını gösteren çalışmadır. Araştırmanın sonuçlarına göre 2010 yılında en yüksek kayıt dışı ekonomi oranı %32,9 ile inşaat sektörüne ait olup inşaat sektörünü %28,2 oranı ile imalat, toptan ve perakende ticaret bulunmaktadır. Kayıt dışılıkta sırayı takip eden üçüncü sektör ise %23,5 ile ulaştırma, depolama ve haberleşme ile uluslararası örgütler ve temsilcilikler yer almaktadır.

Türkiye’de kayıt dışı ekonominin seyri Grafik 4’de gösterilmiştir. 2003 yılından 2013 yılına kadar olan süreçte kayıt dışılık oranının yaklaşık olarak 6 puan azalmış olduğu görülmektedir.

Grafik 4: Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü GSYH (%)

Kaynak: Schneider (2013), Aktaran: Sayıştay Sunumu.

GİB tarafından 2015 yılında yayınlanan Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)’nında kayıt dışı ekonomiyi önlemeye ilişkin karar alınmıştır. GİB tarafından yayımlanan Onuncu Kalkınma Planında (2014-2018) 2013 yılında %26,5 olan kayıt dışı ekonominin 2018 yılına kadar olan süreçte yaklaşık olarak 5 puan azaltılması hedeflendiği Tablo 2.13’de görülmektedir. 2013 yılı için %26,5 ve 2014 yılı için %26 olarak hesaplanan kayıt dışılık oranının 2015 yılı için %25, 2016 yılı için %24’e düşürülmesi hedeflenmiştir.

Tablo 24: Kayıt Dışı Ekonomiye Yönelik Hedef ve Tahminler

Gösterge İsmi	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Kayıt dışı ekonominin GSYH'ya oranı	%26,5	%26	%25	%24	%23	%21,5
Tarım dışı sektörlerde kayıt dışı çalışanların tarım dışı istihdama oranı	%22	%22	%20	%19	%18	%17
Kayıtlı mükellef sayısı	4,9 Milyon	5 Milyon	5,1 Milyon	5,2 Milyon	5,3 Milyon	5,4 Milyon

Kaynak: GİB, (2015). 10. Kalkınma Planı (2014-2018): Kayıt Dışı Ekonominin Azaltılması Eylem Planı.

Türkiye’de kayıt dışı ekonomi oldukça yüksek rakamlara tekabül eden araştırma sonuçlarına dayandırılmaktadır. Bu bağlamda araştırılması ve tedbir alınması daha güçlü bir ekonomi oluşması açısından önem arz etmektedir. Tüm bu araştırmalar birbirinden farklılık arz etmiş olsa da şu bir gerçektir ki kayıt dışı ekonomi ülkemizde ekonominin üzerinde kara bir gölge olarak durmaktadır. Kayıt dışılığın ne denli mühim olduğunu kamuoyuna duyurmak konu hakkında farkındalığı artırmak kayıt dışı ile mücadele etmek adına önemli birer husustur.

2.4.KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÜLKELER ARASI KARŞILAŞTIRILMASI

Kayıt dışı ekonomi, aynı ülkede yapılan farklı araştırmalarda farklı sonuçlar doğurabilen esnek bir yapıya sahiptir. Kayıt dışı ekonomiyi etkileyen; vergiye karşı direnç, vergi ahlak kavramının algısı, yaşanan göçler gibi toplumsal nedenler, vergi cezaları denetimleri vb. kurumlar nedenler, hantal işleyen bürokrasi ülkenin dinamik yapısı siyasal nedenler, ülkenin ekonomik durumu ve ülkenin yolsuzluk ve rüşvete bakış açısı gibi faktörlerin hepsi ülkeden ülkeye farklılık gösteren kavramlardır. Bu nedenle doğru ya da doğruya yakın bulgular elde etmek için kayıt dışılığın ülkelerin yapısına uygun metotlar ile tahmin edilmesi gerekmektedir.

MB ve HUK, (2005) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada kayıt dışı ekonominin GSYH'ye oranı;

- Gelişmiş ülkelerde ortalama %15,

- Gelişmekte olan ülkelerde ortalama %30,
- Türkiye’de ise ortalama oran % 61 civarındadır. (Veriler 2000-2004 yılları arasında). Türkiye’de oldukça yüksek bir ortalama mevcut olduğu bu raporda çıkan bir sonuçtur.

Tablo 25’te gösterilen 145 ülkenin ortalama kayıt dışı ekonomi oranı 1999-2003 yılları arasında %33-35 arasında değişim göstermektedir. Gelişmekte olan Afrika, Orta ve Güney Amerika ülkeleri ise ortalamanın üzerindedir.

Tablo 25: Gelişmekte Olan Ülkelerde, Geçiş Ülkelerinde ve OECD Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonominin Ortalama Büyüklüğü (GSYH’nin %’si)

Ülkeler-Yıllar	1992/ 2000	2000/ 2001	2002/ 2003
Afrika (Gelişmekte Olan)	33.9	37.4	41.2
Orta ve Güney Amerika (Gelişmekte Olan)	34.2	37.7	41.5
Asya (Gelişmekte Olan)	20.9	23.4	26.3
Geçiş Ülkeleri	31.5	34.6	37.9
OECD Ülkeleri (Yüksek Gelişme Gösteren)	13.2	15.7	16.8
Güney Pasifik Adası	31.7	32.6	33.4
Komünist Ülkeler	19.4	20.7	21.8
145 Ülkenin Ortalaması	33.6	34.5	35.2

Kaynak: Bozkurt, Cuma (2014). Kayıt Dışı Ekonominin Bir Değerlendirmesi ve Türkiye, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep University Journal of Social Sciences, 13(1), s.51.

Ülkelerin kayıt dışılık oranlarının mukayesesi adına en geniş yapılan çalışmalardan biri Schnedier (2015), tarafından yapılan araştırmadır. Araştırmada; 2003-2015 yılları arasında seçilmiş üç ülkenin ve 31 Avrupa ülkesinin (21 AB üye ülkeler ve seçilmiş üç ülke) karşılaştırması yapılmıştır. Tablo 26’da araştırma sonuçları gösterilmiştir. 2014 yılına kadar Norveç, İsveç ve Türkiye’nin ortalamaları azalış seyrindedir. Diğer ülkelerin azalışı devam ederken 2015 yılında Türkiye’nin ortalaması artmıştır. Genel olarak 2003-2015 yılları arasında kayıt dışı ekonominin gelişimi azalma göstermiştir.

Tablo 26: 2003-2015 Yılları Arasında Seçilmiş 3 Ülkede Kayıt Dışı Ekonomi (GSYH %)

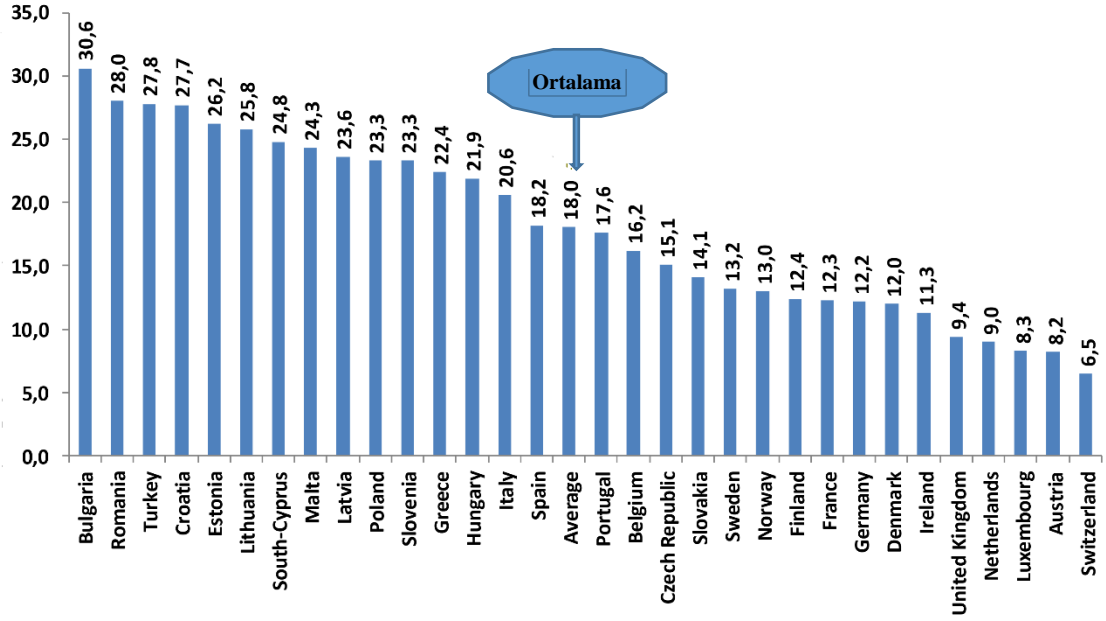
Ülke	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Norveç	18.6	18.2	17.6	16.1	15.4	14.7	15.3	15.1	14.8	14.2	13.6	13.1	13.0
İsviçre	9.5	9.4	9.0	8.5	8.2	7.9	8.3	8.1	7.8	7.6	7.1	6.9	6.5
Türkiye	32.2	31.5	30.7	30.4	29.1	28.4	28.9	28.3	27.7	27.2	26.5	27.2	27.8
3 Ülkenin Ortalaması	20.1	19.7	19.1	18.3	17.6	17.0	17.5	17.2	16.8	16.3	15.7	15.7	15.8
31 Avrupa Ülkesinin Ortalaması	22.4	22.1	21.6	20.9	20.1	19.4	19.9	19.7	19.3	19.0	18.5	18.3	18.0

Kaynak: Schnedier, F. (2015). Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries From 2003 to 2015: Different Developments, s.7.

Schnedier (2015), tarafından yapılan araştırmada 31 ülkenin 2015 yılı için kayıt dışı ekonomi tahminleri yapılmıştır. Grafik 5'te sırasıyla; Bulgaristan, Romanya, Türkiye, Hırvatistan, Estonya, Litvanya, Güney Kıbrıs, Letonya, Malta, Polonya, Slovenya, İtalya, Yunanistan, Macaristan, İspanya, Portekiz Belçika, Çek Cumhuriyet, Slovakya, İsveç, Norveç, Finlandiya, Fransa, Almanya, Danimarka, İrlanda, Birleşik Krallık, Hollanda, Lüksemburg, Avusturya ve İsviçre yer almaktadır. Araştırmada 31 ülkenin ortalamasına göre değerlendirilme yapılmaktadır. Ülkelerin ortalaması %18 olup aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 15 ülke ortalamasının üzerinde yer alırken diğer 16 ülke ortalamasının altında yer almaktadır. Bulgaristan %30,6 ile kayıt dışılık oranı en yüksek ülke konumunda iken İsviçre %6,5 oran ile kayıt dışılıkta en düşük ülke konumdadır.

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık gösteren kayıt dışı ekonomi rakamları, gelişmekte olan ülkelerin ve geçiş ülkelerinin temel ekonomik problemlerinden biridir. Yapılan araştırmaların sonuçlarına göre gelişmiş ülkeler için de bir sorun teşkil ettiği aşikârdır.

Grafik 5: 2015 Yılı 31 Avrupa Ülkesinde Kayıt Dışı Ekonomi (GSYH %)

Kaynak: Schnedier, F. (2015). Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries From 2003 to 2015: Different Developments, s.4.

Grafik 5'te, Schnedier (2015) tarafından yapılan araştırmanın sonuçları görülmektedir. 2015 yılı için ortalama %18 olup aralarında Türkiye'nin bulunduğu 15 ülke ortalamasının altında kalmaktadır. Gelişmiş ülkelerde kayıt dışı ekonomi rakamları diğer ülkelere nazaran daha düşük seyretmekte olup bu oran % 8 ile % 30 arasında değişim göstermektedir (Erdoğan, 2016: 114).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÜLKELERE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Kayıt dışı ekonominin tanımını ve nedenleri incelenirken ülkelerin yapılarına ve gelişmişlik düzeylerine göre farklılık gösterebileceği belirtilmiştir. Aynı durum kayıt dışı ekonominin ülkeler üzerinde yarattığı etkiler içinde geçerlidir. Nitekim kayıt dışı ekonomi çok fonksiyonlu bir olgudur. Bu nedenle ülkeden ülkeye yarattığı etkilerde farklılık arz edebilmektedir. Kayıt dışı ekonominin ülkeler üzerinde etkileri konusunda farklı görüşler mevcuttur. Kayıt dışı ekonominin fayda veya zarar sağlayabileceği görüşleri vardır. Bu görüşler kayıt dışılığın boyutu ile ilişkilendirilmektedir. Yani kayıt dışılığın varlığının fayda veya zarar sağlaması kayıt dışılığın boyutuna bağlı olarak değişim gösterebilmektedir. Örneğin Bildirici (1995:68)'ye göre kayıt dışı ekonominin boyutu %5-10 dolaylarında ise kayıt dışılığın faydalı yanları olabilirken bu oran %30-40 dolaylarına çıktığında ise zarar doğuracaktır.

Literatürde kayıt dışı ekonominin etkileri irdelendiğinde olumlu ve olumsuz tarafları olduğu ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Bağırzade (2015) tarafından yapılan bir araştırmada geniş bir yelpazede kayıt dışı ekonominin etkileri incelenmiş ve olumlu ve olumsuz yönlerine ilişkin görüşler derlenmiştir. Uzun vadede olumsuz etkilerin daha fazla olduğu görüşü hâkim olan bu araştırmanın verileri Tablo 27'de gösterilmektedir.

Tablo 27'e göre kayıt dışı ekonominin etkileri makro, mikro, sosyal ve kamu maliyesi yaklaşımlarına göre olumlu ya da olumsuz yönleri temel alınarak oluşturulmuştur. Tablodan da görüldüğu gibi kayıt dışı ekonominin nedenleri siyasi, sosyal, ekonomik, idari vb. farklı nedenlere bağlanırken kayıt dışı ekonominin ülke üzerine etkileri de sosyal, siyasi, ekonomik ve idari gibi farklı alanlar ile ifade edilebilir.

Tablo 27: Kayıt Dışı Ekonominin Etkileri Üzerine Farklı Yaklaşımlar

Etkileri	Kayıt Dışı Ekonomi; Olumlu Yaklaşım	Kayıt Dışı Ekonomi; Olumsuz Yaklaşım
Makro Ekonomik	• Ekonomik büyümeyi hızlandırabilir, • İşsizliği azaltma/ Enflasyonu bastırma, • Ekonomik krizleri hafifletme, • Atıl kaynakları harekete geçirme, • Toplam arzı artırma, • Resmi sektör için ek talep oluşturma, • Resmi sektör için mali kaynak oluşturma, • Etkin olmayan ekonomi politikalarını nötralize etme, • Tasarrufları hızlı yatırıma dönüştürme.	• Ekonomik büyümeyi azaltma, • Enflasyonu yükseltme, • Ekonomik istikrarsızlık yaratma, • Dolarizasyon düzeyini yükseltme, • İstatistik verileri çarpıtmakla iktisat politikasının etkinliğini azaltma, • Kaynakları kayıt dışılığa uygun sektörlere aktararak toplam ekonomik verimliliği azaltma, • İhracat potansiyelini kısıtlama, • Ülkeden sermaye kaçışına neden olma, • Ekonomide daha fazla kayıt dışılık doğurma.
Mikro Ekonomik	• Girişimci maliyetini azaltma, • Katı bürokrasiden kaçınma, • Ucuz mal ve hizmet arzı sağlama, • Kişiler için ek gelir kaynağı olma, • İç piyasada rekabeti güçlendirme, • Tekellere darbe indirme, • Daha esnek çalışma zamanı sunma, • “Has” piyasa ilişkileri sunma, • Daha esnek çalışma zamanı sunma, • Çalışanlara daha fazla özgürlük sunma, • Daha insani iş ortamı sunma, • İnnovasyon için ek potansiyel oluşturma.	• Kamu hizmetlerinden mahrum bırakma, • Sağlam mali kaynaklara erişimi engelleme, • Haksız rekabet ortamı oluşturma, • İşletmeleri küçültmekle verimliliği düşürme, • Markalaşmayı engelleme, • Reklam olanaklarını ortadan kaldırma, • Kayıt dışılık maliyetleri oluşturma, • İnnovasyon potansiyelini oluşturma, • Sağlıksız çalışma ortamı yaratma, • Tüketici haklarını ihlal etme, • Sendika kurumunu zayıflatma, • Dış piyasalarda rekabet gücünü düşürme.
Sosyal	• Sosyal patlamaları önleme, • Vasıfsız işgücüne istihdam sağlama, • Adaletsiz gelir bölüşümünü hafifletme, • Yolsuzluğu azaltma.	• Sosyal sigortadan yoksun insan kitlesi oluşturma, • Ekolojik sorunları derinleştirme, • Çarpık şehirleşme doğurma, • Çocuk işçiliğini teşvik etme, • Devletin egemenliğini zayıflatma, • Sosyal ahlakı tahrip etme, • Yolsuzluk ve rant arayışını genişletme, • Demokrasi ve hukuk sistemini zayıflatma, • Vatandaşın devlete bağlılığını zayıflatma, • Toplumda suç oranını artırma.
Kamu Maliyesi	• Kayıt dışı ekonomide oluşan gelirlerin önemli bir kısmı kayıtlı ekonomide harcandığından dolayı vergilerden sağlanan gelirleri artırma.	• Kamu gelirlerini azaltma, • Kayıtlı ekonomide vergi gelirlerini yükseltme, • Dürüst vergi mükelleflerini cezalandırma, • Kamu hizmetlerini kısıtlama, • Vergi ahlakını tahrip etme, • Free-rider-Bedavacılık sorunu yaratma, • Vergi otoritesini zayıflatma.

Kaynak: Bağırzade, E.R. (2015). Kayıt Dışı Sektörün Ekonomideki Rolü Tartışmaları Üzerine: Bir Literatür Taraması, Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 7(14), s.42.

Literatürde kayıt dışı ekonominin etkileri irdelendiğinde farklı görüşlere sahip ekonomistler ve araştırmacılar olumlu ve olumsuz taraflarının olduğunu araştırmaları ile ortaya koymuşlardır. Vergiden kayıt dışılığın uzun vadede olumsuz etki doğurmaktadır, görüşü daha ağır basmakla beraber farklı görüşler ve fikir tezatlıkları bulunmaktadır. Bu görüşlerden bazıları ise şunlardır;

Peacock ve Shaw (1982) tarafından geliştirilen ve kayıt dışılığın olumlu etki yaratacağını düşünen bu yaklaşıma göre, kayıt dışılığa itilen gelir vergilerinde bireylerin geliri artacak tüketim eğilimi artacak ve milli gelir pozitif yönde etkilenecektir. Ve marjinal tüketim eğilimi artış sağladıkça vergi geliri artış gösterecektir. Bu yaklaşımda, kayıt dışılığın vergi gelirlerini pozitif yönlü etkilemesi beklenmektedir.

Kayıt dışılık ile alakalı yapılan diğer araştırmalarda kayıt dışılığın var olduğu ekonomilerde milli geliri artırıcı hareketlerde bulunduğu da diğer bazı çalışmalarda yolsuzluğu azalttığı saptanmıştır. Schneider ve Klinglmair (2004) tarafından yapılan bir araştırmada kayıt dışılığın % 1'lik artışı resmi ekonomik büyümede gelişmiş ülkelerde %7,7 geçiş ekonomilerinde ise %9 oranında artışa sebep olduğu saptanmıştır.

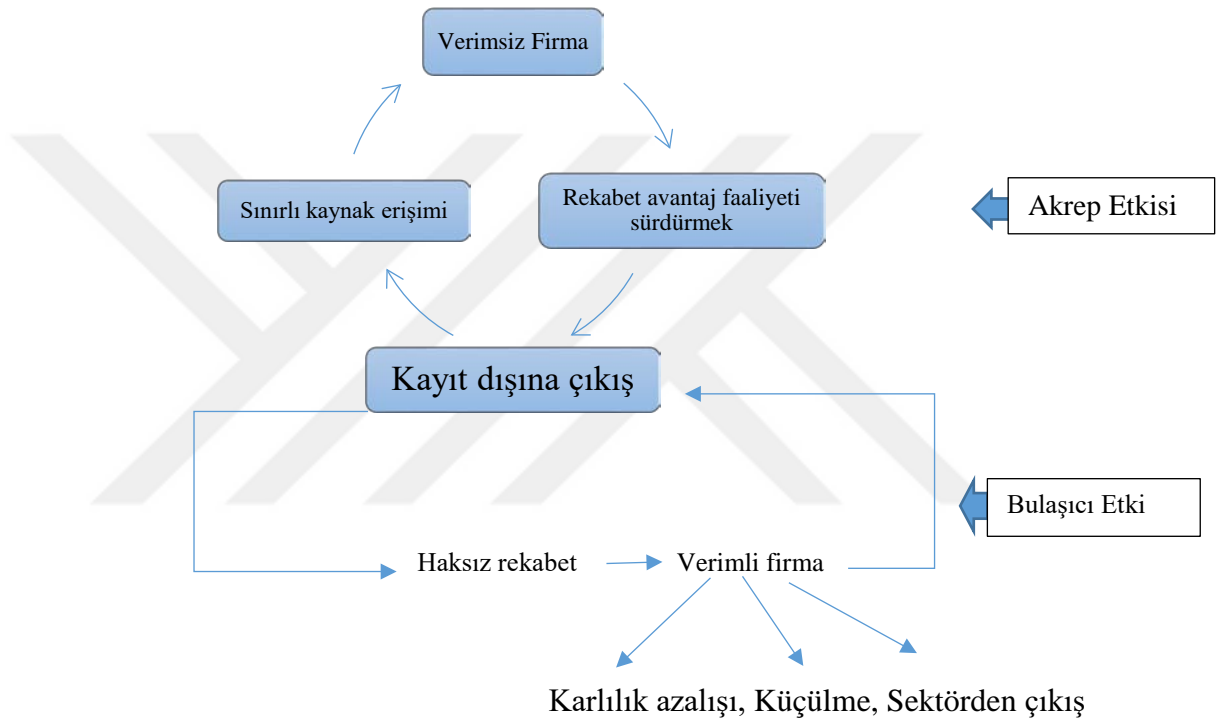
Erdağ (2007) , ulusal gelir modeli yaklaşımında istihdam vergilerinin kayıt dışılığa itilmesiyle hem işçi hem de işveren açısından çift yönlü olumlu etki doğurabilmektedir. Şöyle ki; ücret üzerinden alınan vergilerin vergi dışına çıkarılmasıyla harcanabilen gelir artarken aynı zamanda işverenin işçi maliyeti düşürülmekte bu durum ise milli geliri olumlu etkilemektedir.

Kayıt dışı ekonominin olumsuz etkilerinin olduğunu savunan görüşlerin hâkimi genelde maliyeciler olmakla beraber aralarında farklı görüşleri savunan ekonomistlerde vardır. Ekonomiyi eksi yönde etkileyen kayıt dışılığın en önemli etkisi devleti gelir kaybına sokmasıdır.

Ercan(2006)'a göre kayıt dışılığın iki türlü etkisi vardır. Bunlardan ilki akrep etkisi diğeri ise bulaşıcı etkidir. Her iki tür etkilenmede de ülke ekonomisi vergi ziyanına uğratılmaktadır. Akrep etkisinde firma tabiri caizse kendi kendini sokmaktadır. Şöyle ki

kayıt dışılığa yönelen firma zamanla mali kaynaklara erişimi kısıtlanmakta ve eskisinden daha verimsiz hale gelmektedir. Bulaşıcı etkide ise kayıt dışılığa yönelen firma diğer firmalara göre rekabet üstünlüğü sağlamakta, bu süreçte diğer firmaların küçülmesine, sektörden çıkmasına, verimsizleşmesine ve en kötü ihtimalle resmi olan firmanın kayıt dışılığa itilmesine neden olmaktadır. Bu süreç elbette her anlamda ekonomiyi olumsuz etkilemektedir.

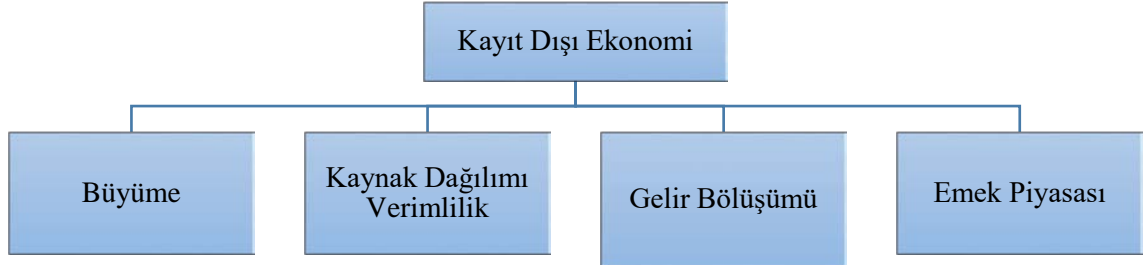
Şekil 13: Kayıt Dışılık Sarmalı

Kaynak: Ercan M. (2006).Kayıt Dışı Ekonomi ve Hızlı Tüketim Malları Sektörü. Ankara: Nurol Matbaacılık'tan yararlanılarak oluşturulmuştur.

3.1. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN EKONOMİ ÜZERİNDE ETKİLERİ

Kayıt dışı ekonominin üzerinde konuşulduğunda, sosyal, ekonomik, siyasi vb. nedenlere dayandırılmaktadır. Kayıt dışı ekonominin etkileri de bu çerçevede değerlendirilebilir. Hakkında net bir fikir birliği olmayan kayıt dışılık hemen hemen her ülkede rastlanabilen bir durum halini almıştır. Ülkelerin siyasal, sosyal, hukuksal,

ekonomik vb. yapılarına göre farklılık arz edebilmektedir. Bu farklılıklara karşın tek bir ortak sav vardır o da kayıt dışılığın ülkelerin gelişimi önünde bir engel olduğudur.

Şekil 14: Kayıt Dışılığın Ekonomi Üzerinde Etkileri

Kaynak: Bakkal U. (2007).Kayıt Dışı Ekonomi (9b). Derin Yayınları: İstanbul. Yararlanılarak oluşturulmuştur.

Genel itibariyle ekonomi üzerindeki etkin rolü; büyüme, kaynak dağılımı ve verimlilik, emek piyasası, gelir bölüşümü üzerinde hissedilmektedir. Bu etkilerin yanı sıra kayıt dışılığın olduğu bir ülkede devlete olan güven azalırken, sosyal dengesizlikler ortaya çıkabilmekte ve huzursuz bir ortam oluşabilmektedir.

3.1.1. Kayıt Dışı Ekonomi ve Büyüme

Kayıt dışı ekonominin büyüme ile ilişkisi açısından literatürde farklı görüşler ortaya atılmış olsa da genel olarak kayıt dışı ekonomi ile büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu savı daha ağır basmaktadır. Bu ilişkide kayıt dışılığa yöneltilen gelirlerin büyük çoğunluğu harcanmakta bu da dolaylı vergi gelirlerini artırmaktadır.

Akalın ve Kesikoğlu (2007) tarafından 1975-2005 yılları arasında parasal oran yöntemi kullanılarak elde edilen verilerle yapılan bir araştırmada kayıt dışı ekonomi ve büyüme arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olduğu tahmin edilmiştir. Şöyle ki kayıt dışı ekonomi üzerinde 1 birimlik artış büyümede 0,23'lük bir artışa neden olmuştur.

Kıldış (2000)'e göre kayıt dışılığa itilen vergi gelirleri bireyler ve kurumların elinde kalır ve harcamaya yöneltilir. Devletin vergi gelirleri ile elde edeceği büyüme fonların birey ve kurumların cebinde kaldığı durumda gerekleŖecek büyümeden daha düşükse kayıt dışı ekonominin olumlu sonuçlar yaratacağı düşünülebilir.

3.1.2. Kayıt Dışı Ekonomi- Kaynak Dağılımı ve Verimlilik

Kaynak dağılımı ve verimlilik açısından kayıt dışı ekonomi ilişkisi literatürde genel olarak negatif yönlü olarak ifade edilmiştir. Toplumun bir tarafında vergisini düzenli ödeyen mükellefler varken öte yandan ödemesi gereken vergilerden kaçınarak dengeleri bozan bir kesim vardır. Bu durum her ne kadar büyüme ilişkisinde kaçırılan vergilerin dolaylı olarak ekonomiye katıldığı varsayımı altında olumlu etki yarattığı savunulsa da sosyal ve ekonomik dengeleri bozan bir süreçtir. Dürüst davranarak vergilerini zamanında ödeyen mükelleflerin üzerinde vergi yükünü artırmaktadır.

gn ve Yılmaz (2000)'e göre kayıtlarını kayıt dışına iten vergi mükellefi firmalar diğer düzenli ödeme yapan kurumları haksızlığa uğratmakta aynı zamanda sosyal güvenlik primlerini ödemediğinde sosyal güvenlik kurumunu yapısını bozmaktadır. Bu durumda ise bir taraftan toplayan diğer taraftan dağıtım yapmakla mükellef sosyal güvenlik kurumunun transfer yapısını olumsuz etkilemektedir. Ve tüm bu süreç ekonomik adaletsizliğin yanı sıra sosyal gerginliğe sebebiyet vermektedir.

Bakkal (2007)'e göre ise istatistiksel verilerin yanlış saptanmasına neden olmaktadır. Resmi sistemdeki bozulmaları veri alan politikacılar ve ekonomistleri yanıltmakta resmi otoriteye güveni azaltmaktadır. Bir ekonomi içerisinde kayıt dışı ekonominin büyümesiyle beraber resmi olmayan kayıtlar artmakta, devlet otoritesinin denetimi azalmakta ve bu süreçte kaynak dağılımı ve verimlilik düzeyi azalmaktadır.

3.1.3. Kayıt Dışı Ekonomi ve Gelir Bölüşümü

Kayıt dışı ekonomi ve gelir dağılımı arasındaki ilişki literatürde negatif yönlü olup araştırma sonuçlarında kayıt dışılığın varlığının söz konusu olduğu ekonomilerde gelir

dağılımında adaletten söz etmek zor olacaktır.

Savaşan (2004)'e göre kayıt dışı ekonominin etkileri gelir gruplarının büyüklüğüne bağlı olarak; üst, orta ve alt gelir grupları olarak değişim gösterebilmektedir. Alt gelir grubundaki mükelleflerin vergi kaçırmadan dolayı gelirlerindeki artış yüksek gelir grubundakilerin gelir artışından daha az olacak ve böylece iki gelir grubu arası dengesizlik yaşanacaktır.

Kayıt dışı ekonominin büyümesi gelir bölüşümünde adaletsizliğe neden olmaktadır. Aynı zamanda gelir dağılımında oluşan bu dengesizlik kayıt dışılığı artırmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışılığın gelişmiş ülkelere nazaran daha büyük boyutlarda olması ve yine dünyada kayıt dışılığın en fazla görüldüğü ülkelerin Afrika ülkeleri olması gelir düzeyi ve kayıt dışılık arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır (Yılmaz, 2004:33-39).

3.1.4. Kayıt Dışı Ekonomi ve Emek Piyasası

Kayıt dışı ekonominin etkileri farklı boyutlarda olmaktadır. Kayıt dışı ekonomi tamamen ayrı bir konu olan kayıt dışı istihdama da yol açabilmektedir. Düşük ücret düzeyinde çalışmak isteyenler kayıt dışı sektörlere yönelirken sosyal güvenlikten yoksun kalırlar. Kayıt dışılığın olumlu etkileri arasında gösterilen bu durum sosyal alanda tampon görevi gördüğü iddiasını taşımakta ve ihtiyaç sahipleri için bir gelir kapısı olarak görülmektedir. Fakat unutulmamalıdır ki yasa dışı faaliyetler çalışan kesimin sosyal hakkı yoktur bu durum da dengesizliğe yol açmaktadır (Kök ve Şapçı, 2006: 37).

Bir ekonomide kayıt dışı istihdamın en önemli nedenlerden biri ücret üzerindeki vergi yükü olup bunun yanı sıra artan nüfus, yatırımların düşük olması, kalifiye iş gücünün az olması, yaşanan yoğun göçler vb. dir. Gelir dağılımında dengesizliğe yol açan bu durum enformel istihdama yol açmaktadır (Bakkal, 2007:97-98).

3.2.DÜNYA VE TÜRKİYE'DE KAYIT DIŞI EKONOMİ SARMALI

Kayıt dışı ekonomi bir ülke için ne ifade ediyor? Kayıt dışı ekonomi kayıt altına alındığı takdirde ülke ne kazanacak? Kayıt dışılık ülkelerin gelişmişlik düzeylerine, nüfus artış hızlarına, alınan göçlere, siyasal organların etkilerine, mali yapıya bağlı olarak değişim gösteren dinamik bir olgu mudur? Kayıt dışılık salt vergi yüküne bağlı olarak doğan bir tepki midir? Tüm bu soru sarmalı dünya ülkelerinin üzerinde yoğunlaştığı ve her ülkenin kendi doğasına özgü cevap aradığı karmaşık bir olgudur. Hangi ülkenin hangi düzeyde bu sorunla uğraştığı nasıl önlemler aldığı ve bu bağlamda ülkemiz için sağlıklı bir ekonomik ortam nasıl yaratılabilir sorularının cevaplandırılması esastır.

Dünyada kayıt dışılığın en fazla görüldüğü ülkeler Afrika ülkeleri iken en az görüldüğü ülkeler Avrupa ülkeleridir. Türkiye’de kayıt dışı ekonomi rakamsal olarak OECD ülkeleri ve Avrupa ülkelerine göre ortalamanın üzerindedir. 2016 yılında ise Türkiye 34 ülkenin aralarında bulunduğu OECD ülkelerinde %28,72’lik kayıt dışılık oranı ile birinci sırada yer almıştır. Daha sonra sırayı 28,70 Estonya, %28,10 Meksika, %26,43 İtalya ve 25,85 ile Yunanistan takip etmiştir. (<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/turkiye-kayitdisi-ekonomide-birinci-40041686>)

Kayıt dışı ekonominin yüksek olması vergi oranlarının yüksek oluşu ile ilişkilendirilirken ortaya atılan tezler bunun çokta geçerli olmadığını göstermiştir. Şöyle ki, Elgin (2012) yapmış olduğu bir araştırmasında vergi yükünün Türkiye’ye nazaran daha yüksek olduğu Danimarka, Belçika, İsveç iken bu ülkeler kayıt dışılığta OECD ülkeleri ortalamasının altındayken, Türkiye bu ülkelere göre daha yüksek kayıt dışılık yaşamaktadır. Türkiye’de vergi yükü Avrupa ülkelerinde olduğu gibi %30’un altında olup %27 civarında iken Danimarka’da %30 un üzerinde seyir etmektedir. Ve bu araştırmaya göre vergi yükü ile kayıt dışılık arasında pozitif yönlü bir ilişkilendirme yapılmamaktadır. Dolayısıyla kayıt dışılığı önlemek adına vergi oranlarının düşürülmesi makul bir çözüm yolu oluşturmayabilir.

Yurdakul (2008)’e göre ise Türkiye’de vergi yükünün ağır olması değil mükelleflerce öyle hissedildiği için kayıt dışına girme eğilimi olduğu, kayıt dışı ekonominin temel nedenlerinden biridir.

Çek Cumhuriyeti, Slovakya ülkelerinde kayıt dışı ekonomi azalış seyrinde olup devlet çok fazla bir müdahalede bulunmamıştır. Çünkü sosyal sebebi derin olmamıştır sadık bir halk ve vergi konusunda bilinç ülkemize nazaran daha kuvvetlidir. Bu tür ülkelerin kayıt dışı ekonomi ile savaşıırken her zaman bir adım önde olması sosyal ve bireysel bilincin oluşmasından ileri gelmektedir. Kayıt dışı ekonominin yüksek olduğu Romanya ve Bulgaristan gibi ülkelerde çok uzun yıllardır süregelen bir alışkanlık halini aldığı için devlet otorite koymakta isteksizdir (AB-Türkiye İstişare Komitesi, 2010:5).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİ İÇİN ALINAN ÖNLEMLER

Kayıt dışı ekonominin gelişmekte olan ölkemiz açısından yüksek oranlarda olması elbette ölkge geleceği açısından olumsuz bir durumdur. Kayıt dışı ekonomi ile ilgili olumlu görüşlerin olması ve bunların gayet tabii bir Şekilde dile getirilmesi sağlıklı bir gelecek açısından tehlike arz etmektedir. İnsan doğası gereği bu savın altına sığınarak bu suç teşkil eden olguyu yaratabilir, etrafındakileri teşvik edebilir ve devlete verilmeyen kısmın aslında ölkge ekonomisine farklı yollar ile sokularak faydalı bir iş yaptığı kanısı ile vicdanını temizleyebilir. İŞte tam olarak burada dikkat edilmesi gereken bu olumlu görüşlerin zihinlerden çıkarılması ve vergi bilincinin eğitim ile empoze edilmesidir.

Koç (2016)'a göre ölkemizde kayıt dışı ekonominin mali yapı, ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarla iliŐkilendirmiŐtir. En çok etkilenen ise mali sektördür. Toplanamayan vergiler gerek bireysel gerekse kurumsal vergiler kamu harcamalarını kısıtlamakta bu nedenle sağlık, eğitim ve güvenlik gibi devletin yaptığı harcamaların finansmanı zorlaŐmaktadır. Aynı zamanda bu durum diğer mükellefler üzerinde vergi yükünü artırmaktadır. Kayıt dışılığın var olmasının temel nedenlerinden biri ise siyasal tepkisizliktir. Vergi mükellefi olmayan seçmenlerin kayıtsız kaldığı bir ortamda siyasal tepkisizlik yaŐanır bu yüzden bu durum düzenlenmelidir.

Yine Koç (2016)'a göre kayıt dışı ekonomiyi konusunu irdelerken yasa dışı faaliyetlerden uzaklaŐarak, kayıt dışı ekonominin vergisel ve ekonomik boyutu üzerinde durulmaktadır. Burada gözden kaçan bir nokta vardır; ölkemizin coğrafi konum itibariyle uyuşturucu ticaretinde bir basamak olması ve terör olaylarından etkilenmesi nedeniyle bu tür yasa dışı olaylara yatkın olmasıdır.

Sarılı (2002) 'ya göre kayıt dışı ekonomi ile mücadelede tüm idari ve yasal düzenlemeler yapılsa da bunun yanında devlete olan saygınlığın artması gerekir. Bunun için yolsuzluk ve rüşvet gibi olayların devlet özelinden çıkarılması ve mükelleflerin devleti denetleyebileceği bir sistem kurulmalıdır. Kayıt dışı ekonomi ile mücadele için orta ve uzun vadeli planlar yapılmalı, nitelikli iş gücü artırılırken demokratik kurallar tam iŐletilebilmeli ve Őeffaflık esas alınmalıdır.

Gözübüyük (2014), Gelir İdaresi Daire Başkanı son dönemde kayıt dışı ekonomi ile alakalı yapılanlardan bahsetmiştir. Kısaca;

- Özellikle 2011 yılında 6009 SK ve 646 S. Kararname ile yapılanmaya gitmiştir. 6009 SK mükellef haklarına dikkat çekerken 646 SK ise denetim yapısındaki değişimlere dikkat çekmiştir.
- Vergi Denetim Kurulu bağlı yapısından kurtulmuş ve tek bir çatı haline getirilmişti. Ve mükelleflerin yapısına göre kendi içerisinde gruplandırılmıştır.
- Vergi müfettişlerinin eğitimlerine önem artmış ve eğitim sonrası denetimlere tabii tutulmuşlardır.
- Ülkemizde uluslararası kıyaslanabilme özelliğinden dolayı Schneider çalışmaları esas alınmakta iken ülkemizin yapısına uygun ölçüm metalürjisi üzerinde üniversitelerle beraber çalışılmakta doğru rakamlar saplanılmaya çalışılmaktadır.
- AB ülkelerinin yıllar önce geçmiş olduğu e-fatura sistemine geçilmiştir.
- Kayıt dışı ile mücadele sitesi kurulmuş yayınlar yapılmakta ve bilinç artırılmaya çalışılmaktadır.
- Kayıt dışı mücadele eylem planları hazırlanmaktadır.
- Hollanda'nın örnek alınması ile oluşturulan bir yazılım ile internet ticaretinde kayıt dışılığın önüne geçilmeye çalışılmaktadır.
- Takbis projesi ile inşaat sektöründe ki kayıt dışılık önlenmeye çalışılmıştır.
- Serbest Bölge Müdürlüğü'nün yazılımları,
- Riskli mükellefler için çalışmalar yapılmaktadır.

Tüm bunların yanı sıra SGK denetimleri artırılmakta, denetim kadrosu oluşturulmaktadır. Bu emeklerin ziyan olmaması adına ise vergi konusunda eğitimler verilmekte ve vergi ahlakı oturtulmaya çalışılmaktadır.

4.1. KAYIT DIŞI EKONOMİ İÇİN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Kayıt dışı ekonomi nedenleri ve sonuçları ile geniş bir yelpaze içerisinde yer almaktadır. Kayıt dışı ekonomiyi önlemek adına yapılan eylem planları, vergisel tedbirler her biri mücadele için önemli adımlardır. Vergisel boyutu üzerinde özellikle durulmasının nedeni ise devlete gelir ve itibar kaybettirmesindedir. Kayıt dışı ekonomi bir ekonomi

için balyoz görevi görmektedir. Şöyle ki; öncelikle devletin gelirlerinde azalma meydana getirirken, tartının diğer tarafında yer alan vergisini düzenli ödeyen mükellefler üzerinde vergi yükünü artırır. Bu bireyler arası adaletsizliğe, firmalar açısından ise haksız rekabete yol açar. Diğer taraftan enflasyon, küçülme, yatırımlarda düşüşe yol açar. Aynı zamanda makroekonomik göstergelerin yanlış hesaplanmasına yol açarken hem ulusal hem de uluslararası platformda devletin itibarını zedeler. Buraya kadar olanlar kayıt dışı ekonominin mahiyetinin anlaşılması için yeterli olsa da esas olan sosyal boyutudur. Nitekim Almanya ile aynı vergi sistemine tabii olmamıza karşın kayıt dışılığta Almanya oldukça düşük bir ülkedir. Bunun temel sebebi ise vergi bilincidir.

Kızılot ve Çomaklı (2004) 'ya göre AB ülkeleri cezalar, tatbikatlar ve eğitimlerle önlem almaya çalışmışlardır. Fakat her ülke kendi yapısına uygun önlemler almalıdır. Gelişmiş ülkelerde kayıt dışı ekonominin nedeni yüksek vergi yüküdür. Örneğin; İtalya ve Belçika gibi ülkelerde ödenen vergiler kişisel kazançlarının %70'ini oluşturmakta iken ABD kişisel kazancın %41 vergi ödemesine gitmektedir. Bu yüksek oranlar kayıt dışılık için zemin hazırlamaktadır. Ülkemizde kayıt dışılığın nedenleri şunlardır;

- Denetim sisteminin eksiktir vergi denetimleri toplam vergi mükellef sayısına oranı %2 olup bu durum kadroların boş olmasından ileri gelmektedir. Böylece mükellefler vergi kaçırdıkları endişe duymazlar. Bu yüzden etkin bir denetim ve baskı hissetmelidirler.
- Gelişmiş ülkelerde servet sorgulaması yapılmakta ve servetteki artış açıklanamıyorsa şayet cezalandırma uygulaması yapılmaktadır. Ülkemizde de aynı sorgu sistemi gelerek kayıt dışı ekonomiye caydırıcılık kazandırılmalıdır. Ülkemizde halk arasında 'Nereden buldun? Yasası kaldırılmıştır.
- Gelişmiş ülkelerde en az geçim indirimi olarak belirlenen ücret vergi dışı bırakılmışken ülkemizde 'Genel İndirim ' olarak adlandırılmış ve 1986'da kaldırılmıştır. Bu durum düşük ücretli olarak yasa dışı yollarla çalışmak durumunda kalanlar için oldukça önemli bir husustur.
- Gelişmiş ülkelerde en az geçim indirim vergiden muaf tutulduğu gibi gider kalemleri oldukça geniş tutulmuştur. Örneğin; diş teli, ortopedik tedaviler, kürtaç, yüzme, dans okulları, koruyucu köpek giderleri vb. gider olarak yazılabilmektedir.

- Diğer taraftan milyon TL'lik şirketler çok kolay bir şekilde kurulmakta bankaya bir günlüğüne bloke edilen yüksek bedellerin nereden geldiği sorgulanmamaktadır. Bu durumda işletme sahipleri farklı kişiler adına şirket kurup yasa dışı işlemlerde bulunabilirler. Burada çevrimiçi sorgulama sistemi getirilmelidir.
- Basit usulde vergi sistemi kaldırılmalıdır. Götürü usulünün kaldırılıp basit usule geçilmesi vergi kaybına yol açmaktadır.
- Vergi sistemi basit ve anlaşılır hale getirilmelidir.
- SSK primlerinin düşürülmesi, SSK primine esas olan gelirin asgari ücret düzeyinde olması kayıt dışı istihdamı önlemek için uygun bir adımdır.

Oral, Fazlılar ve Koç (2015) 'e göre ise kayıt dışı ekonomi ile mücadele için denetim kapasitesinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda eğitimler ile toplumsal farkındalık oluşturulmalıdır.

Ülkemizde vergi indirim ve teşviklerinin yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nda yatırımlar için vergi indirim oran ve şartları düzenlenmiştir. Buna göre; bir yatırımcı vergi indiriminden faydalanmak için yatırım teşvik belgesine sahip olmalıdır. Yatırım teşvik belgesi için müracaatta bulunur eğer uygun görülürse yatırım teşvik belgesi verilir. Kanunda belirtilen şartları taşıyorsa yatırımın kısmen veya tamamen faaliyete geçtiği geçici vergi döneminden itibaren vergi indiriminden yararlanır. Bu süreç bürokrasi gerektirdiğinden pek çok firma tarafından tercih edilmezken yatırımların büyüklüğünden dolayı ise küçük ve orta ölçekli (KOBİ) firmalar genel olarak bu indirimlerden yararlanamazlar (T.C. Ekonomi Bakanlığı 2013).

4.2. SONUÇ

Literatürde kayıt dışı ekonomi kavramının geçmişine bakıldığında, kayıt dışı ekonominin ortaya çıkışının insanlık tarihi kadar eskilere dayandığı görülmektedir. Devletlerin henüz olmadığı, insanların kabileler halinde hayatlarını sürdürdükleri dönemlerde, kabile ve aşiret başlarına çeşitli hediyeler verilmesi geleneği gittikçe kurumsallaşarak, zorunlu hale gelmiştir. M.Ö. dönemlerde incelenen yazışmalarda tıpkı günümüzde olduğu gibi devlete vergi ödememek adına sahte belgeler düzenlendiği

görülmüştür. Daha sonra ki dönemlerde kayıt dışı ekonomiye ilginin artmasının nedeni; 20. yüzyıla gelindiğinde dünya gündemini meşgul etmesi aynı zamanda iktisat biliminin konuları arasına girmesidir. Tüm bunlar kayıt dışı ekonominin nedenleri arasında en önemli olanı yani insan faktörünü işaret etmektedir.

Kayıt dışı ekonomi diğer ekonomik sorunlarda olduğu gibi insan faktöründen etkilenmektedir. Kayıt dışı ekonominin tüm dinamikleri dikkate alındığında temelden gelen boşluğun insandan kaynaklandığı görülmektedir. Gerek vergiden kaçırarak gerek yasa dışı işçi çalıştırmak gerekse yasal olmayan şirketler kurmak tamamen emek hırsızlığı olup bu durum vergi ahlak düzeyinin düşük olmasından ileri gelmektedir. Kayıt dışı ekonomi ile mücadele eylem planlarında öncelik toplumsal farkındalık olmalıdır.

Gelişmiş ülkelerde eğitim sistemine ilköğretim çağına giren vergi bilinci ülkemizde üniversite eğitiminde tercihler doğrultusunda verilmektedir. Bu aynı zamanda toplumun bakış açısının değiştirilmesi ile ilişkilendirilen bir durumdur.

Reel sektörde firmaların haksız rekabete uğrayarak küçülmesi hatta piyasadan çekilmesi ile sonuçlanan kayıt dışı ekonomi aynı zamanda para talebini etkilemekte nakit para arzını artırması faizleri yükseltmekte faizler ise yatırımları düşürmekte azalan yatırımlar işsizliğe neden olmaktadır. Ve bu kayıt dışılık sarmal ülkeyi sis bulutu gibi sarmaktadır. Tüm bu karanlık karmaşadan zihnimizi aydınlığa kavuşturarak ulaştırabiliriz.

Ülkemizde beyan usulü vergileme sistemi vardır. Yani kişi kendi gelirini aracılar ile beyan eder ve ettiği beyanın sadakati sual edilmeden vergiye tabi tutulur. Bu hususta mali müşavirlerin üzerine büyük görev düşmektedir. Vergi bilincinin devletin itibarının geniş müşteri portföyünden daha önemli olduğu hatırlatılmalıdır. Vergiden kaçınanlara verilen caydırıcı cezalar yardım edenlerle aynı oranda verilmelidir. Hatta meslekten men etmeye kadar giden bir ceza sistemi oluşturulmalıdır.

Diğer önemli bir husus yatırım muafiyetlerinin tanınmasıdır. Kayıt dışı ekonomiyi olumlu olarak gören görüşler firmaların kayıta dışına çıkardıkları gelirlerinin ülkenin atıl kaynaklarına yönlendirdiği savını savunmaktadırlar. Ülkemizde vergi kaçırarak yatırım yapılması kabul edilebilir bir davranış olarak görülse de her türlü işlem kitabına uygun şekilde yapılmalıdır. Şöyle ki; yatırım yapmayı hedefleyen firma ve kurumlar fizibilite

raporları ile beraber yatırım maliyetlerinin ne kadarlık bir vergi muafiyetine tekabül ettiğini hesap ederek başvuruda bulunabilmelidirler. Böylece devlet bu tür işlemleri kontrol edebilir.

Vergi sisteminde gizli maliyetleri kaldırılması gerekmektedir. Vergilendirmeye hazırlık aşamasında mükellefler bir takım maliyetler ile karşılaşır. Bu yüzden çevrimiçi vergi sistemi getirilmez.

Kayıt dışı ekonomi ile mücadele etmenin kayıtlı ekonominin ülkeye kazandırdıklarını göstererek anlatmak daha doğru bir yaklaşım olabilir. Vergi ahlakının bireylere kazandırılması, devlete olan güvenin artması, harcamaların vatandaşlarca sorgulanabildiği bir sistemin oluşturulması gerekir. Aynı zamanda sosyolog ve psikologların bu süreçte ekonomist ve maliyeciler ile ortak çalışması gerekmektedir. Çünkü bu durum salt ekonomik nedenlere dayandırılmayacak kadar dinamik bir olgudur ve içerisinde tüm taşları yerli yerinden oynatan insan faktörü vardır. Bu bağlamda doğru işleyen bir ekonomi içerisinde doğru yetiştirilmiş bireylere ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

- Avşar, Aydın, Nursel (2012, Kasım, Aralık). Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Sisteminin Rolü. Ankara Sanayi Odası Yayın Organı, 55-65.
- Aydın, Süleyman ve Yılmaz, Yakup (2010). Yolsuzluk ve Mali Suçlar. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Acar, Mustafa ve Işık, Nihat (2003). Kayıt Dışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme, Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi, (21), 117-136.
- AB-Türkiye İstişare Komitesi (2010), AB ve Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi, AB-Türkiye İstişare Komitesi 28. Toplantısı Ortak Rapor.
- Akça, Haşim, Ünlükaplan, İter ve Yurdadoğ, Volkan (2016). Kayıt Dışı Ekonomi, Yolsuzluk Ve Kayıt Dışı Devlet, Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi, 20(2),211-227.
- Akalın Gülsüm ve Kesikoğlu Ferdi (2007). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Büyüme İlişkisi. ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 3(5), 71-87.
- Akar, Y. (1997). Kara Paranın Aklanması (1. Basım) . Ankara: SPK Yayınları.
- Bağırzade, Elşen (2012). Kayıt Dışı Ekonomi Kavramına Ortak Yaklaşım Sorunu: Makro İktisat Kapsamlı Analiz. Sosyo Ekonomi Dergisi(18), 195-224.
- Bağırzade, Elşen(2012).İktisat Biliminde Kayıt Dışı Ekonomi Araştırmaları Üzerine. Sosyal Bilimler Dergisi. 34(1), 34-52.
- Bağırzade, Elşen (2015). Kayıt Dışı Sektörün Ekonomideki Rolü Tartışmaları Üzerine: Bir Literatür Taraması, Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 7(14), 39-54.
- Bildirici, Ziyaeddin (1995). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Vergisel Boyutları, Türkiye’de Liberalizasyon Sürecinde Maliye Politikaları açısından kamu Ekonomisinin Özel Ekonomi Üzerindeki Etkileri, XI. Türkiye Maliye Sempozyumu, Kıbrıs.
- Bozkurt, Cuma (2014). Kayıt Dışı Ekonominin bir Değerlendirmesi ve Türkiye, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep University Journal of Social Sciences, 13(1),41-58.

- Bozkurt, Kurtuluş ve Özbey, Özgen (2015). Kayıt Dışı Ekonomi: Türkiye Ekonomisi ve Türk Turizm Sektörü İçin Genel Bir Değerlendirme, Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 2(1), 75-86.
- Bakkal, Ufuk (2007). Kayıt Dışı Ekonomi (97 b.). İstanbul: Derin Yayınevi.
- Baytar, Yusuf (2006). Kayıt Dışı Ekonomi İle Mücadelede Dikey Denetim Yöntemi. Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Çolak, Mustafa (2012). Kayıt Dışı Ekonomi ve Çözüme Yönelik Politika Önerileri. T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Çetintaş, Hakan ve Vergil Hasan (2003). Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi Tahmini. Doğu Üniversitesi Dergisi, 4(1), 15-30.
- Deloitte, (2011). Yeni TTK ve UFRS'ye Geçiş Raporu
- Eroğlu, Emrah(2014). Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi Kayıt Dışı Ekonominin Makroekonomik Etkileri. Doktora Tezi, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul.
- Ekicioğlu, P. O. (1999). İslam ve Ekonomi . İzmir : Anadolu Dağıtım Ltd. Şti.
- Erdinç, Zeynep (2016). Kayıt Dışı Ekonomi İzlenen Politikalar ve Çözüm Önerileri, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Elgin, Ceygun (2012). Vergiler Ve Kayıt Dışı Ekonomi: Bir Değerlendirme Türkiye Örneği. ODTÜ Gelişme Dergisi,39(2),237-258.
- Ercan Metin (2006).Kayıt Dışı Ekonomi ve Hızlı Tüketim Malları Sektörü, Ankara: Nurol Matbaacılık.
- Erdağ, Nevzat (2007). Kayıt Dışı: Kara para, Yolsuzluk, İstanbul: Cinius.
- Edizdoğan, Nihat ve Gümüş, Erhan (2013). Vergi Afları ve Türkiye'de Vergi Aflarının Değerlendirilmesi. Maliye Dergisi, (164), 99-119.
- Gözübüyük, Faruk (2014). Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomiye Mücadele Stratejisi ve Uygulamaları.29. Maliye Sempozyumu: Ankara. (GİB Daire Başkanı)
- GİB (2014), Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadele Stratejisi 2011-2013 Eylem Planı: Ankara.
- GİB (2009), Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008– 2010), Ankara.Yayın No:87

- Gönnetlioğlu, Hüseyin (2010). Kayıt Dışı Ekonomi: Nedenleri, Boyutları ve Türkiye Antalya: Akdeniz Üniversitesi.
- Gümüş, Turgut (2000). Dışsalılık ve Kayıt Dışı Ekonomi Kavramına İlişkin Bir Değerlendirme. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakóltesi Dergisi , 63-70.
- Kamalıoğlu, Nadire Çoruhlu (2014). Kayıt Dışı İstihdam ve Türkiye’de Uygulanan Mücadele Politikalarının Değerlendirilmesi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Entstitüsü.
- Koç, Neslihan (2016). Mali, Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Yönleriyle Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi. Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 3(2),85-103.
- Kızılot Őükrü Ve Ő. Çomaklı (2004). Vergi kayıp ve Kaçakları ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi Ve Boyutlarının Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi. Türkiye’de Vergi Kayıp Ve Kaçaklarının Önlenmesi Yolları 19. Maliye Sempozyumu, Ankara: Yaklaşım Yayıncılık.
- Kırcı, Nüket (2006). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini: Ekonometrik Bir Yaklaşım. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Entstitüsü.
- Kılıç, Ramazan ve Özçelik, Özer (2006). Küresel Bir Sorun: Kayıt Dışı Ekonomi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. (Sayı:16), 337 – 358.
- Kıldıő, Yusuf (2000). Kayıt Dışı Ekonomi ve Etkileri I. Vergi Sorunları, S.144.
- Mitchell, J. Daniel (2011). Understanding the Relationship Between Tax Rates, Tax Revenues and Taxable Income in Accordance with the Laffer Curve . JEL Classification Code: H29.
- Nihat, Işık ve Acar, Mustafa (2004). Kayıt Dışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme. Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi, 117-136.
- Nas, Şahin.(2014). Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi SBE,Adana.
- Oral, Gediz, Tugba A. Fazlılar ve Koç, Özgür Emre (2015). Kayıt Dışı Ekonomiye Önlemeye Yönelik Bir Öneri: Vergi Denetim Üst Kurulu. Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 20(2), 119-149.
- Önder, Merve (2012). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Uluslararası Uygulamalar Işığında Çözüm Önerileri. Ankara: TC Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Maliye Uzman Yeterlilik Tezi.

- Öğünç, Fethi ve Yılmaz, Gökhan (2000). Estimating The Underground Economy İn Turkey. The Central Bank Of The Republic of Turkey, Discussion Paper.
- Sandalcı, Ulvi ve Sandalcı, İnci (2017). Vergi Ahlakı ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi: OECD Ülkeleri Özelinde bir İnceleme Sakarya İktisat Dergisi, 6(1), 70-93.
- Savaşan, Fatih (2004).Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybı Tahminleri. Türkiye’de Vergi Kaçak ve Kayıpları, Önlenmesi Yolları 19. Maliye Sempozyumu, Ankara: Yaklaşım Yayıncılık, 55-73.
- Savaşan, Fatih (2006). Vergi Aflarına Mükellef Tepkisi: Türkiye’de Vergi Aflarından Kimler Faydalaniyor? Kocaeli Üniversitesi SBE Dergisi, (12),149-171.
- Schnedier, Friedrich (2015). Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countreis from 2003 to 2015: Different Developments,
- Schneider, Friedrich (2012). The Shadow Economy and Work in the Shadow Economy:What Do We (Not) Know? Institue of The Study of Labor Discussion Paper Series no: 6423.
- Schneider, Friedrich ve Colin, W. (2013). The Shadow Economy. The Institu of Economic Affairs, London.
- Schnedier, Friedrich (2011). The Shadow Economy and Shadow Economy Labor Force: What Do We (Not) Know?, Discussion Paper No: 5769, June 2011.
- Sugözü, İbrahim Halil (2008). Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemede Vergi Politikaları: (1980-2004) Türkiye Örneği. (Doktora Tezi, Özeti) SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Araştırma Dergisi, Konya.
- Sandalcı, Ulvi ve Sandalcı, İnci (2017). Vergi Ahlakı ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi: OECD Ülkeleri Özelinde Bir İnceleme, Sakarya İktisat Dergisi, 6(1), 70-93.
- Sarılı, Mustafa Ali (2002). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri, Boyutları, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler. Bankacılar Dergisi, (2), 32-50.
www.tbb.org.tr
- Sugözü, Halil İbrahim (2010). Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye. Ankara: Nobel Yayın .
- Şapçıl, Onur ve Kök, Recep (2006). Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye Ekonomisi’ndeki

- Büyükülüğünün Tahmin Edilmesi. Uluslararası Ekonomi Konferansı, Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu.
- Şanver, Cahit (2017). Türk Vergi Sisteminde Vergi Kabahat Ve Suçlarına Uygulanan Yaptırımların Caydırıcılığı Araştırması, Yönetim Bilimleri Dergisi. 15(29).
- Us, Vuslat (2004). Kayıt Dışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği. Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu, TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü.
- Tütüncü, Asiye ve ZENGİN, Hilmi (2016). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutunun Tahmini. Doğuş Üniversitesi Dergisi, 17 (2), 195-209.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TUIK), 2016.
- Turan, Güngör (2007). Piyasa Ekonomisine Geçiş Ülkelerinde Yoksulluk ve Gelir Eşitsizliği. Kamu/İş Dergisi, 9(2),121–135.
- Peacock Alan ve Shaw G.K. (1982). The Evasion and Tax Revenue Loss, Public Finance, Vol.:37.
- Yurdakul, Funda (2008). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi: Bir Model Denemesi. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 64(4), 205-221.
- Yılmaz, Gülay A. (2004). Kayıt Dışı Ekonomi Ulusal ve Küresel Boyutları ve Dinamikleri Analizi. Türkiye’de Vergi Kaçak ve Kayıpları, Önlenmesi Yolları 19. Maliye Sempozyumu, Ankara: Yaklaşım Yayıncılık,s.15-50.
- Yardımcıoğlu,Fatih ve Dumlupınar, Serdar (2015). Vergi Denetimlerinin Kayıtdışı Ekonomi Üzerine Etkisi: Trabzon İli Örneğ. Maliye Araştırmaları Dergisi, 1(1), 1-16.

İnternet Kaynakları

Altuğ Nuray. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonominin Kapsamı M.Ü.İ.İ.B. Fakültesi, www.ismmmo.org.tr

Son Erişim Tarihi: 20.12.2017

Bal, H. (2004). Geçiş Ülkelerinde Yolsuzluk ve Kayıt dışı Ekonomi: Kırgızistan Bavul Ticareti Örneği. <http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd9/sbd-9-10.pdf>

Son Erişim Tarihi: 12.02.2018

Schneider, F. (2007). Shadow Economies And Corruption All Over The World: New Estimates For 145 Countries. <http://economics-ejournal.org/economics/journalarticles/2007-9>

Son Erişim Tarihi:08.03.2018

Turhan, Ş. (2016). Türkiye Kayıt Dışı Ekonomi Birincisi, Hürriyet Gazetesi.

<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/turkiye-kayitdisi-ekonomide-birinci-40041686>

Son Erişim Tarihi: 08.03.2018

T.C. Ekonomi Bakanlığı. (2013). Yatırım Teşvik Belgesi Kapsamında Devlet Destekleri.

www.ekonomi.gov.tr

Son Erişim Tarihi: 09.03.2018

Yazıcı, Ayla (2009). Kayıt Dışı Ekonomi ve Geçiş Ülkeleri, SÜ İBBF Dergisi,106-130.

<http://sead.selcuk.edu.tr/sead/article/view/240/236>

Son Erişim Tarihi: 19.12.2017

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Sevda BABAOĞLU
Doğum Yeri ve Tarihi : Akşehir / 20.05.1987

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Akdeniz Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
Yüksek Lisans Öğrenimi : İşletme
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar : Vakıflar Bankası T.A.O.
Babaoğlu Prefabrik İnşaat San. Ve Tic. Ltd. Şti.

İletişim

E-Posta Adresi : esrababaoglu87@gmail.com
Telefon : +90 332 248 62 62

Tarih : 24/04/2018